

A XXI. SZÁZAD GLOBÁLIS ÉS REGIONÁLIS KIHÍVÁSAI

Oktatói kézikönyv
(módszertani segédanyag)

Szerzők:

Dr. habil Kókai Sándor – Dr. Tömöri Mihály – Dr. Vass Róbert

2022

VÁZLAT

- 1. A modern világgazdaság alapja: a munkamegosztás**
- 2. A világgazdasági globalizáció nézőpontjai**
- 3. A globális világgazdaság kialakulását, fejlődését meghatározó tényezők**
 - 3.1. A technológiai fejlődés szerepe**
 - 3.1.1. A közlekedési technológiák*
 - 3.1.2. Az infó-kommunikációs technológiák*
 - 3.1.3. A technológiai fejlődés szerepe a termelésben*
 - 3.2. A gazdaságpolitikai döntések és az intézményrendszer szerepe**
 - 3.3. A globális világgazdaság kulcsszereplői: a transznacionális vállalatok**
- 4. A globális világgazdaság meghatározó folyamatai**
 - 4.1. A világkereskedelem alakulása**
 - 4.2. A külföldi működőtőke befektetések alakulása**
- 5. A világgazdaság térszerkezete**
 - 5.1. Az Egyesült Államok**
 - 5.1.1. Az Amerikai Egyesült Államok néhány gazdasági sajátossága*
 - 5.1.2. Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági ágazata*
 - 5.1.2.1. Az Egyesült Államok természeti erőforrásai és környezetvédelme*
 - 5.1.2.2. Az Egyesült Államok mezőgazdasága*
 - 5.1.2.3. Az Amerikai Egyesült Államok ipara és gazdasági körzetei*
 - 5.2. Japán**
 - 5.2.1. A Japán gazdaság néhány jellegzetessége*
 - 5.2.2. Japán természeti erőforrásai és környezeti problémái*
 - 5.2.3. A Japán agrárgazdaság*
 - 5.2.4. Japán ipara*
 - 5.3. Brazília**
 - 5.3.1. Brazília helye a világban*
 - 5.3.2. Brazília természeti erőforrásai és környezeti problémái*
 - 5.3.3. A brazil gazdaság néhány jellemzője*
 - 5.4. Oroszország**
 - 5.4.1. Oroszország helye a világban*
 - 5.4.2. Oroszország legjelentősebb természeti erőforrásai és környezeti problémái*
 - 5.4.3. Oroszország ipara*

5.5. Kína

5.5.1. Kína globális helyzete, szerepe a világgazdaságban

5.5.2. A Kínai természeti erőforrásai és jelentős környezeti problémái

5.5.3. Kína gazdasági ágazatai és gazdasági körzetei

5.6. India

5.6.1. A hindu növekedési ütemtől a BRIC-ig

5.6.2. India legfontosabb természeti erőforrásai

5.6.3. India a világgazdaság utolsó reménye

1. A modern világgazdaság alapja: a munkamegosztás

Az ökonómia, magyarul gazdaság, görög eredetű kifejezés, ami az oikosz (ház) és a nomosz (szabály) szavak összetételéből származik. Arisztotelész szerint az oikosz a családi háztartás működését jelenti, melynek célja a napi szükségletek kielégítése (Gregory et al. 2009). A gazdaság végső célja, értelme semmit sem változott az évezredek folyamán, hiszen napjainkban is az a legfőbb feladata, hogy biztosítsa az emberek számára szükséges javakat. A gazdaság magába foglalja az anyagi javak és szolgáltatások termelésével, elosztásával, forgalmával és fogyasztásával összefüggő folyamatokat. Ahhoz, hogy a gazdaság hatékonyan működjön elengedhetetlen az emberek közötti együttműködés. Ezt az együttműködést munkamegosztásnak nevezzük és lényege, hogy a termelők, valamint azok csoportjai egy, vagy legfeljebb néhány termék előállítására, illetve egyes munkafolyamatok elvégzésére szakosodnak. A specializáció révén növekedhet a termelékenység és csökkenhetnek a ráfordítások, azaz a munkamegosztás révén nagyobb mennyiségű, jobb minőségű és alacsonyabb árú termékek és szolgáltatások állathatók elő, mintha mindenki mindent saját maga próbálna megtermelni. Könnyen belátható, hogy napjainkban az emberek többsége nem saját maga által előállított termékeket, illetve szolgáltatásokat fogyaszt, vagyis a munkamegosztás a gazdaság nélkülözhetetlen alkotóelemévé vált. A munkamegosztásnak természetesen nemcsak társadalmi, hanem területi vetülete is van, ami azt jelenti, hogy bizonyos gazdasági szektorok és/vagy termelési folyamatok egyes területeken koncentrálódnak, bizonyos földrajzi helyekhez kapcsolódnak. A társadalmi és területi munkamegosztás hosszú fejlődési folyamaton ment keresztül. Kezdetben a város és vidéke között jött létre munkamegosztás, amelyben a vidék biztosította azokat a (mezőgazdasági) nyersanyagokat, amelyeket a város dolgozott fel késztermékek előállítására során (Máté 2006). Később ezek a területi keretek fokozatosan kitágultak és a gazdasági folyamatok, valamint a munkamegosztás megszervezésének uralkodó alapegységévé a nemzetállamok váltak. A történelmi fejlődés és a globalizáció abba az irányba hatottak, hogy napjainkban már nemzetközi, illetve globális munkamegosztásról beszélünk. De honnan számíthatjuk a nemzetközi/globalis munkamegosztás megjelenését? Egyesek szerint a folyamat gyökerei a hosszú XVI. századig vezethetők vissza, amikor a nagy földrajzi felfedezések és az ezzel együtt járó gyarmatosítás következtében nemcsak a távolsági (az európai gyarmatosítók és tengerentúli gyarmataik közötti) kereskedelem, hanem az emberek (gyarmatosítók és rabszolgák), a tőke, a kultúra és a technológia globális áramlása is nagy lendületet vett. Mások későbbi időpontot, a XVIII–XIX. század folyamán bekövetkező ipari

forradalmat, vagy a XIX. század második felét jelölik meg a folyamat kezdeteként (Cséfalvay 2004a, Dicken 2011). Akárhogy számolunk is, tény, hogy napjainkra a világ országai között olyan szoros társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, tudományos kapcsolatok alakultak ki, amelyek nélkül egyetlen állam sem lenne képes hatékonyan működni. Fontos azonban azt is kiemelni, hogy az emberek, a termelők, illetve az országok közötti együttműködés, a munkamegosztás az erőforrások hatékonyabb felhasználásának lehetőségei mellett, a szereplők egymásra utaltságát, kölcsönös függését is erősíti. A kapcsolatok révén minden egyes ember, minden egyes vállalat, minden egyes ország függ más emberek, más vállalatok, más országok munkájától, cselekedetétől.

A világgazdaságot még az 1970-es években is az egyes nemzetállamok és a köztük lévő külkereskedelmi kapcsolatok összességéként írták le (Bernek 2000). Ebből a szempontból a nemzetköziesedés fokozódását jól mutatta, hogy a nemzetközi (országok közötti) kereskedelem növekedési rátája évről évre felülmúlta a nemzetgazdaságok összteljesítményének alakulását. Vagyis a megtermelt javaknak egyre nagyobb hányada került be a nemzetközi kereskedelembe. Csak az 1980-as évektől figyeltek fel arra, hogy a világgazdaságban nemcsak mennyiségi és a korábban ismert szerkezeti átalakulások érzékelhetők, hanem olyan új folyamatok is, amelyben a neoliberális politika, a transznacionális vállalatok, a nemzetközi szervezetek, a tőke, valamint a technológia töltötték be kulcsfontosságú szerepet. Az is egyre világosabbá vált, hogy a világgazdaságnak a nemzetállamok már nem egyeduralkodó szereplői és a gazdasági folyamatokat sem lehet már kizárólag nemzetállamok szintjén értelmezni, hiszen számos jelenség globális léptékűvé vált. Ezt az 1980-as évektől kezdődő új fejlődési szakaszt egyesek annyira újszerűnek tartják, hogy „globalizációs projekt” elnevezéssel különböztetik meg a világgazdaságban már a nagy földrajzi felfedezések, vagy az ipari forradalom óta tapasztalható tendenciáktól. Tulajdonképpen a globalizáció kérdésköre is a legutóbbi évtizedekben bekövetkezett változások eredményeképpen került a tudományos kutatók és a közvélemény érdeklődésének középpontjába (Cséfalvay 2004a).

2. A világgazdasági globalizáció nézőpontjai

Az elmúlt évtizedekben számos értelmezés látott napvilágot a globalizációval kapcsolatban. A globalizáció gyakran kerül elő a világgazdaság kontextusában, azonban e folyamatot nem vonatkoztathatjuk csupán a gazdaságra, hiszen legalább ilyen fontosak a társadalmi, a politikai és a kulturális vetületei is (Cséfalvay 2004a, Dicken 2011). Mindazonáltal a jelen tananyagban

a globalizáció gazdasági hatásaira szeretnénk elsősorban koncentrálni, figyelembe véve, hogy a gazdaság nem választható el a többi szférától, hiszen minden gazdasági tevékenység beágyazódik a társadalmi, politikai kulturális intézményrendszerek által biztosított keretekbe.

A globalizáció értelmezésével kapcsolatban két egymással ellentétes nézetet lehet elkülöníteni: a hiperglobalistát és a szkeptikust (Cséfalvay 2004a, Dicken 2011). A hiperglobalista nézeteket vallók szerint napjainkban már határok nélküli globális világban élünk, amelyben az országok szintje (nemzetgazdaság, nemzeti közösségek) már elvesztette jelentőségét. Ebben a globális világban a fogyasztók teljesen homogénnek (nincsenek ízlésbeli, kulturális különbségek közöttük) tekinthetők, akiknek az igényeit olyan egységes, standardizált termékekkel lehet kielégíteni, amelyeket globálisan szerveződő vállalatok állítanak elő. A hiperglobalisták azt vallják, hogy a globalizáció folyamata elkerülhetetlen, egy olyan fejlődési pálya, amely szükségszerűen elvezet a globalitás természetes állapotába. A gazdasági tevékenységek között egyre szorosabb és mélyebb összefonódás, funkcionális integráció jön létre, amely fokozatosan a Föld minden egyes pontját eléri. A globális világban pedig minden és mindenki egyformává válik, megszűnnek a földrajzi, területi különbségek.

Ezzel szemben a szkeptikus megközelítést vallók szerint a hiperglobalisták által elképzelt világ sohasem létezett és azt is nagyon valószínűnek tartják, hogy soha nem is fog megvalósulni. A szkeptikusok véleménye szerint a hiperglobalisták eltúlozzák a világgazdaságban bekövetkezett változásokat, mert szerintük ezek nem új jelenségek, hiszen az első világháborút megelőző évtizedekben a világgazdaság legalább annyira (de lehet még inkább) nyitott és globálisan integrálódott rendszer volt mint napjainkban. Ennek alátámasztására szokták felhozni, hogy a nemzetközi kereskedelem, a tőkebefektetések és a migráció olyan nagyságrendet ért el az első világháborút megelőző években, amit a világgazdaság (az 1929-33-as nagy gazdasági válság, illetve a második világháború pusztítását követően) majd csak a huszadik század második felében tudott ismételtén produkálni. Mindezek alapján a szkeptikusok arra a következtetésre jutnak, hogy napjainkban nem globális, hanem nemzetközi gazdaságról beszélhetünk.

A józan ész azonban azt diktálja, hogy a világot nem lehet a végletekig leegyszerűsíteni, nem lehet pusztán feketében és fehérben gondolkodni, azaz bár mind a hiperglobalisták, mind a szkeptikusok fontos aspektusokra világítanak rá a világgazdaságban bekövetkezett változásokkal kapcsolatban, a valóság azonban valahol e két álláspont között helyezkedhet el. Ezeket a megközelítéseket Cséfalvay (2004a) összefoglalóan transzformációs nézeteknek nevezi. Ennek értelmében a világgazdaságban igenis fontos változások mentek végbe az elmúlt évtizedek folyamán, amelyek számos gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai átalakulást

(azaz transzformációt) eredményeztek. Azonban a hiperglobalista és a szkeptikus nézetekkel ellentétben, a globalizációs vitában „középen állók” szerint a változások nemcsak mennyiségi, hanem – és a hangsúly elsősorban az utóbbin van – minőségi is voltak. A világgazdaságban tapasztalható átalakulások talán egyik legfontosabb eleme, hogy a termelésnek, a kereskedelemnek és a fogyasztásnak (vagyis az egész gazdaságnak) megváltozott a jellege és a területisége. Igen jelentős változások következtek be a gazdasági szereplők közötti kapcsolatok természetében és nagyságrendjében. A kapcsolatok száma, sebessége, intenzitása, ágazati és földrajzi kiterjedése megnőtt és ezzel együtt a szereplők kölcsönös függése (interdependenciája) is erősödött. Azaz bár a világgazdaság klasszikus értelemben nem sokkal nyitottabb mint korábban, azonban mégis teljesen más minőséget képvisel mint néhány évtizeddel ezelőtt. Míg az első világháborút megelőző években, de akár még a huszadik század közepén is, a többé-kevésbé független, önállóan működő vállalatok közötti kereskedelem, illetve a viszonylag egyszerű közvetlen külföldi tőkebefektetések jellemezték a világgazdaságot, addig napjainkra mindezek rendkívül bonyolult, szövevényes kapcsolatrendszerrel bíró globális termelési, elosztási és értékesítési hálózatokká szerveződtek. Ezeket a minőségi változásokat pedig már nem lehet megragadni a nemzetgazdaságok szintjén aggregált – mennyiségi szempontokra koncentráló – kereskedelmi és befektetési statisztikákkal. Például a nemzetközi kereskedelem volumenében bekövetkező változások – jóllehet nagyon fontosak – semmit sem árulnak el annak az összetételében (pl. nyersanyagok, késztermékek, stb.) végbemenő átalakulásáról. Napjainkban egyre nagyobb szerepre tesz szert az ágazatokon és vállalatokon (ugyanahhoz a céghez tartozó leányvállalatok közötti) belüli kereskedelem, ami egyértelműen arra utal, hogy a termelési folyamatok egyre kisebb részekre bomlanak (pl. egy-egy üzem egyre inkább egy-egy részfolyamat elvégzésére specializálódik), földrajzilag pedig egyre több régióra terjednek ki. Mindezek mellett a világgazdaságban egy pénzügyi forradalom is végbement, hiszen az elektronikus kereskedelemnek (is) köszönhetően a nemzetközi tőkemozgások soha nem látott sebességet és nagyságrendet értek, amelyek nemcsak a pénzpiacokat, hanem az egész világgazdaságot is alapjaiban formálták át (Bernek 2000, Cséfalvay 2004a, Dicken 2011).

A világgazdaságban végbemenő folyamatok tehát összetettek, az élet valamennyi területére kiterjednek, ugyanakkor az ezeket a jelenségeket, illetve változásokat kiváltó tényezők is komplexek. Ez többek között azt jelenti, hogy napjaink világgazdaságában a globalizáció folyamata mellett más tendenciák is érzékelhetők. Vagyis a hiperglobalisták állításával szemben a globalizáció folyamata nem egyeduralkodó, nem kizárólagos, nem végzettszerű fejlődési folyamat.

Dicken (2011) szerint napjaink világgazdaságában legalább négy, egymással párhuzamosan zajló folyamatról beszélhetünk.

- Lokalizációs folyamatok. Ezek a térben koncentráltan megjelenő gazdasági tevékenységeket jelentik, amelyek funkcionális integrációja változó mértékű lehet.
- Nemzetköziesedési folyamatok. Ez a gazdasági tevékenységek országhatárokon túli terjedését jelenti alacsony szintű funkcionális integráció mellett.
- Globalizációs folyamatok. Ebben az esetben a gazdasági tevékenységek földrajzi kiterjedése nagy és a funkcionális integrációjuk is magas szintet ér el.
- Regionalizációs folyamatok. Ez tulajdonképpen a globalizációs folyamatok területileg kevésbé kiterjedt (de szupranacionális, azaz nemzetállami kereteknél nagyobb) érvényesülését jelenti. Ez a folyamat figyelhető meg például az Európai Unió, vagy más kisebb léptékű szerveződések esetében is.

A transzformációs nézetek értelmében tehát a globalizáció nem egy egyszerű, egyirányú folyamat, melynek eredményeképpen a világgazdaság végül eljut az eredendően elrendelt globalitás állapotába, hanem sok egymással kölcsönhatásban álló folyamat eredője, amelyek intenzitása térben és időben egyaránt nagy változékonyságot mutat. Ebből pedig az is következik, hogy a világ különböző térségei közötti kapcsolatok jellege és intenzitása folyamatosan változik.

Dicken és a transzformációs nézeteket képviselők szerint tehát:

- A világ nem egyforma.
- A világ nem határok nélküli.
- A globális vállalatok nem uralják a világot.
- A globalizáció nem mindig és mindenki számára egyformán jó vagy rossz.

3. A globális világgazdaság kialakulását, fejlődését meghatározó tényezők

3.1. A technológiai fejlődés szerepe

A gazdasági fejlődést leíró modellek között fontos szerepet töltenek be azok, amelyek a növekedést elsősorban a technológiai tényezők fejlődésére vezetik vissza. Az innovációk, a technológiai újítások gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásaira először Joseph Schumpeter hívta fel a figyelmet. 1939-ben megjelent *Business Cycles* című művében azzal érvelt, hogy a többek között Nyikolaj Kondratyev által leírt gazdasági ciklusok legfőbb mozgatórugóját az innovációk adják (Kozma 2003). Napjainkban is számos kutató gondolja úgy, hogy a

technológiai fejlődés a gazdaság egyik legfontosabb tényezője, ami a világgazdasági folyamatok alakításában is meghatározó szerepet játszik. Fontos azonban leszögezni, hogy a technológiai fejlődés nem egy önmagától, senki által nem befolyásolt módon előrehaladó folyamat (Cséfalvay 2004a, Dicken 2011). A technikai fejlődés ugyanis beágyazódik a mindenkorai társadalmi, intézményi feltételrendszerekbe, ezért a fejlődés alapvetően e körülmények hatására megy végbe. Másképpen fogalmazva, a fejlődés tudatos döntések, különböző lehetőségek közötti választások eredményeképpen valósul meg. A technológiai fejlődés irányát napjainkban elsősorban a kapitalista világgazdaság szereplőinek igényei, elvárásai határozzák meg, amelyek között a vállalkozásoknak kitüntetett helyet foglalnak el. A tőkés viszonyok között működő vállalkozások elsősorban olyan technológiai fejlesztéseket keresnek, amelyek hatékonyan tudják szolgálni legfőbb céljaik (pl. profittermelés, tőkefelhalmozás, piaci részesedés növelése, befektetések, stb.) elérését (Dicken 2011).

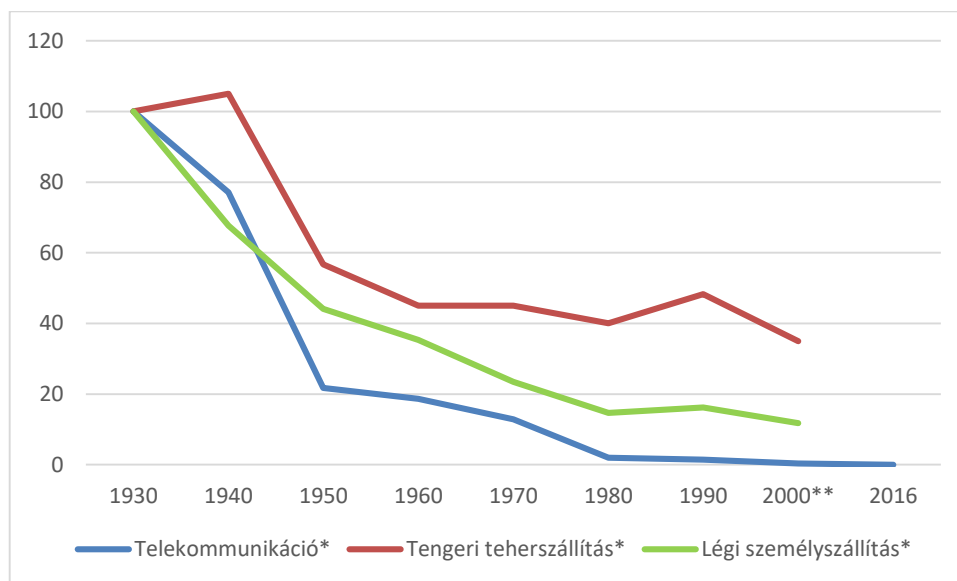
A modern világgazdaság és társadalom működése elképzelhetetlen lenne a világ különböző térségei között megvalósuló tényezőáramlások (pl. tőke, munkaerő, áruk és szolgáltatások, nyersanyagok, információk, stb.) nélkül. Szükség van tehát olyan technológiákra, amelyek képesek áthidalni a földrajzi távolságokat és a szükséges javakat a Föld bármely pontjára eljuttatni. Fontos azonban rögzíteni, hogy bár a globális világgazdaság kialakulásában e technológiák nélkülözhetetlenek voltak, de a globalizációt nem a technológia fejlődése váltotta ki, az csak a feltételeit teremtette meg. A globális termelési és értékesítési hálózatok zavartalan működését két alapvető technológiai rendszer biztosítja (Dicken 2011):

- Szállítási rendszerek (közlekedés). Ezek révén valósulhat meg az anyagi javak, tényezők (pl. nyersanyagok, áruk, emberek) térbeli mozgása.
- Kommunikációs rendszerek. Ezek teszik lehetővé az immateriális (nem anyagi jellegű, nem kézzelfogható) javak (pl. információk, ötletek, képek, utasítások, stb.), tényezők eljuttatását a tér egyik pontjából a másikba.

3.1.1. A közlekedési technológiák

A közlekedési technológia fejlődése egyrészt lehetővé tette, hogy a földrajzi távolságokat egyre rövidebb idő alatt lehessen leküzdeni, másrészt, hogy egyre több embert, egyre nagyobb mennyiségű nyersanyagot, vagy árut lehessen mozgatni a térben. Ráadásul a közlekedés hatékonyságának növekedése következtében a fajlagos (egy emberre, egy termékre jutó) szállítási költségek a huszadik század folyamán meredeken csökkentek (Cséfalvay 2004a,

Internet10). Azaz az új technológiák révén egyre többet, egyre gyorsabban és egyre olcsóbban tudunk szállítani a világban (1-2. ábra).

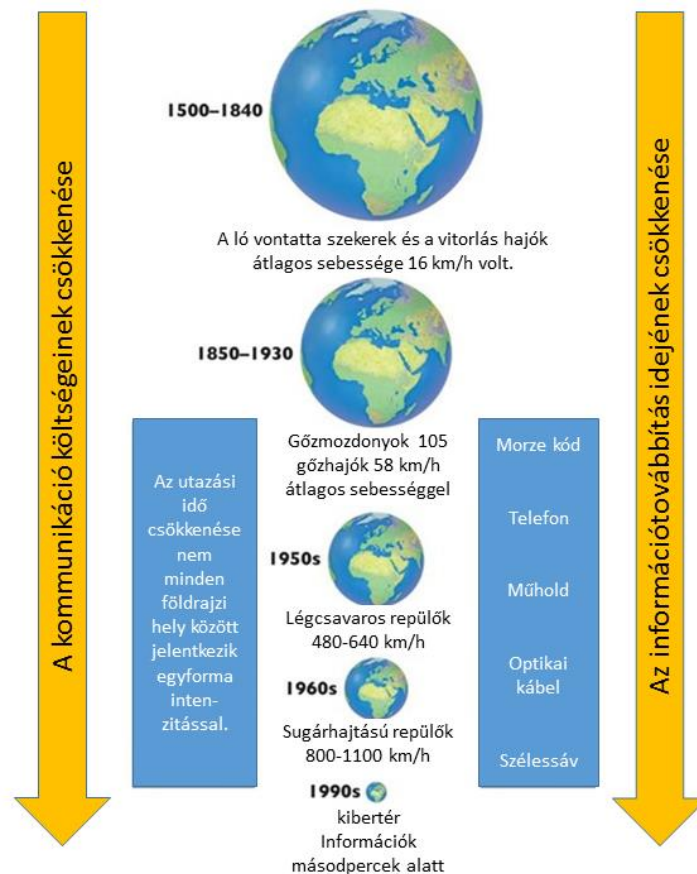

1. ábra A szállítási és kommunikációs költségek változása (1930 = 100%)

*New Yorkból Londonba irányuló háromperces telefonhívás költsége; egy tonnányi hajórakomány egy tengeri mérföldön való szállítási költsége; egy légiutasra jutó költség mérföldenként

**A tengeri teherszállítás és a légi személyszállítás esetében 1998-ra vonatkozó adatok.
Forrás: Internet10 alapján szerkesztette Tömöri M.

Napjainkra a világ két pontja közötti utazási idő látványosan lerövidült, amit úgy is megfogalmazhatunk, hogy a világ összezsugorodott (2. ábra).

2. ábra A közlekedési és kommunikációs technológiák fejlődése következtében „zsugorodó Föld”

Forrás: Internet11 (fordította Tömöri M.)

Ez azt jelenti, hogy utazási időben mérve a világ egyes pontjai közelednek, konvergálnak egymáshoz. Amennyiben ismerjük két pont térbeli távolságát és tudjuk azt, hogy napjainkban, illetve pár évvel, vagy évtizeddel ezelőtt mennyi időt vett igénybe az utazás e két pont között, akkor azt is kiszámíthatjuk, hogy évente átlagosan mennyivel került közelebb egymáshoz e két földrajzi hely, vagyis megkaphatjuk az időbeli konvergencia rátáját (Cséfalvay 2004a). Például ha két település közötti távolságot 100 évvel ezelőtt 100 perc alatt lehetett megtenni, míg napjainkban ehhez már 50 perc is elegendő, akkor könnyen kiszámítható, hogy egy évszázad alatt évente átlagosan fél percet „közeledett” egymáshoz a Föld e két pontja (legalábbis utazási időben mérve). A közlekedéshez szükséges idő csökkenése azonban a világ különböző pontjait, térségeit rendkívül egyenlőtlen módon érinti, érintette. Ez annak köszönhető, hogy a közlekedési technológiában bekövetkező fejlesztések erőteljesen azokra a földrajzi térségekre koncentrálnak, ahol a legnagyobb a kereslet, legnagyobb az igény (a gyors eljutásra, szállításra) és ahol ennek következtében a befektetések legnagyobb megtérülésével lehet számolni (Dicken 2011). Vagyis amíg a világ vezető gazdaságai és meghatározó városai,

központjai egyre közelebb kerülnek egymáshoz az egyre jobb és gyorsabb közlekedési módoknak köszönhetően, addig a kisebb települések, illetve a vidéki területek nem részesednek ebből a fejlődésből.

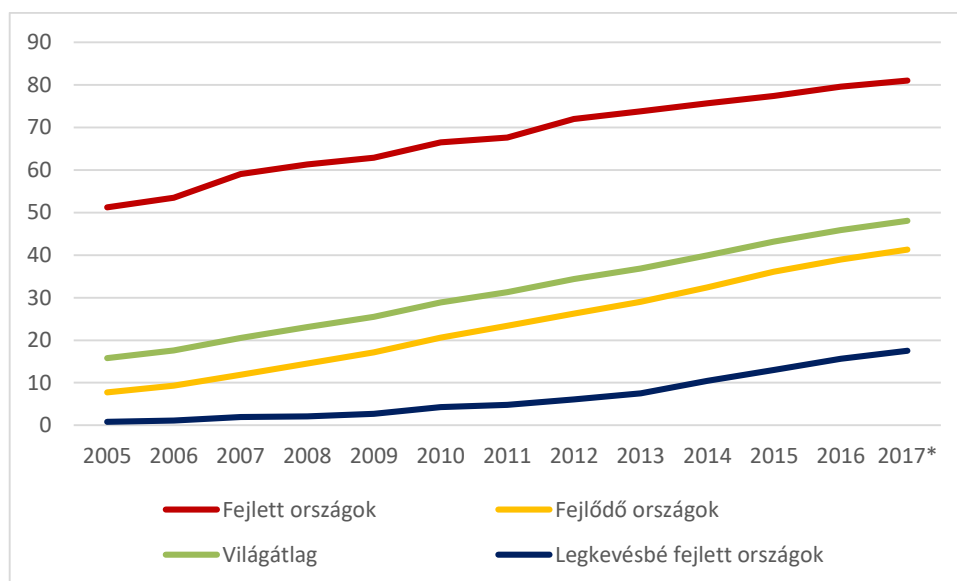
A közlekedési technológia fent említett változásai nagyban elősegítették a nyersanyagok és késztermékek kereskedelmét és ezen keresztül hozzájárultak a földrajzi munkamegosztás elmélyüléséhez és területi kereteinek kitágulásához.

3.1.2. Az infó-kommunikációs technológiák

A közlekedés mellett az infó-kommunikációs technológiák fejlődése is fontos szerepet játszott a globális világgazdaság formálódásában. Napjainkban az információk teremtése, feldolgozása, továbbítása a termelékenység és a hatalom forrásává vált (Dicken 2011). Az utóbbi évtizedek forradalmi változásokat hoztak az információ tárolásában, feldolgozásában és továbbításában a számítástechnika, a digitalizáció és az internet fejlődésének köszönhetően. A digitalizáció révén lehetővé vált, hogy minden információt bináris számrendszerben elektronikus jelek formájában lehessen tárolni. A számítógépek lehetővé teszik, hogy ezeket az információkat rendkívül gyorsan kezeljük, a globális kommunikációs hálózatok révén pedig korábban elképzelhetetlen sebességgel továbbíthatunk, illetve szerezhetünk információkat gyakorlatilag a világ bármely részéről. Napjainkban az optikai kábelek – amelyek az információs kor szupersztrádáiként funkcionálnak – hasonló szerepet töltenek be, mint az ipari forradalom idején kiépülő vasúthálózatok, vagy a huszadik század második felében nagy lendületet vett autópálya fejlesztések.

Az infó-kommunikációs technológiák látványos fejlődését és elterjedését mutatja többek között, hogy a világon az ezredforduló tájékán 100 főre még csak 15 mobiltelefon előfizetés jutott napjainkban pedig ez a szám már 100 fölé emelkedett. Szintén beszédes adat, hogy az internetet használó népesség aránya az ezredfordulón 8% körül alakult, napjainkban pedig már majdnem minden második ember használja a világhálót (Internet12, 13).

Azonban hasonlóan a közlekedési technológiák terén tapasztaltakhoz, a digitális világ újításai is rendkívül egyenlőtlenül jelennek meg a térben. Ezt az egyenlőtlenséget jól példázza, hogy amíg napjainkban (2017) a fejlett országok lakosságának több mint négyötöde használja az internetet, addig a fejlődőkben ez az érték a fejlett országokénak csak a felét éri el, a legkevésbé fejlett országokban pedig a lakosságnak még az egyötöde sem fér hozzá a világháléhoz (3. ábra).

3. ábra Az internetet használó népesség aránya (2005-2017, %) *becsült adatok
 Forrás: Internet12 alapján szerkesztette Tömöri M.

Tehát az infó-kommunikációs technológiák nem minden térséget kapcsolnak be egyforma intenzitással a globális hálózatokba. Itt is érvényesülnek a korábbiakban elmondottak, miszerint a digitális technológiákba irányuló befektetések legnagyobb része a már eleve fejlettebb, nagyobb és gyorsabb megtérülést ígérő piacokra koncentrálódik. Azaz a sokszor határtalannak és térbeli korlátoktól függetlennek gondolt internet nagyon is valóságos térszerkezettel rendelkezik, ami jórészt a centrum-periféria viszonyrendszert tükrözi vissza.

3.1.3. A technológiai fejlődés szerepe a termelésben

A technológiai fejlődés hatása a világgazdaság formálódására azonban nemcsak a közlekedés és a kommunikáció terén érhető tetten, hanem a termékek és a termelési folyamat oldaláról is. A termékekkel összefüggő innovációk szerepének a felértékelődése napjainkban az ún. termék-életciklus lerövidülésével magyarázható (Bernek 2000, Dicken 2011). A termék-életciklus tulajdonképpen egy folyamat, amit a termék a piacra való belépésétől az onnan való kivételéig bejár. Vernon (1966) elmélete szerint egy termék életciklusa öt fázisra osztható: a bevezetés, a növekedés, az érettség, a visszaesés és az elavulás szakaszaira. Mivel a termékek életciklusa napjainkra egyre rövidebbé vált, ezért a vállalatokon is nő a nyomás, hogy újítások alkalmazása révén új, vagy megújított termékeket vezessenek be a piacra, hiszen csak így maradhatnak talpon az élesedő verseny körülményei között. A piaci versenyben való helytálláshoz azonban arra is szükség van, hogy a vállalat mindig olyan termelési módot (erőforrások kombinációja, illetve a termelés lokalizációja) alkalmazzon, amely a leginkább megfelel az adott termék aktuális életszakaszának. Ugyanis általában elmondható, hogy egy új termék bevezetéséhez igen jelentős K+F ráfordítás szükséges, ami kvalifikált munkaerőt

igényel, míg a termék későbbi életszakaszaiban a hangsúly a termelési költségek minimalizálására tevődik át, amiben megnő a szerepe a kevésbé képzett (és ezáltal olcsóbb) munkaerő alkalmazásának. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy nagy jelentősége van a termelés lokalizációjának (azaz, hogy hol történik a termék előállítása a különböző életciklusok során), hiszen az egyes fázisok esetében más-más telephelyek biztosíthatnak ideális feltételeket. A termék-életciklus kezdeti szakaszaiban a centrum kínál megfelelő körülményeket, hiszen itt koncentrálódnak mindazok a tényezők, amelyek a termék kifejlesztéséhez, bevezetéshez (emberi- és kockázati tőke), valamint értékesítéséhez (nagy vásárlóerő) szükségesek. A termék piaci jelenlétének későbbi fázisaiban ugyanakkor egyre inkább a periférikus telephelyek válnak vonzóvá, hiszen ezekben a térségekben áll rendelkezésre az immár standardizált, rutinszerűvé tett termelés folytatásához a bőséges és olcsó munkaerő (Kozma 2003). Napjainkban a globális közlekedési és kommunikációs rendszerek már lehetővé teszik, hogy az egyes gyártási folyamatok a legoptimálisabb földrajzi régióban valósuljanak meg. A transznacionális vállalatok pedig éppen ebben a globális területi munkamegosztásban, telephelyi optimalizációban rejlő előnyöket igyekeznek a lehető legjobban kihasználni a világ számos pontján jelenlévő leányvállalataik és szerteágazó hálózataik, beszállítói kapcsolataik révén.

Ráadásul az utóbbi évtizedekben (évszázadokban) tapasztalt technológiai fejlődés a termelést is alaposan átformálta (Dicken 2011). A fordista termelési rendszert – melynek kezdetei a XIX. század végére, XX. század elejére tehetőek, de igazi felfutása a második világháború utáni két évtizedben következett be – ami a nagyméretű, futószalagos rendszerben állított elő nagy szériás standardizált tömegfogyasztásra szánt cikkeket, az 1970-es, '80-as évektől fokozatosan a posztfordizmus váltotta fel (Cséfalvay 2004b). Az új paradigma középpontjába a fordizmussal szemben az ún. karcsú és rugalmas termelés került, amely egyre szélesebb körben alkalmazza az infó-kommunikációs technológiák kínálta lehetőségeket. E technológiák lehetővé teszik a termelési folyamatok minden korábbinál nagyobb hatékonyságú felügyeletét, irányítását, megszervezését.

E tendenciák következtében az utóbbi évtizedekben (Dicken 2011):

- az energia- és nyersanyagigényes ágazatok relatív szerepe csökkent és előtérbe kerültek a tudás-, technológia-, és információ intenzív tevékenységek.
- a nagyszériás tömegtermelés mellett (bizonyos esetekben helyett) megjelent a kisszériás, kis piaci szegmensekre koncentráló, a helyi körülményeket és igényeket jobban figyelembe vevő rugalmas termelés.
- a futószalag mellett egy-egy részfeladat elvégzésére specializálódó munkaerő mellett (bizonyos esetekben helyett) megjelent az igény olyan munkavállalók iránt is, akik

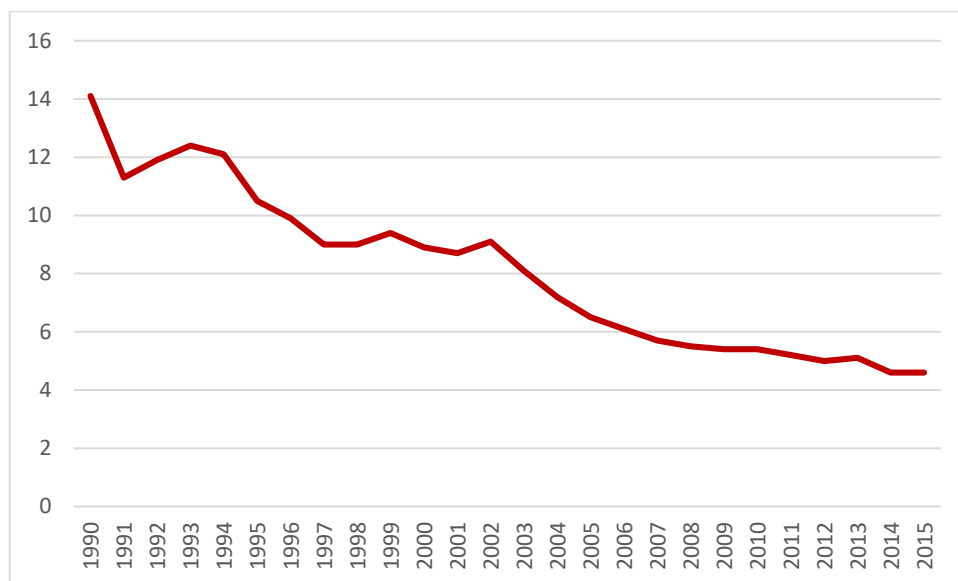
egyszerre több feladatot is el tudnak látni (multitasking), képesek az összefüggések felismerésére és rendszerszintű gondolkodásra, valamint kisebb csoportokban (team) való együttműködésre.

3.2. A gazdaságpolitikai döntések és az intézményrendszer szerepe

A technológiai fejlődés napjainkra tehát rugalmasabbá tette a termelést és megnyitotta az utat az ehhez szükséges tényezők (nyersanyagok, munkaerő, tőke) gyors és hatékony térbeli mozgatása előtt. Azonban a nemzetközi munkamegosztás elmélyüléséhez ez önmagában még nem elégséges feltétel, hiszen arra is szükség van, hogy ne legyenek olyan adminisztratív jellegű akadályok, amelyek gazdaságtalanná teszik, vagy más módon ellehetetlenítik az országok közötti tényezőáramlásokat. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok elmélyüléséhez tehát a technológiai fejlesztések mellett olyan tudatos, piaci liberalizációt megvalósító gazdaságpolitikára van szükség, ami a protekcionizmussal szemben a nemzetközi szabadkereskedelem megvalósítására törekszik a vámok és egyéb behozatali korlátozások csökkentése, megszüntetése révén (Cséfalvay 2004a). A második világháborút követően éppen ebbe az irányba mutató lépések történtek azáltal, hogy a szövetséges hatalmak a nemzetközi pénzügyi rendszer stabilitásának megteremtése mellett célul tűzték ki, hogy csökkentések a nemzetközi kereskedelmet akadályozó tényezőket egy nemzetközi kereskedelmi szervezet létrehozása révén. A nemzetközi kereskedelmi szervezet felállítására vonatkozó ambiciózus célkitűzés végül nem valósult meg, de helyette 1947-ben életre hívták az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezményt (General Agreement on Tariffs and Trade / GATT), azzal a szándékkal, hogy segítse elő a tagországok közötti nemzetközi kereskedelmet a vámok és kvóták csökkentése, illetve megszüntetése által (Dicken 2011). A GATT helyébe 1995-től a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization / WTO) lépett, melynek hatóköre jogelődjéhez képest jelentősen kibővült. A Világkereskedelmi Szervezet súlyát jól mutatja, hogy 2016-ban 164 tagországgal rendelkezett, melyek együttesen a teljes világkereskedelem mintegy 97-98%-át bonyolították.

A világkereskedelem alakulása szempontjából a GATT, illetve később a WTO tevékenysége sikeresnek tekinthető. A GATT fennállása során lebonyolított összesen nyolc tárgyalási forduló keretében szinte minden piaci szegmensben csökkentették a vámokat. Az ipari termékek átlagos importvám tétele például a 40%-os kiindulópontonról 1994-re (a GATT utolsó tárgyalási fordulójának végén) 3,9%-ra csökkent (Cséfalvay 2004a). A Világbank adatai

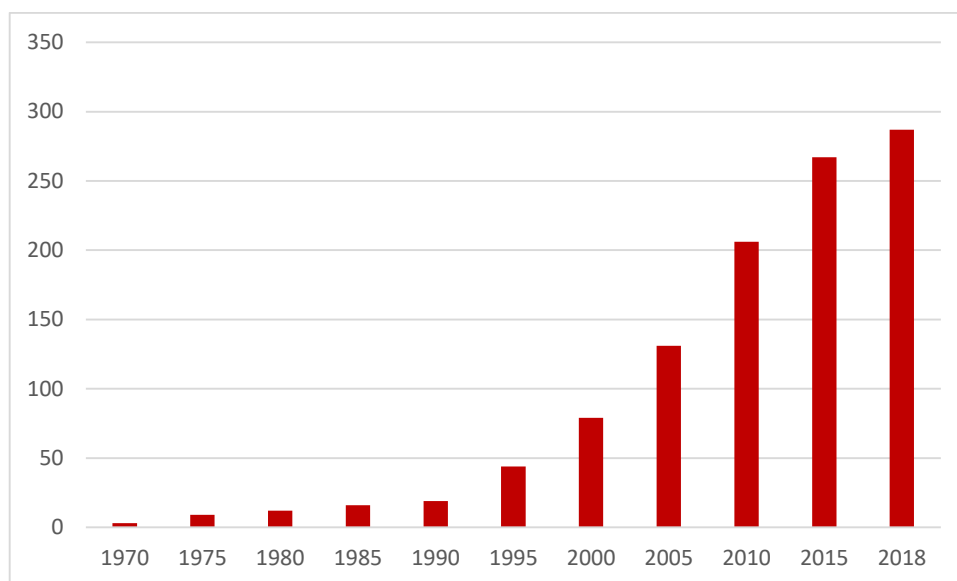
szerint a világkereskedelemben érintett valamennyi termékre ténylegesen kivetett vám súlyozott átlagos értéke az 1990-es 14,1%-ról 2015-re 4,6%-ra csökkent (4. ábra).

4. ábra A világ országai által ténylegesen alkalmazott vámszintek alakulása
(%, az összes termék súlyozott átlaga)
Forrás: Internet14 alapján szerkesztette Tömöri M.

Ezzel mind a fejlett, mind a fejlődő országok által alkalmazott vámtételek szintje történelmi mélypontra süllyedt. A 2015-ös adatok szerint a vámtételek átlagosan a nyersanyagok (0,9%), illetve az üzemanyagok (1,6%) esetében voltak a legalacsonyabbak, ezzel szemben a textíliákra, ruházati termékekre (8,4%), cipőkre (9,8%), élelmiszerekre (13%), zöldségfélékre (17,6%) jóval magasabb átlagos vámtételek voltak érvényben (Internet14). Minden bizonnyal a vámszintek csökkenése is fontos szerepet játszott abban, hogy a huszadik század második felében dinamikusan – éves átlagban mintegy 6%-kal – nőtt a világ áruexportja. Ennek köszönhetően a világkereskedelem volumene az ezredfordulón huszonkétszer volt nagyobb mint 1950-ben (Internet15).

A nemzetközi kereskedelem fellendüléséhez az országok közötti együttműködések is hozzájárulhatnak, amelyek gazdasági, kereskedelmi, politikai indíttatású (nagy)regionális integrációs szervezetek formájában jelenhetnek meg. Ez az újfajta regionalizmus napjaink világgazdaságának egyik meghatározó folyamatává vált, amit jól mutat, hogy a regionális kereskedelmi megállapodások száma 1990-es közepétől ugrásszerűen növekedett (5. ábra).

5. ábra A működő regionális kereskedelmi megállapodások számának alakulása (db)

Forrás: Internet16 alapján szerkesztette Tömöri M.

A nemzetközi integrációk közül talán a regionális kereskedelmi megállapodások a legelterjedtebbek, amelyek a világ gazdaság forgalmi szféráját, a világpiacot, annak szerkezetét, térszerveződését befolyásolják legközvetlenebbül és hatásuk mindenekelőtt a nemzetközi árukereskedelemben mutatkozik meg (Golobics 2002b).

A regionális kereskedelmi megállapodások alapját a preferenciális kereskedelmi egyezmények alkotják, amelyek kölcsönösen könnyített hozzáférést biztosíthatnak az aláíró (nem feltétlenül csak szomszédos, vagy egymáshoz földrajzilag közel fekvő) országok számára. A piacokhoz való hozzáférés megkönnyítésének elsődleges eszközét a vámtételek csökkentése jelenti, de természetesen az integráció esetleges elmélyülése esetén felmerülhet a vámok teljes megszüntetése, illetve további kedvezmények, illetve együttműködési lehetőségek bevezetése (Cséfalvay 2004b, Dicken 2011).

A nemzetközi integrációk alapvető célja tehát, hogy lebontsák a piac működésének mesterséges akadályait (pl. vámok), azonban az integráció magasabb fokán álló szerveződések mellett már közösségi szinten érvényesülő közös kereskedelem-, illetve gazdaságpolitika megvalósítására is törekednek.

A regionális kereskedelmi egyezmények mindazonáltal kettős természetűek, hiszen amíg az integráción belül elősegítik a szabadkereskedelmet, egyesítik és egységesítik a piacokat, addig a kívülálló országokkal szembeni közös, lényegében protekcionista vámrendszert működtetnek, szegmentálva ezzel a világ gazdaság egységes egészét (Golobics 2002b).

A regionális kereskedelmi megállapodások földrajzi kiterjedésében, funkcióiban, hatékonyságában hatalmas különbségek figyelhetők meg. Az integráció mértéke alapján négy alaptípust (1. táblázat) lehet elkülöníteni (Cséfalvay 2004b, Dicken 2011).

1. táblázat A regionális integrációk típusai

Az integráció fokozata	Szabadkereskedelmi övezet	Vámunió	Közös piac	Gazdasági unió
A kereskedelmi akadályok felszámolása a tagországok között	✓	✓	✓	✓
Közös külkereskedelem-politika az övezeten kívül állókkal szemben		✓	✓	✓
A termelési tényezők szabad áramlása a tagországok között			✓	✓
A tagországok gazdaságpolitikájának közösségi szintű összehangolása				✓

Forrás: Dicken 2011 és Cséfalvay 2004b alapján szerkesztette Tömöri M.

Napjaink világgazdaságában a regionális kereskedelmi megállapodások döntő többsége szabadkereskedelmi övezet vagy vámunió. A közös piacot alkotó integrációk száma már meglehetősen kevés és mindössze egy olyan szerveződés létezik a világgazdaságban – az Európai Unió – amely közel került a gazdasági unió megvalósításához (Dicken 2011).

Tévedés lenne azonban azt gondolni, hogy a gazdaságpolitikai döntések folyamatosan egy irányba, a nemzetközi kereskedelem növekedése, illetve a globális gazdaság elmélyülése irányába hatnak. Jól szemléltetik ezt Donald Trump amerikai elnök közelmúltbeli intézkedései, amelyek szakítottak az Egyesült Államok második világháború óta folytatott globális szabadkereskedelmet ösztönző politikájával (Internet17). Példának okáért az elnök 2016-ban leállította az EU és az USA között tervezett Transzatlanti Kereskedelmi és Befektetési Partnerségről szóló tárgyalásokat, ami számos termék, illetve szolgáltatás vámtételét csökkentette, vagy törölte volna el a két térség között. Ráadásul az Egyesült Államok 2018-ban gyakorlatilag vámháborúba kezdett azzal, hogy importvámot vetett ki az EU-ból, Kínából, Kanadából, illetve Mexikóból származó több milliárd dollárnyi árura, amire az érintett országok úgy reagáltak, hogy ők is azonos mértékű importvámot vetettek ki az Egyesült Államokból importált termékekre (Internet18).

Arról sem szabad azonban elfeledkezni, hogy a vámok mellett a nemzetközi szabadkereskedelmet egy sor egyéb, nem vámjellegű tényező is korlátozza. Egyesek szerint napjainkban már nem is a vámoknak, hanem ezeknek a nem vámjellegű tényezőknek (pl.

termékszabványok, beleértve a minőségi és biztonsági előírásokat, a címkézési és csomagolási előírásokat, kvótaszabályok, piacra jutási engedélyek, támogatások, a dömpingellenes eljárások) van a legnagyobb hatásuk a nemzetközi kereskedelem alakulására (Internet14). Az 1970-es évek közepe óta egyértelmű növekedést lehetett megfigyelni az országok által alkalmazott nem vámjellegű korlátozások körében (Dicken 2011). Mindezek azt mutatják, hogy a protekcionizmus egyáltalán nem tűnt el a globalizálódó világ gazdaságából, hiszen olykor nyíltan – vámháborúk formájában – máskor pedig burkoltan, kifinomultan – nem vámjellegű korlátozásokban testet öltve – jelenik meg.

3.3.A globális világ gazdaság kulcsszereplői: a transznacionális vállalatok

A globális világ gazdaságban a termelés, a fogyasztás és a kereskedelem is globális léptékű hálózatokba szerveződik, melyek fókuszában a transznacionális vállalatok állnak (Cséfalvay 2004b; Dicken 2003; Bernek 2000). Nem véletlen, hogy a transznacionális vállalatokat a globalizáció legemblematikusabb tényezői között tartjuk számon, amelyek mára nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom és a politika térfolyamatainak alakításában is meghatározó szerepre tettek szert. A transznacionális vállalat (angolul transnational corporation, rövidítve TNC) fogalma egy speciális módon működő, szerveződő vállalat típust takar. Az elnevezésben a latin eredetű „transz” jelentése valamin túl, át, keresztül, míg a „nacionális” nemzetit jelent. Vagyis e kifejezés arra utal, hogy egy olyan vállalat típusról beszélünk, ami nem nemzetállami kereteken belül működik, hanem tevékenységei átszelik, keresztezik egy vagy több ország határait. A transznacionális vállalat fogalma alatt ezért leggyakrabban egy olyan vállalatot értünk, amely több országban tevékenykedik, több országban van telephelye, ugyanakkor ezek a vállalati egységek egy egységet alkotnak, mert irányításuk és működésük egy egységes és közös stratégiai elvek mentén történő döntéshozatal keretében valósul meg. A transznacionális vállalatok különböző egységei, telephelyei egymással kapcsolatban állnak, ezek a kapcsolatok lehetnek tulajdonosi, beszállítói, vagy egyéb jellegűek, amelyek lehetővé teszik, hogy a vállalat egy vagy több egysége jelentősen befolyásolja a többi egység, telephely működését. A transznacionális vállalatokra tulajdonképpen úgy tekinthetünk, mint sokrétű kapcsolatrendszerek hálózatára, amelyek a vállalaton belül (anya- és leányvállalatok közötti kapcsolatrendszer; intra-firm) és azon kívül (ágazaton belüli és azok közötti kapcsolatrendszer; inter-firm) is megjelennek. Napjaink globális gazdasági rendszere tulajdonképpen e vállalatok és telephelyeik között létező bonyolult területi és funkcionális munkamegosztási hálózatokból áll. Ez a munkamegosztási rendszer teszi lehetővé a transznacionális vállalatok

tevékenységeinek globális léptékű optimalizálását, vagyis azt, hogy minden folyamatot a lehető legjobb feltételeket kínáló telephelyen végezzenek el. Természetesen a globális vállalatok folyamatosan figyelemmel kísérik saját, valamint vetélytársaik működésének hatékonyságát és ennek függvényében időről-időre felülvizsgálják és átalakítják hálózataikat, ami azt eredményezi, hogy a létező és potenciális telephelyek folyamatosan versenyben állnak egymással (Bernek 2000; Barta et. al. 2003; Dicken 2003).

A transznacionális vállalatok fogalmát alapvetően kétféle módon értelmezhetjük (Dicken 2003; Cséfalvay 2004). Az egyik hagyományos, szűkebb meghatározás egy viszonylag jól megragadható tényezőt, a vállalatok vagyoni eszközeinek (aktíva) tulajdonlását veszi alapul, melynek értelmében egy (anya)vállalatnak legalább 10%-os részesedéssel kell rendelkeznie egy külföldi üzemben, (leány)vállalatban ahhoz, hogy érdemi befolyást tudjon gyakorolni annak működésére (Internet19). Ennek az értelmezésnek kétségtelen előnye, hogy egy statisztikailag jól mérhető, meghatározható adaton alapul, ugyanakkor nem képes arra, hogy megragadja azokat az egyre összetettebb beszállítói, együttműködési kapcsolatokat, amelyek lehetővé teszik a transznacionális vállalatok számára a globális termelési és értékesítési hálózatok működtetését, összehangolását és irányítását. Ezért ha ezt a komplex működési mechanizmust szeretnénk megragadni, akkor az előző meghatározáshoz képest egy tágabb – ezzel együtt kevésbé megfogható, számszerűsíthető – értelmezést kell adnunk, melynek értelmében a transznacionális vállalat egy olyan vállalat típusnak tekinthető, amely képes arra, hogy a saját anyaországán kívül is koordináljon, ellenőrizzen termelési folyamatokat, anélkül, hogy az illető országban működő cégben tulajdonosi részesedéssel rendelkezne. Ennek értelmében egy transznacionális vállalat nem csak a saját belső működését (leányvállalatokkal való kapcsolat) képes befolyásolni, hanem a külső (tehát kvázi önálló, független) vállalatokra is hatást gyakorol. A transznacionális tehát ebben az esetben azt fejezi ki, hogy egy vállalatot egy stratégiai döntési központból (földrajzi helyről) irányítanak (Bernek 2001), ami a nemzetállamok határain átívelő, azokat keresztező folyamatra utal.

A fentiek tekintetében a transznacionális vállalatok három sajátossága emelhető ki (Dicken 2003):

- Képesek arra, hogy egy adott országon belül, vagy különböző országok között zajló termelési folyamatokat összehangolják, azok fölött ellenőrzést gyakoroljanak.
- A termelési tényezők (nyersanyagok, tőke, munkaerő) földrajzi elhelyezkedésében, koncentrációjában megfigyelhető különbségeket saját hasznukra tudják fordítani.
- Telephelyi hálózatukat nemzetközi, vagy akár globális léptékben is rendkívül rugalmasan tudják alakítani (új beszerzési források és telephelyek léphetnek be, vagy

kerülhetnek ki), azaz a létező és potenciális telephelyek folyamatosan versenyben állnak egymással.

A transznacionális vállalatok száma (2. táblázat), világgazdasági jelentősége az utóbbi néhány évtizedben jelentősen megnőtt. 1970-ben számuk még alig haladta meg a 7 ezret, azonban az 1990-es évek közepére már megközelítette a 40 ezret, az ezredfordulóra átlépte a 60 ezret, 2010-re pedig már 100 ezer fölé emelkedett (Jaworek – Kuzel 2015). 2015-ben a világ 100 legnagyobb (az eszközök/aktívák nagysága alapján) transznacionális vállalatának eszközállománya 12,9 billió (ezermilliárd), míg eladási forgalmuk 7,7 billió dollárt tett ki, az általuk foglalkoztatottak száma pedig elérte 16,1 millió főt (Internet20). E vállalatok tehát egyre nagyobb szerepre tettek/tesznek szert világgazdaságban többek között a termelés, a kereskedelem, a foglalkoztatás, illetve a kutatás fejlesztés terén.

2. táblázat A transznacionális vállalatok és leányvállalataik számának alakulása (db)

Forrás: Jaworek – Kuzel (2015)

	1995	2000	2005	2010
Anyavállalatok	38 541	63 459	69 727	103 786
Leányvállalatok	251 450	689 520	690 391	892 114

De vajon mennyire tekinthetők a transznacionális vállalatok nemzetközinek, vagy globálisnak? Erre a kérdésre próbál meg választ adni az ún. transznacionalizációs index (angolul: Transnationality Index – TNI), amelyet három tényező átlagolása révén számíthatunk ki (Cséfalvay 2004b, Dicken 2011): a külföldi értékesítés aránya a teljes forgalmon belül, a külföldi eszközök (aktívák) aránya az összes aktívához képest, valamint a külföldön foglalkoztatottak részesedése az összes foglalkoztatotton belül. Minél magasabb a transznacionalizációs index értéke annál inkább nemzetközinek (globálisnak) tekinthető egy vállalat és minél kisebb ennek a mutatónak az értéke annál inkább a hazai piac felé orientálódó cégről beszélhetünk. Az 1990-es években és a 2000-es évek első felében a világ száz legnagyobb transznacionális vállalata esetében a transznacionalizációs indexek egyértelmű növekedést mutattak, ami erősödő nemzetköziesedésre utal (Internet20).

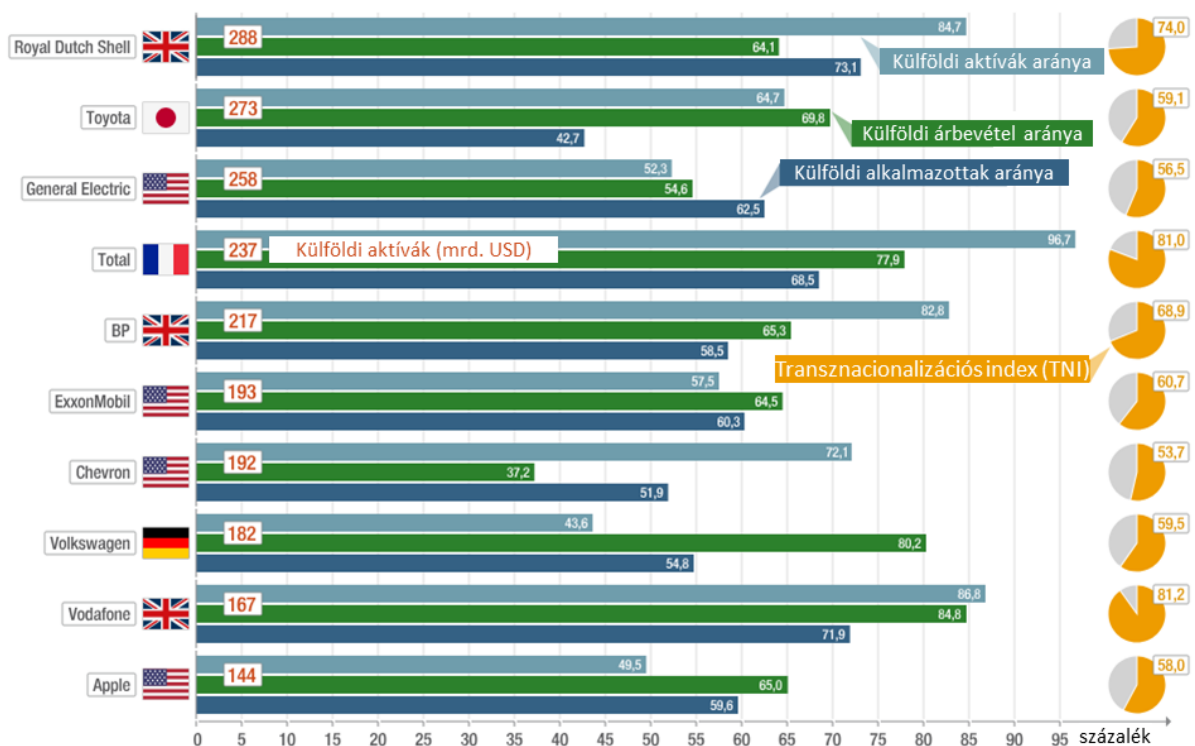
2015-ben a 100 legnagyobb transznacionális vállalat eszközeinek (aktíváinak) 62%-a volt külföldön, forgalmuk 64,2%-a származott külföldről, alkalmazottaiknak pedig 56,9%-a dolgozott külföldön (azaz nem a transznacionális vállalat székhelye szerinti országban). Ezek jelentős arányok, ugyanakkor egy másik szemszögből nézve ez még mindig azt jelenti, hogy a transznacionális vállalatoknak is erős a kötődése az anyaországukhoz, hiszen tevékenységeik mintegy kétötöde még napjainkban is a székhely országukhoz kötődik.

A világ tíz legnagyobb transznacionális vállalatának transznacionalizációs indexe 2015-ben 65,3% volt (a TOP 100 esetében 65,4%), azaz tevékenységeik mintegy kétharmada külföldi országokhoz kötődött. A TOP 10-ben a brit érdekeltségű távközlési cégnek, a Vodafone-nak volt a legmagasabb TNI értéke (81,2%), míg az amerikai oljvállalatnak, a Chevronnak a legalacsonyabb (53,7%) (Internet20).

Azonban a vállalatok nemzetköziesedésének mértékében jelentős földrajzi különbségek tapasztalhatók. Általában igaz, hogy a kisebb anyaországgal rendelkező cégek esetében magasabb a transznacionalizáció, hiszen egy kisebb piacon egy cég sokkal hamarabb eléri azt a pontot, amelyen túl a további növekedéséhez már ki kell lépnie a külpiacokra. De emellett bizonyos kulturális különbségek is tapasztalhatók, hiszen például a japán gazdaság hagyományos zártságából fakadóan a japán vállalatok – az utóbbi években tapasztalt jelentős nemzetköziesedési folyamat ellenére – továbbra is a legkevésbé „globalizáltak” közé tartoznak (Dicken 2011).

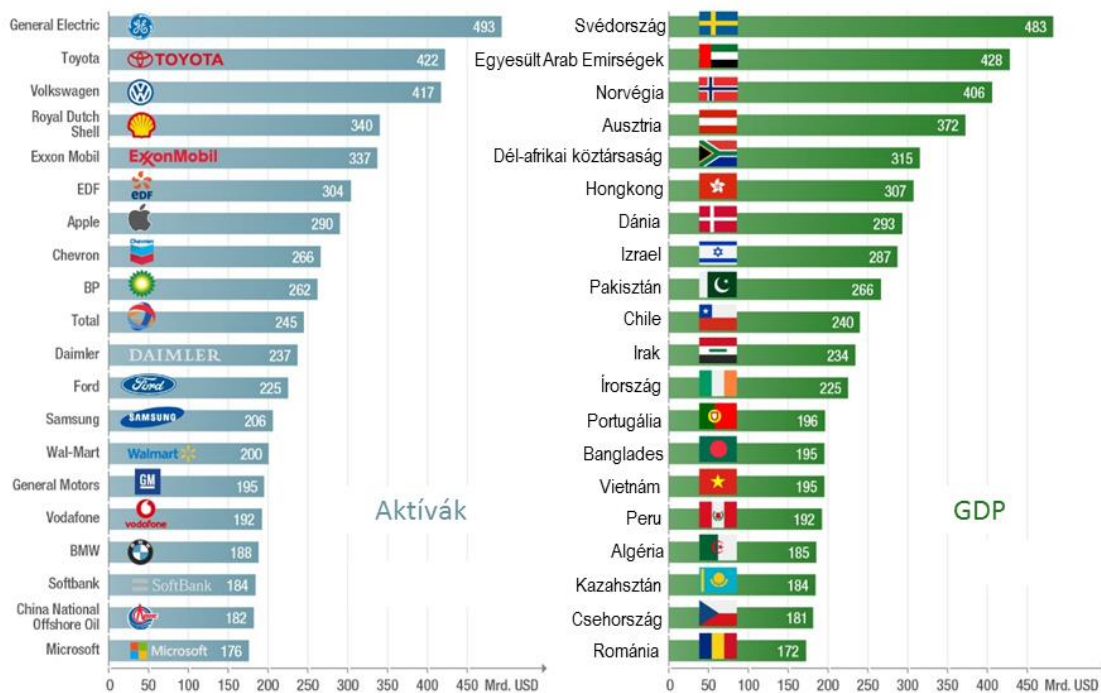
Az aktívák (eszközök) alapján 2015-ben egy holland-angol oljvállalat, a Royal Dutch Shell birtokolhatta a világ legnagyobb transznacionális vállalata címet. Az olaj- illetve energiaipar kiemelkedő szerepét jelezi napjaink világgazdaságában, hogy az említett vállalat mellett még négy másik olajipari cég (Total, BP, ExxonMobil, Chevron) is bekerült a TOP 10-be (Internet20). A fennmaradó öt cég profilja pedig arról árulkodik, hogy a szénhidrogénipar mellett a járműgyártás (Toyota, Volkswagen), az elektronika és számítástechnika (General Electric, Apple), valamint a távközlés (Vodafone) sorolhatók még a világgazdaság vezető ágazatai közé (6. ábra).

A tíz legnagyobb transznacionális vállalat mindegyikének valamelyik fejlett országban (Egyesült Államok, Egyesült Királyság/Hollandia, Japán, Franciaország és Németország) volt a székhelye 2015-ben (6. ábra). Ugyanekkor a 100 legnagyobb transznacionális vállalatból 58-nak volt Európában (köztük 17-nek az Egyesült Királyságban, 13-nak Németországban, 9-nek Franciaországban és 5-nek Svájcban) a székhelye. 21 vállalatnak volt a székhelye az Egyesült Államokban, 11-nek Japánban és további egy-egy vállalatnak Ausztráliában, Dél-Koreában és Izraelben. Mindössze hét olyan vállalat volt a legnagyobbak között, amelyeknek a székhelye valamelyik fejlődő országban helyezkedett el, melyek közül Kína (beleértve Hongkongot és Tajvant is) emelkedett ki négy vállalattal, míg a többi fejlődő államban (Brazília, Malajzia, Mexikó) csak egy-egy cég székhelye volt (Internet20).

6. ábra A világ legnagyobb transznacionális vállalatai a külföldi aktívák nagysága alapján
 Forrás: Internet20 (Fordította: Tömöri M.)

Végül, de nem utolsó sorban, az is fontos kérdés, hogy mekkora a mérete, a gazdasági ereje a világ legnagyobb transznacionális vállalatainak. Bár egyértelmű választ nem adhatunk erre a kérdésre, hiszen ez alapvetően attól függ, hogy milyen módszert alkalmazunk a méret meghatározására, ennek ellenére a globalizációt kritizálók csoportjából gyakran lehet olyan hangokat hallani, miszerint a transznacionális vállalatok napjainkra túlságosan nagyra nőttek. Egyesek már azt állítják, hogy ezek a vállalatóriások a kultúrát, a társadalmat és a politikai vezetőkre gyakorolt hatalmuk, befolyásuk révén már a demokráciát is fenyegetik (Cséfalvay 2004a). Érvelésüket gyakran azzal támasztják alá, hogy összehasonlítják egymással a világ legnagyobb transznacionális vállalatait (eszközök és/vagy árbevétel szerint) egyes országok bruttó nemzeti termékének nagyságával. Ezek az összehasonlítások pedig azt mutatják, hogy egyes transznacionális vállalatok „gazdasági ereje”, nagyságrendje már eléri, vagy meghaladja egyes országok gazdasági teljesítményét (7. ábra). A 2015-ös adatok alapján (Internet21) például az amerikai illetékességű General Electric eszközállománya valamivel nagyobb volt mint Svédország éves bruttó (folyó áron számolt) nemzeti terméke. A német Volkswagen körülbelül Norvégiával volt összemérhető, az amerikai szoftveróriás, a Microsoft pedig nagyjából Romániával képviselt egy súlycsoportot (7. ábra).

7. ábra Néhány transznacionális vállalat és néhány ország gazdasági teljesítményének összehasonlítása az aktívák és a GDP alapján
 Forrás: Internet21 alapján szerkesztette Tömöri M.

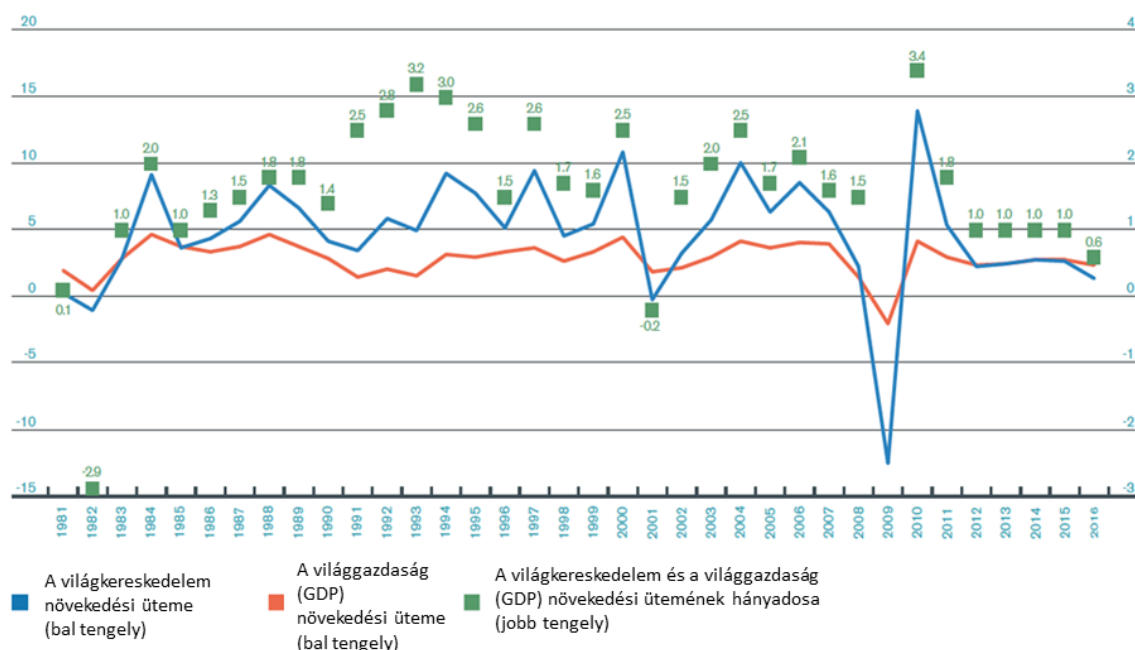
A fent említett összevetések azonban nem teljesen korrektek. Ez többek között annak köszönhető, hogy nem a nemzetek vagyonát (eszközeit) hasonlítják össze a vállalatok eszközeivel, illetve nem az országok teljes kibocsátását (hanem csak az újonnan hozzáadott értéket) vetik össze a vállalatok összbevételével. Amennyiben az országok teljes kibocsátásával, illetve teljes nemzeti vagyonával számolnánk, akkor a gazdaságok teljesítménye jóval nagyobbak adódna, míg ha a transznacionális vállalatok esetében szintén csak az új értékteremtést vennénk figyelembe (a köztes beszállítások értékét pedig nem), akkor cégek nagyságrendje is jóval szerényebbnek mutatkozna. Ugyanakkor a jelenleg széles körben elterjedt (ám megtévesztő) számítási módszert alkalmazva is azt tapasztalhatjuk, hogy a legnagyobb transznacionális vállalatok súlya (akár árbevétel, akár eszközök alapján) legfeljebb a viszonylag kis népességű fejlett, illetve közepes népességgel rendelkező fejlődő, vagy feltörekvő országokkal állítható párhuzamba. Vagyis napjainkban (egyelőre?) még a legnagyobb transznacionális vállalatok sem vehetik fel a versenyt – legalábbis méret tekintetében – a nagyobb népességű fejlett országokkal.

Természetesen a transznacionális vállalatok számának, világgazdasági szerepének növekedése vitathatatlan és azt sem tagadhatja senki sem, hogy az általuk okozott környezeti, munkajogi és egyéb problémákkal foglalkozni kell, azonban nagyon fontos, hogy mindezt tárgyilagosan és tudományosan megalapozott módon tegyünk.

4. A globális világgazdaság meghatározó folyamatai

4.1. A világkereskedelem alakulása

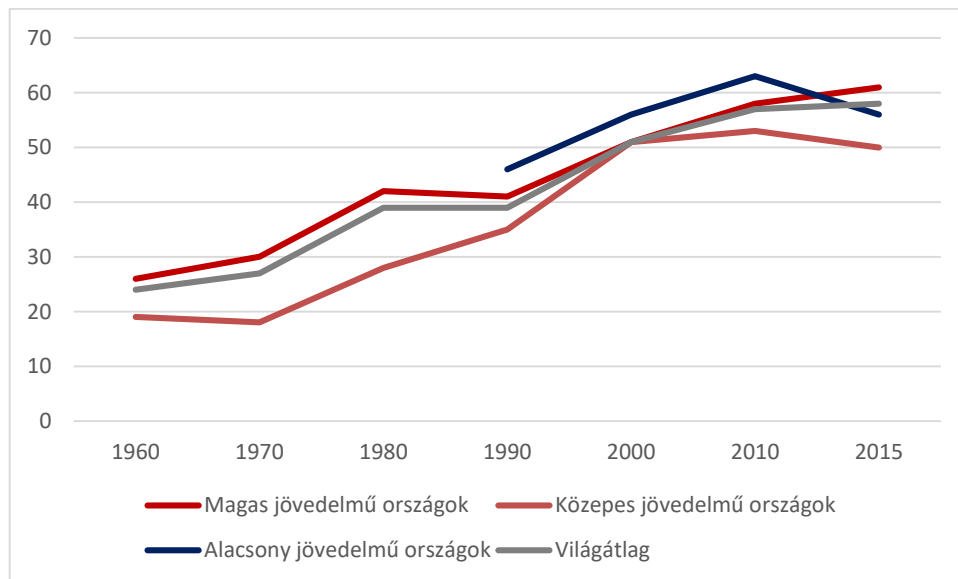
Az elmúlt évtizedekben a világkereskedelem szinte minden évben gyorsabban növekedett mint a kibocsátás (GDP). A világkereskedelmi szervezet (WTO) adatai szerint a második világháború óta a világkereskedelem növekedési üteme átlagosan mintegy másfélszerese volt a kibocsátás (azaz a GDP) bővülési dinamikájának, de az 1990-es években még ettől is nagyobb, mintegy kétszeres különbséget lehetett megfigyelni (8. ábra). A világgazdasági válságot követő átmeneti kiugrás után (2010) az utóbbi években (2012-2015) a kibocsátás és a világkereskedelem azonos dinamikát mutatott, sőt 2016-ban először fordult elő 2001 óta, hogy a GDP növekedési üteme magasabb volt a kereskedelem bővülési rátájánál. Ezek az adatok tehát azt mutatják, hogy a második világháborút követően a világban megtermelt javak egyre nagyobb hányada került be a nemzetközi kereskedelembe. Ebből természetesen az is következik, hogy az országok között egyre szorosabb kereskedelmi kapcsolatok figyelhetők meg.

8. ábra A világkereskedelem és a világgazdaság (GDP) növekedési ütemének alakulása
Forrás: WTO (2017) (fordította Tömöri M.)

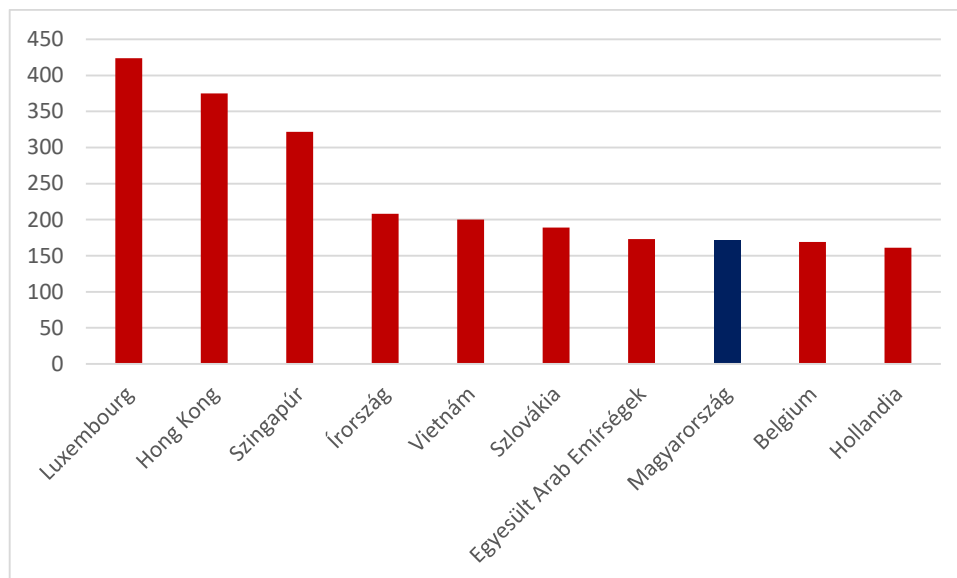
A kereskedelem jelentőségét (illetve az attól való függőséget) mutatja, hogy mekkora nagyságrendet képvisel a GDP-hez viszonyítva. A globális folyamatokat nézve a növekvő tendencia egyértelmű (9. ábra). Míg az 1960-as években a világ külkereskedelmi forgalmának (export és import együttesen) GDP-hez mért aránya 24% körül alakult, addig napjainkra (2015)

ez a mutató több mint a duplájára emelkedett és elérte az 58%-ot. (Megjegyezzük, hogy a gazdasági válság előtt, 2008-ban a 60%-ot is meghaladta.) Bár az egyes országok és térségek között jelentős különbségek figyelhetők meg ebben a tekintetben, de tény, hogy az elmúlt néhány évtizedben az alacsony, a közepes és a magas jövedelmű országokban egyaránt nőtt a külkereskedelem GDP-hez mért aránya (9. ábra). A külkereskedelmi forgalom GDP-hez mért aránya tekintetében azok az országok találhatók a világranglista élén (3. ábra), amelyek relatíve szűk belső piaccal (alacsony vásárlóerő és/vagy alacsony népességszám) rendelkeznek, export vezérelte gazdaságpolitikát folytatnak és/vagy nyersanyagszűkösségük következtében jelentős behozatalra is szorulnak. (Természetesen nem minden tényező játszik egyforma szerepet az említett országok esetében és azt is figyelembe kell venni, hogy kisméretű országok esetében a viszonyítási alap, vagyis a GDP értéke is kisebb, mint a nagyobb gazdaságok esetében.) Figyelemre méltó, hogy Magyarország a világ és az Európai Unió egyik legnyitottabb és ezzel párhuzamosan a külpiaconktól leginkább függő gazdasága (10. ábra). A magyar gazdaság nyitottságában a már említett tényezőkön túl az is szerepet játszik, hogy a hazai feldolgozóipar számos alkatrészt, részegységet, gépet, berendezést importál, ugyanakkor a Magyarországon ezek révén előállított félkész- és késztermékek jelentős hányada nem a hazai piacon kerül értékesítésre.

9. ábra A külkereskedelmi forgalom (export és import együttesen) GDP-hez mért aránya a világon és a különböző jövedelmű térségekben (%)

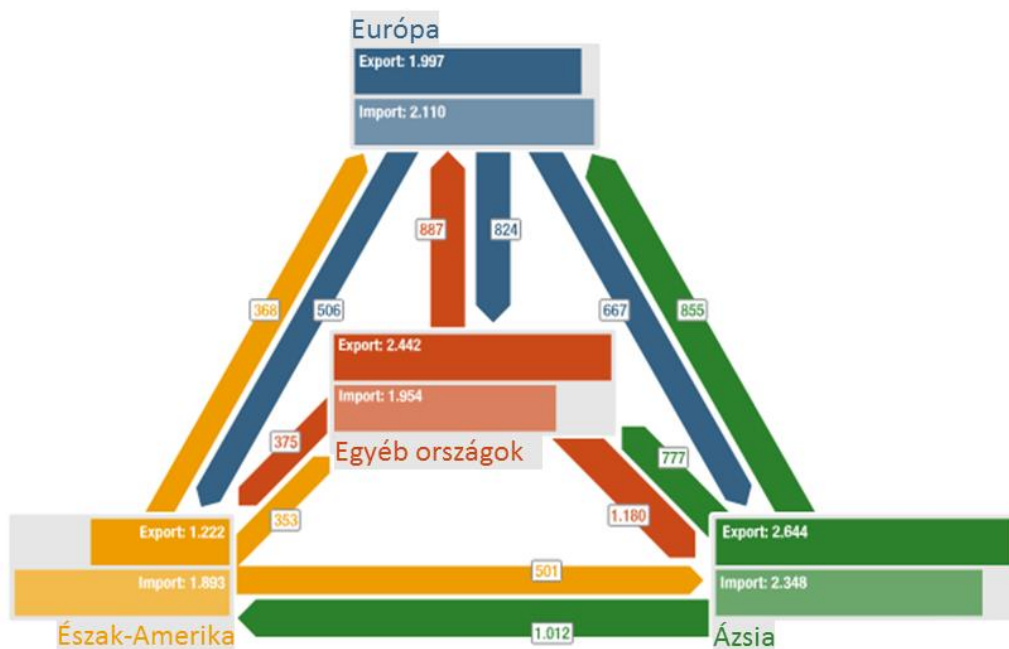
Forrás: Szerkesztette Tömöri M. a Világbank adatbázisa (Internet1) alapján

10. ábra A GDP-hez mérve a legnagyobb külkereskedelmi forgalommal rendelkező országok a világon (% , 2017)

Forrás: Szerkesztette Tömöri M. a Világbank adatbázisa (Internet1) alapján

A világkereskedelem sajátossága ugyanakkor a nagyfokú területi koncentráció. Az adatok azt mutatják, hogy a világkereskedelem jelentős része szomszédos, vagy egymáshoz földrajzilag közel fekvő országok között, illetve makroregionális kereskedelmi-gazdasági integrációkon (pl. EU) belül és azok között bonyolódik (11. ábra).

11. ábra Interregionális kereskedelem a világgazdaságban (mrd USD, 2013)

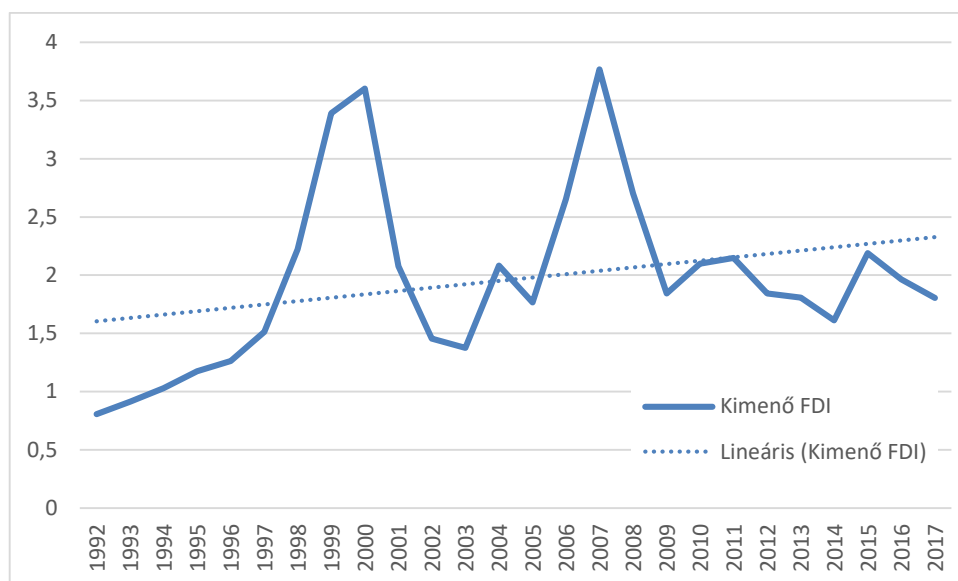
Forrás: Internet2 (fordította: Tömöri M.)

2013-ban a világ áruexportjának több mint a fele intra-regionálisan, azaz az egyes régiókon belül valósult meg. Ebből a szempontból Európa kiemelkedik, hiszen 1995 és 2014 között a régió exportjának átlagosan 70%-a intra-regionális volt, azaz Európán belül maradt. A világ áruexportjának több mint egyötöde a világ gazdaság három nagy régiója (triád), Európa, Ázsia és Észak-Amerika között bonyolódott, míg egynegyede a triád és a világ többi része között valósult meg (Internet2).

4.2.A külföldi működőtőke befektetések alakulása

A világkereskedelem dinamikus növekedése mellett az elmúlt évtizedek világ gazdaságának másik fontos jellemzője a közvetlen külföldről beáramló tőkebefektetések (angolul: foreign direct investment; rövidítve: FDI) volumenének emelkedése volt (Bernek 2000, Dicken 2011, Internet3). A külföldi közvetlen befektetés két ország vonatkozásában zajló befektetési tevékenység, amely révén az egyik ország vállalata a másik országban hosszú távra szóló részesedést szerez. Ez általában magában foglalja az irányításban, a vegyes vállalatban, a technológiai transzferben és a szaktudásban való részesedést is (Takács et al. 2011). A tőkemozgások egy ország, vagy vállalat szempontjából irányulhatnak külföldről a hazai gazdaságba (tőke import), valamint a hazai gazdaságból külföldre (tőke export). A befelé, illetve a kifelé irányuló külföldi közvetlen befektetések egyenlege a nettó külföldi közvetlen befektetés beáramlás, melynek értéke természetesen lehet pozitív és negatív, illetve pontosan kiegyenlített helyzetben nulla.

Hasonlóan a világkereskedelemhez, a működőtőke-export növekedési üteme is felülmúlta a világtermelés bővülési dinamikáját az elmúlt években, hiszen a működőtőke-kivitel a világ GDP-jének arányában növekvő tendenciát mutatott (12. ábra). Az adatok alapján azonban az is látható, hogy az elmúlt években igen jelentős ingadozások jellemezték a működőtőke-kivitel nagyságát. A 2000-es évek elején „kidurrant dotcom lufi” (az online szektorban működő vállalkozások részvény-árfolyamainak zuhanása, csődök sora), valamint az Egyesült Államokat ért 2011-es terrortámadások következtében előállt bizonytalan helyzet következtében átmenetileg jelentősen visszaesett a működőtőke-kivitel GDP-hez mért aránya, azonban a 2008-2009-es válságot megelőzően ismét egy dinamikus növekedés játszódott le. A válság hatására azután ismételen csökkent a tőkeexport nagysága és napjainkig (2017) a világ GDP-jéhez mérve 2% körül ingadozott, ami azt mutatja, hogy a legutóbbi krízis tartósan visszavetette a külföldi befektetéseket.

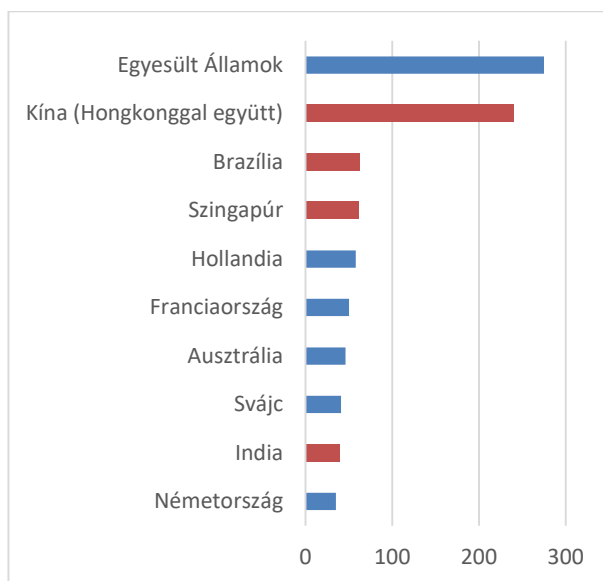

12. ábra A működőtőke-kivitel alakulása a világ GDP-jének arányában (%)

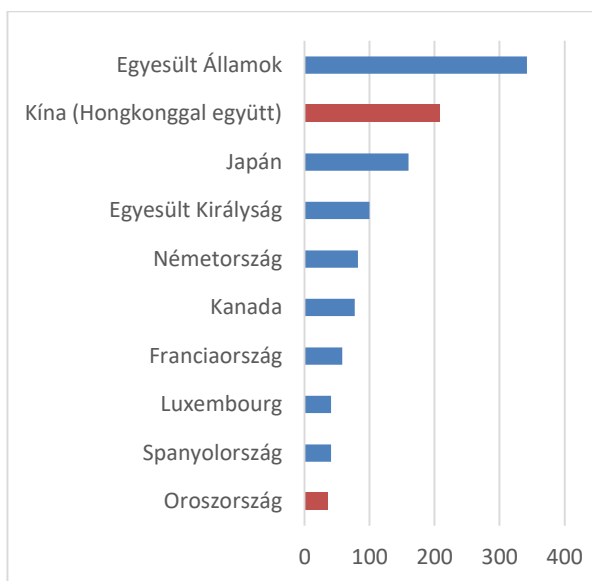
Forrás: Az UNCTAD statisztikai adatbázisa (Internet4) alapján szerkesztette Tömöri M.

2017-ben a beáramló tőkebefektetések globális összege 1430 milliárd dollárt tett ki, amely majdnem pontosan fele-fele részben oszlott meg a fejlett, valamint a fejlődő és átalakuló gazdaságok között (UNCTAD 2018). A világ teljes külföldről beáramló működőtőke befektetéseinek mintegy egyötöde érkezett az Egyesült Államokba, amivel az észak-amerikai ország a világranglista élére került (13. ábra). Kína (Hongkonggal együtt) a világ második legtöbb külföldi működőtőkét befogadó országa volt, a fejlődő országokba irányuló befektetések több mint egyharmada érkezett az ázsiai országba. A fejlődő országok közül jelentős tőke áramlott még Brazíliába, Szingapúrba, Indiába és Oroszországba. A fejlett országok között az Európai Unió tagországainak volt meghatározó szerepe, hiszen a fejlett országokba érkező működőtőke befektetések több mint 40%-a irányult feléjük. Az EU tagországok között Hollandia, Franciaország és Németország volt vezető helyen. A működőtőke exportjában a fejlett országok jártak az élen, hiszen a kiáramló tőke mintegy 70%-a tőlük származott (14. ábra). A világ legnagyobb tőkeexportőre az Egyesült Államok volt, amely önmagában az összes külföldre irányuló működőtőke befektetés csaknem egynegyedét adta. (Megjegyezzük, hogy bár az Egyesült Államok volt a világ legnagyobb tőkeimportőre is, de exportja meghaladta importját, azaz nettó tőkeexportőrnek számított.) Kína (Hongkonggal együtt) a világ második legnagyobb tőkeexportőrének számított, de az Egyesült Államokkal ellentétben az ázsiai országba beáramló tőke nagyobb volt mint az onnan kiáramló, azaz nettó importőrnek számított. Az Egyesült Államok és Kína mellett a világgazdaság további meghatározó szereplői (Japán, Egyesült Királyság, Németország, Franciaország) is ott voltak a

legnagyobb tőkebefektetők között. A fejlődő országok között Kína mellett Oroszország számított még jelentősebb tőkeexportőrnek.

13. ábra A világ legnagyobb működőtőke-importáló országai¹
 Forrás: UNCTAD (2018) alapján
 szerkesztette Tömöri M.

14. ábra A világ legnagyobb működőtőke-exportáló országai
 Forrás: UNCTAD (2018) alapján
 szerkesztette Tömöri M.

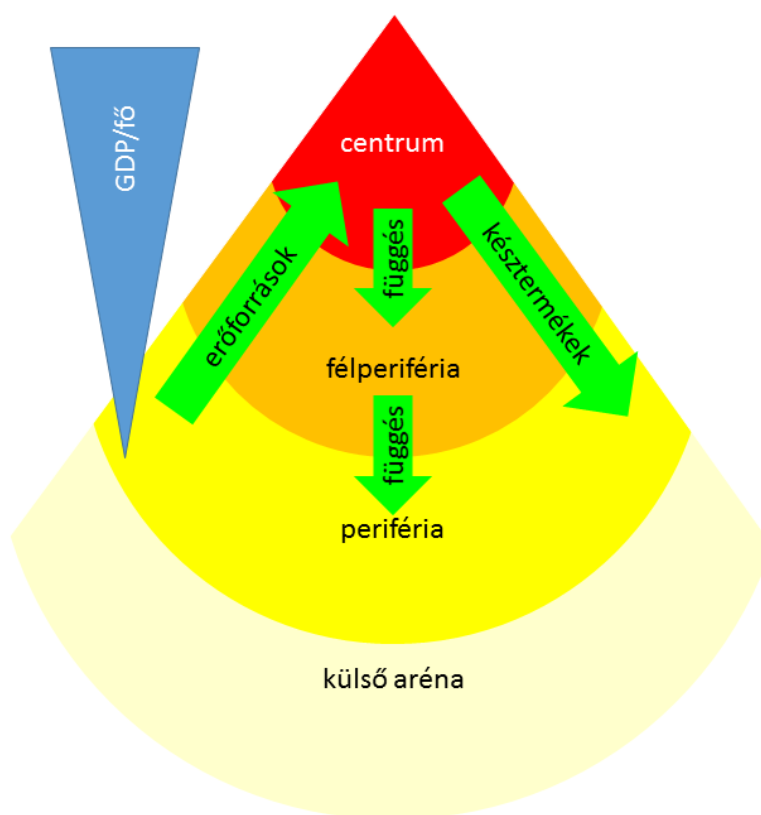
5. A világgazdaság térszerkezete

A világgazdaság több évszázadot felölelő fejlődés eredményeképpen kialakult rendszer. Nem írható le pusztán a nemzetgazdaságok egyszerű összegzésével, hiszen egy magasabb rendű, átfogó, világméretű gazdasági egység, amely szerves egészet alkot. Ugyanakkor ez mégsem jelenti azt, hogy teljesen homogén lenne, hiszen földrajzi, társadalmi, gazdasági, kulturális dimenziók tagolják. Éppen ezért a világgazdaság sajátos szerkezettel rendelkezik, amelynek két ellentétes pólusát a centrum és a periféria alkotja (Golobics 2002a).

A centrum-periféria viszony mint tudományos kategória Immanuel Wallerstein munkásságán keresztül terjedt el a modern társadalomtudományban, aki többek között az általa kidolgozott ún. világrendszer-elmélettel (Wallerstein 2010) vált ismertté szerte a világon. Elmélete a világtörténelmet és a társadalmat nagyléptékben és multidiszciplináris szemlélettel közelíti meg, amelyben a világrendszert (és nem a nemzetállamokat) tekinti a társadalomkutatás elsődleges (de nem kizárólagos) keretének. Wallerstein szerint a világrendszer – melynek formálódása a XVI. századtól vette kezdetét – a világ különböző térségeinek egy kapitalista

¹ Narancssárgával a fejlődő, illetve átalakuló gazdaságok vannak jelölve az UNCTAD besorolása alapján.

logika szerint működő nemzetközi (inter-regionális, illetve transznacionális) munkamegosztásba való bekapcsolódását, illetve a közöttük kialakult viszonyt jelenti. A világrendszert alkotó térségek nem homogének, mert gazdasági fejlettségükben, anyagi jólétükben, valamint a világgazdaságban betöltött szerepükben jelentősen különböznek egymástól (15. ábra). A világrendszer, illetve annak lényegi eleme a centrum-periféria viszonyrendszer időben nem statikus, hiszen a világgazdaságot alkotó régiók közötti erőviszonyok, kapcsolatok, hierarchikus függésvizonyok állandóan változnak. E történelmi (időbeli) változékonyság ellenére a centrum-periféria lényegi tartalma nem változik, azaz egy állandóan újratermelődő viszonyrendszert jelent a világgazdaságban.

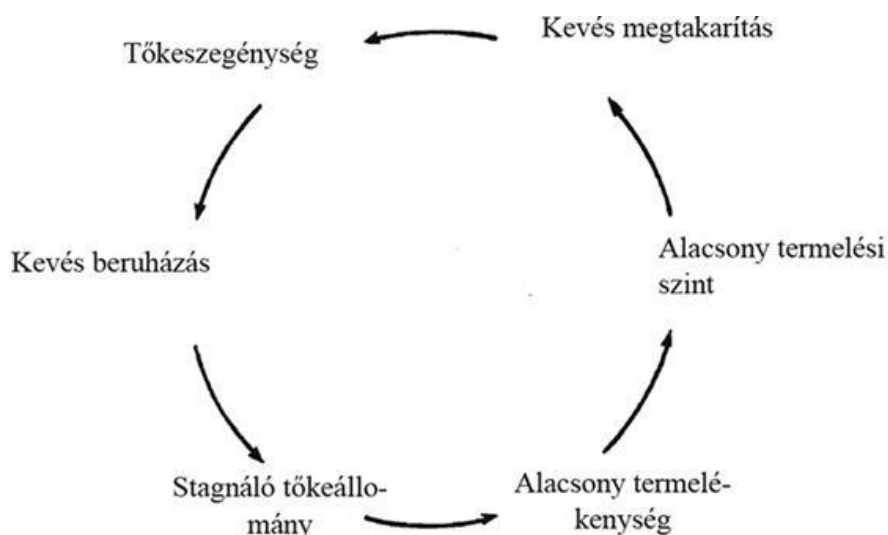
15. ábra A világgazdaság térszerkezete a világrendszer-elmélet szerint
 Forrás: Cséfalvay (2004a) alapján szerkesztette Tömöri M.

A világgazdaságban a centrum országokban, térségekben koncentrálódik és halmozódik fel a tőke, a technológia és a tudás, amelyek a kapitalista gazdaság működése szempontjából kulcsfontosságú tényezőknek tekinthetők. Ezek a tényezők alapozzák meg a centrum országok anyagi jólétét, továbbá vezető szerepüket a gazdaságban és a politikai színtéren. A centrum olyan társadalmi-gazdasági rendszert alkot, amely az adott korszakban a legmagasabb fejlettségi színvonalat képviseli. Fejlődése szerves és autonóm módon zajlik, azaz nem külső kényszerek, hanem a gazdaság és a társadalom belső igényei, motivációi formálják. A centrum-

periféria fejlettségi szintek eltéréséből fakadó erőfölény révén a centrum képes arra, hogy a tőle kevésbé fejlett térségeket, a félperifériát és a perifériát függésben tartsa, erőforrásait a maga javára használja. Ugyanakkor – ahogy már korábban is utaltunk rá – a bonyolult kapcsolatrendszerek következtében a függelmi viszonyok bár aszimmetrikusak, de nem egyoldalúak, hiszen a centrum is függ a félperiféria és a periféria erőforrásaitól (pl. munkaerő, ásványkincsek, stb.).

A félperiféria gazdasági fejlettségét tekintve köztes, átmeneti pozíciót foglal el a centrum és a periféria között. A félperiférián található országok, térségek anyagi jóléte (pl. az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján) elmarad a centrumétól, de meghaladja a perifériáját. A centrum pozitív, fejlesztő, valamint negatív, elszívó hatást egyaránt képes gyakorolni a félperifériára. Fejlesztő hatása lehet például annak, ha a centrumban létrejött újítás, innováció, új tudás, technológia, vagy termék megjelenik a félperiférián, melynek következtében emelkedhet az ottani termelékenység és javulhat az életszínvonal. Ugyanakkor negatív jelenségnek tekinthető, amikor a centrum magához vonzza a félperiféria erőforrásait. Ide sorolhatjuk például az agyelszívás (barin drain) jelenségét, amikor a fejlett országok a magasabb bérszínvonal, a jobb munkakörülmények, illetve a szélesebb körű karrierlehetőségek révén magukhoz csábítják a kevésbé fejlett országok magasan képzett munkavállalóit. Ez súlyos problémát jelent a kevésbé fejlett térségek számára, hiszen általában olyan fiatal, produktív korban lévő, tehetséges, innovatív embereket veszítenek ezáltal, akik megalapozhatnák az elmaradottabb országok felzárkózását.

A vilárendszer-elméletben a periféria gazdaságilag és földrajzilag is a világgazdaság peremén helyezkedik el. Gyakorlatilag minden szempontból a centrum ellentétpárja. Gazdasági, társadalmi, technikai elmaradottság, illetve a fejlettebb térségeknek való erős kiszolgáltatottság jellemzi. A periféria krónikus tőkehiányban szenved, ami az egyik legfőbb akadálya a befektetéseknek. A befektetések elmaradása következtében nem jönnek létre új termelőkapacitások, nem tud javulni a termelékenység, nem bővíthet a kibocsátás, ami miatt a nemzeti jövedelem sem tud növekedni, így a szegénység és az elmaradottság hosszú időre konzerválódik (16. ábra).

16. ábra A tőkeszegénység ördögi köre
 Forrás: Abonyiné (2002)

A periféria társadalmi tehát a centrum fejlettségi szintjétől elmaradt, leszakadt formációt alkotnak, amelyek nem szerves, nem autonóm fejlődési pályán mozognak. Fejlődésük külső körülmények által meghatározott, hiszen a fejlettebb térségekben kialakult rendszerek átvételén, azaz mintakövetésen alapul. A periféria modernizációjának szempontjából kulcsfontosságú, hogy az átvett minták képesek-e szervesülni és az egész rendszert dinamizálni.

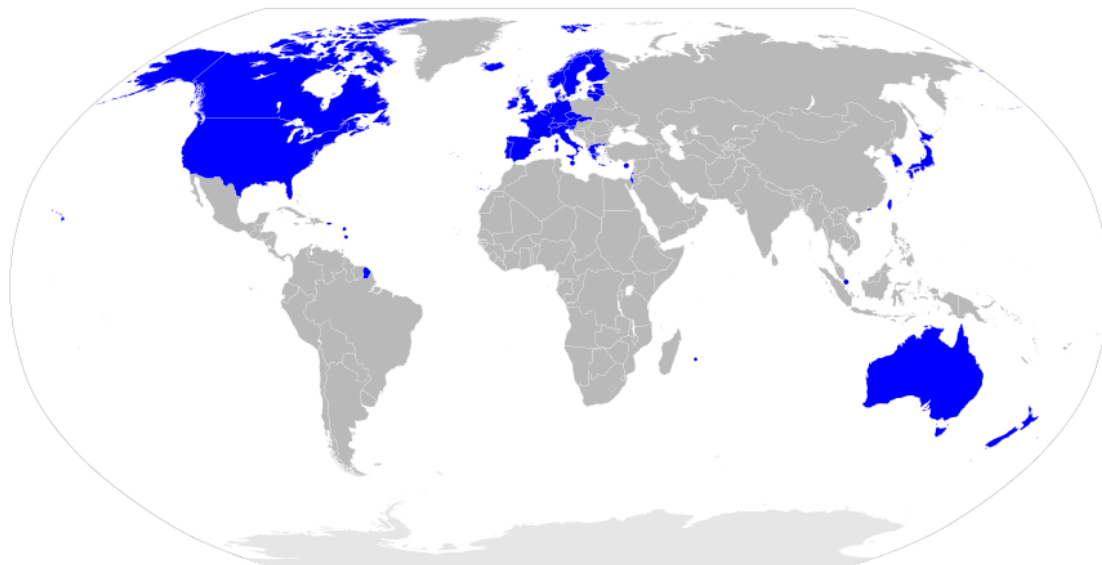
Végül, de nem utolsó sorban a világrendszer-elmélet megkülönböztet még egy negyedik kategóriát is, az ún. külső országokat, vagy külső arénát. Ezek lényegében olyan térségek (pl. természeti népek által lakott vidékek), amelyek (még) nem, vagy csak marginálisan kapcsolódtak be a világgazdaság munkamegosztási rendszerébe.

A világgazdaságot alkotó országok, régiók besorolása a világrendszer-elmélet által meghatározott kategóriákba nem egyszerű feladat, mivel számos tényezőt és a közöttük lévő bonyolult összefüggéseket kell figyelembe venni. Éppen ezért egzakt besorolásra gyakorlatilag nincs lehetőség, inkább csak nagyléptékű, átfogó elemzésre nyílik mód. Különösen problémás lehet a centrum és a periféria között átmenetet képező félperiféria lehatárolása (Cséfalvay 2004a).

A centrumhoz, illetve a perifériához tartozó térségek körének meghatározása során az idő dimenzióját is figyelembe kell venni, tekintettel arra, hogy a világtörténelem tanúsága szerint, a centrum és periféria nem eleve elrendelt és nem is állandó földrajzi tartalommal rendelkező kategóriák. A centrum és periféria között – legyenek bármilyen nagyok is a közöttük lévő különbségek – létezik átjárhatóság. Az átjárhatóság természetesen oda és vissza is lehetséges, azaz nemcsak periférikus régiók emelkedhetnek fel a centrumba, hanem centrumterületek is visszasüllyedhetnek a perifériák közé. Történelmi tény, hogy az idők folyamán számos

centrum jött létre, majd hanyatlott le, de olyan országokra is akad példa, amelyek sikeres modernizációjuknak köszönhetően ki tudtak törni a periféria béklyójából és sikerült a fejlett formációk sorába emelkedniük (Golobics 2002a). Példaként említhetjük, hogy Spanyolország és Portugália a nagy földrajzi felfedezések idején a centrumhoz tartoztak, hiszen az európai civilizáció élvonalában helyezkedtek el, nekik voltak a legnagyobb gyarmatbirodalmaik, és ők voltak a világon a leggazdagabbak (Cameron 1994). Azonban a nem megfelelő gazdaságpolitika, a költséges és kudarcokkal végződő háborúk sorozata következtében a XIX-XX. századra elvesztették vezető szerepüket és a félperifériára szorultak. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok, amely a XVIII. század végén vívta ki önállóságát a telepes gyarmati státuszból és vált a világ gazdaság vezető erejévé a XIX-XX. század fordulójára éppen a perifériából a centrumba való felemelkedést példázza.

Napjainkban a centrumhoz, illetve a (fél)perifériához tartozó térségek körének lehatárolásához nyújthat támpontot a Nemzetközi Valutalap (IMF) által alkalmazott kategorizálási rendszer. A Világ gazdasági kilátások, 2018 április (World Economic Outlook, April 2018) című tanulmányukban a világ országait két nagy csoportba sorolják: fejlett gazdaságok, valamint feltörekvő piacok és fejlődő gazdaságok (IMF 2018).

*17. ábra Fejlett gazdaságok a Nemzetközi Valutalap (IMF) besorolása szerint
Forrás: Internet5*

Az országok besorolása nem szigorú értelemben vett gazdasági vagy egyéb mutatók alapján történik és a kategorizálás fokozatosan alakult ki. Az IMF-nek tehát ezzel a klasszifikációval elsősorban az a célja, hogy az általa közölt adatok rendszerezésének adjon egy ésszerű keretet. A 2018-as adatok alapján 39 gazdaságot soroltak a fejlettek közé (17. ábra), melyek között ott találjuk a triád vezető térségeit: Észak-Amerikát, az Európai Uniót és Japánt. Külön

(al)csoportként kezelik többek között az eurózónát és a legnagyobb méretű (aktuális piaci árfolyamon számolt GDP alapján) gazdaságokat (Egyesült államok, Japán, Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország, és Kanada), amelyeket gyakran G7-eknek is szoktak nevezni.

Ezzel szemben a feltörekvő piacok és fejlődő gazdaságok csoportjába azok az országok (összesen 154) kerülnek, amelyeket az IMF nem tekint fejlettnak (vagyis mindazok, amelyek az első kategóriából kimaradtak). A feltörekvő piacok és fejlődő gazdaságok csoportján belül is több régiót különböztetnek meg: Független Államok Közössége (FÁK); feltörekvő és fejlődő Ázsia; feltörekvő és fejlődő Európa (utóbbit Közép- és Kelet-Európaként is szokták emlegetni); Latin-Amerika és a Karib-térség, Közel-Kelet, Észak-Afrika, Afganisztán és Pakisztán, valamint végül, de nem utolsó sorban a szubszaharai Afrika.

A fejlett gazdaságok és a világ többi része (centrum – periféria) közötti gazdasági szakadékot az IMF (2018) adatai jól szemléltetik, hiszen 2017-ben a 39 fejlett gazdaság a világ népességének mindössze 14,4%-át tette ki, miközben ezekben a térségekben állították el a Föld bruttó hazai termékének több mint kétötödét (41,3%) a világ áru- és szolgáltatás-exportjának pedig csaknem kétharmada (63,6%) koncentrált ide (3. táblázat).

3. táblázat Egyes térségek, illetve országok részesedése a világ GDP-jéből, áru- és szolgáltatás-exportjából, illetve népességéből

	Részesedés a világ...		
	GDP-jéből*	áru- és szolgáltatás-exportjából	népességéből
Fejlett gazdaságok	41,3	63,6	14,4
Egyesült Államok	15,3	10,3	4,4
Japán	4,3	3,9	1,7
Németország	3,3	7,7	1,1
Franciaország	2,2	3,4	0,9
Feltörekvő piacok és fejlődő gazdaságok	58,7	36,4	85,6
Kína	18,2	10,7	18,8
India	7,4	2,2	17,9
Oroszország	3,2	1,8	2,0
Brazília	2,6	1,1	2,8

*Vásárlóerő-paritáson számítva.

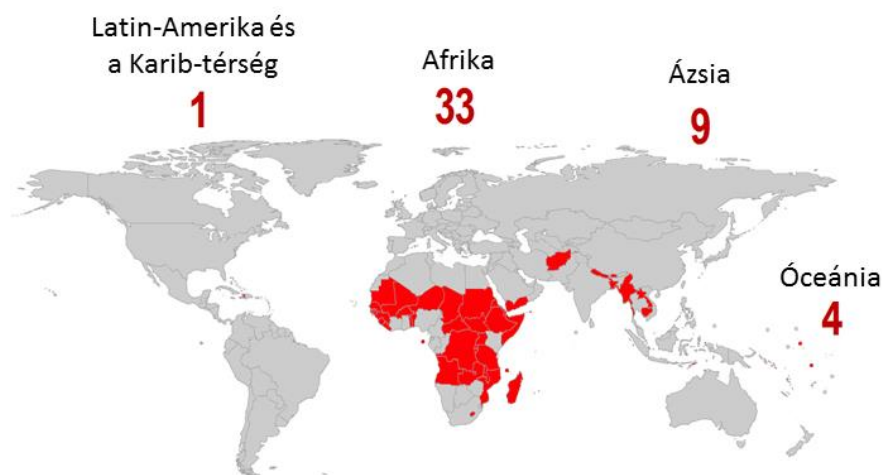
Forrás: IMF (2018)

A perifériához tartozó országok körének meghatározása során jó kiindulópontként szolgálhat az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának (Economic and Social Council, ECOSOC) fejlesztéspolitikai bizottsága (Committee for Development Policy, CDP), amely háromévente

készít listát a világ legfejletlenebb országairól. A legkevésbé fejlett országok körének meghatározása során három tényezőcsoportot vesznek figyelembe (Internet6):

- Alacsony jövedelem: a bruttó nemzeti jövedelem – GNI – egy főre eső hároméves átlaga 1025 amerikai dollárnál kevesebb. (Ez a határérték – ami nyilván folyamatosan változik – megegyezik azzal, amit a Világbank alkalmaz az alacsony jövedelmű országok körének meghatározása során.)
- Emberi erőforrás index (Ez egy komplex mutató, amelyet öt indikátor (az öt éves kor alattiak halálozási rátája, az alultáplált lakosság aránya, anyasági halálozási arány, középfokú oktatásban résztvevők aránya, írni-olvasni tudók aránya a felnőtt lakosság körében) alapján számítanak ki.
- Gazdasági sebezhetőség (Az előzőhöz hasonlóan ez is egy komplex mutató, amit többek között olyan tényezők figyelembevételével kapnak meg mint az áruk és szolgáltatások kivitelének instabilitása, a mezőgazdasági termelés instabilitása, a természeti katasztrófák áldozatainak száma, stb.).

A fejlesztéspolitikai bizottság legutóbb 2018 márciusában rendezett plenáris tanácskozást az ENSZ New York-i székházában, melynek során elvégezték a legkevésbé fejlett országok listájának hároméves felülvizsgálatát és összesen 47 (többségében közép- és kelet-afrikai, valamint dél-ázsiai) országot soroltak ebbe a kategóriába (18. ábra).

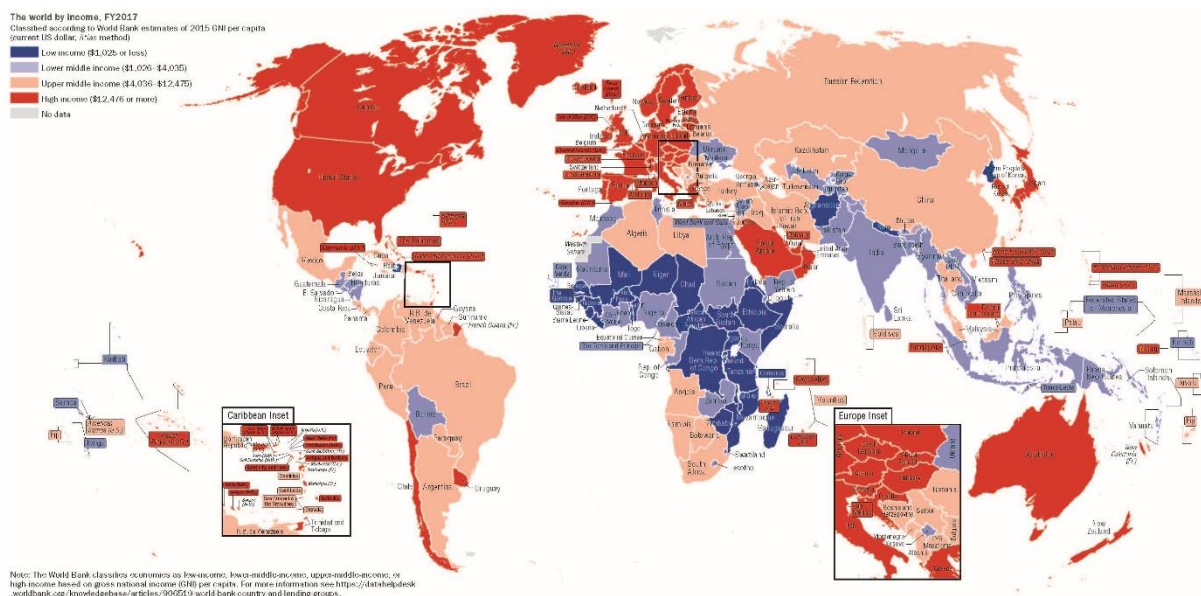

18. ábra A világ legkevésbé fejlett országai (2018)
Forrás: Internet7 (fordította Tömöri M.)

A centrum – periféria viszonyrendszer földrajzi tartalommal való megtöltésében a Világbank klasszifikációja is iránytűként szolgálhat, amely az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem (GNI) alapján a világ országait négy jövedelmi csoportba sorolja: magas, felső-közép, alsó-közép, alacsony. A 2017-es besorolás alapján (Internet8) azokat az országokat sorolták az alacsony jövedelműek közé, ahol az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem értéke nem haladta

meg az 1 005 amerikai dollárt. Alsó-közép kategóriába kerültek azok az országok, amelyek esetében ez az érték 1 006 és 3 955 dollár közé esett, míg a felső-közép kategória határait 3 956 és 12 235 dollár között határozták meg. Végül, a magas jövedelmű országok közé azokat sorolták, ahol az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem értéke meghaladta a 12 235 dollárt.

A Világbank az említett módszertan alapján a legszegényebb országok közé sorol számos közép- és kelet-afrikai országot. A szegényebb közepes jövedelmű csoportban ugyancsak számos afrikai országot találunk, de mellettük jó néhány dél-, délkelet-ázsiai, valamint néhány latin-amerikai állam is megjelenik, sőt Európán belül Ukrajna, Moldova és Koszovó is ide tartozik. A gazdagabb közepes jövedelmű csoportban már csak néhány afrikai ország található, ugyanakkor Latin-Amerika országainak többsége ide tartozik, de itt találjuk Kínát és Oroszországot is. A magas jövedelmű térségek közé sorolja a Világbank Észak-Amerikát (USA, Kanada), Európa, illetve az Európai Unió országainak döntő részét (köztük Magyarországot is), Japánt, Dél-Koreát, Ausztráliát és Új-Zélandot, valamint több közel-keleti olajexportáló országot (19. ábra).

19. ábra A Föld országainak csoportosítása az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem alapján a Világbank szerint (2017)

Forrás: Internet9

Mivel a centrum-periféria rendszer ismertetése során azt állítottuk, hogy a fejlett és elmaradott országok közötti különbség egyik fontos ismérve a jövedelem-szintekben megmutatkozó differencia a centrum javára, ezért a Világbank által alkalmazott jövedelem alapú besorolási rendszer részben alkalmas arra, hogy megfeleltethető legyen a világrendszer-elmélet által felállított centrum, félperiféria, periféria kategóriáknak (Cséfalvay 2004a). Azonban fontos hangsúlyozni, hogy ez csak részben helytálló megállapítás, hiszen például az egyes

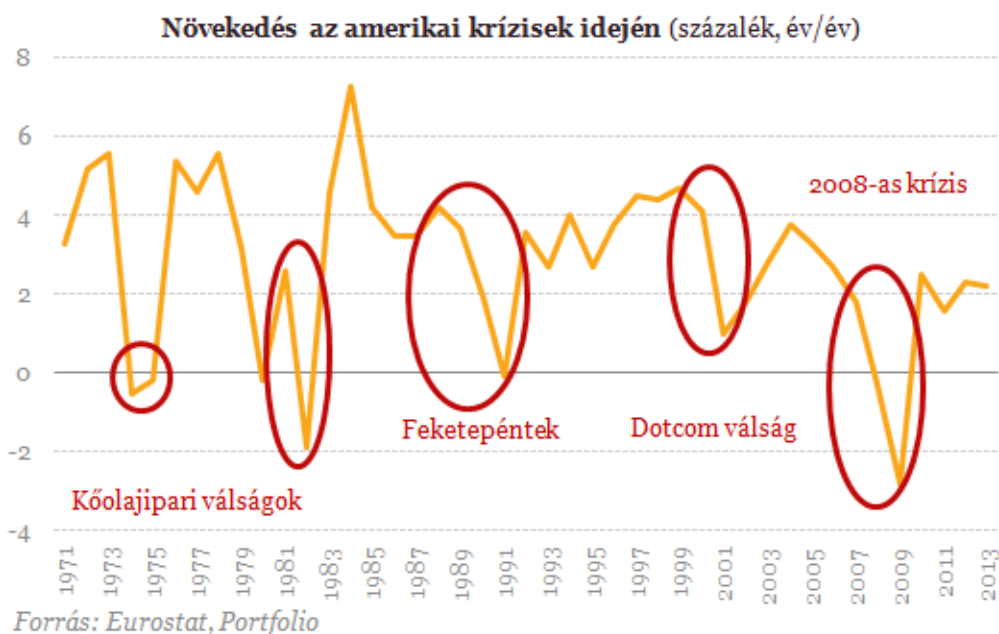
kategóriákon belül is hatalmas különbségek vannak (a magas jövedelmű csoporton belül a legnagyobb és a legkisebb jövedelmű országok értékei között több mint hatszoros eltérés mutatkozik), ráadásul a jövedelem nagysága semmit sem mond arról, hogy az adott ország hogyan kapcsolódik be a világgazdaság munkamegosztási rendszerébe és ezen keresztül milyen függelmi viszonyok jellemzik. E logika mentén nem tekinthetjük például a centrum részének az Arab-öböl mentén elhelyezkedő magas egy főre jutó jövedelemmel rendelkező országokat, amelyek gazdasága igen erősen és egyoldalúan kötődik az olajiparhoz és a világgazdaság munkamegosztási rendszerében elsősorban mint a centrum nyersanyag ellátói vesznek részt. Természetesen Magyarország, a többi közép-európai országgal egyetemben szintén nem tekinthető a centrumhoz tartozónak, hiszen gazdaságuk – a centrummal ellentétben – elsősorban nem endogén (belső) tényezőkre, hanem a külföldi tőke és technológia befogadására alapozva fejlődik és a globális termelési folyamatoknak elsősorban a relatíve alacsony hozzáadott értékű fázisai kötődnek hozzájuk.

A világgazdaság előbbieken felvázolt térszerkezete azonban csak egy pillanatkép, hiszen az egy folyamatosan változó, dinamikus rendszernek tekinthető. Az egyes nemzetgazdaságok helyzete, szerepe ebben a bonyolult rendszerben nem örökre adott és eleve elrendelt, hosszabb távon jelentős súlyponteltolódások következhetnek be. Sőt nemcsak a centrumhoz és perifériához tartozó országok köre, hanem az egyes világgazdasági erőterek egymáshoz való viszonya is változik. Az átalakuló erőviszonyok pedig újabb átrendeződést eredményezhetnek az egész rendszerben (Golobics 2002a). A világgazdaság tehát egy folyton alakuló, szerves egész, amely leginkább egy élő organizmushoz hasonlítható. Mindez reményt adhat a szegényebb országok számára, hogy felzárkózásuk a centrumhoz nem reménytelen és példa nélküli, ugyanakkor figyelmezteti a fejlett országokat arra, hogy hatalmuk és gazdagságuk nem természetes, öröktől való és magától értetődő tény.

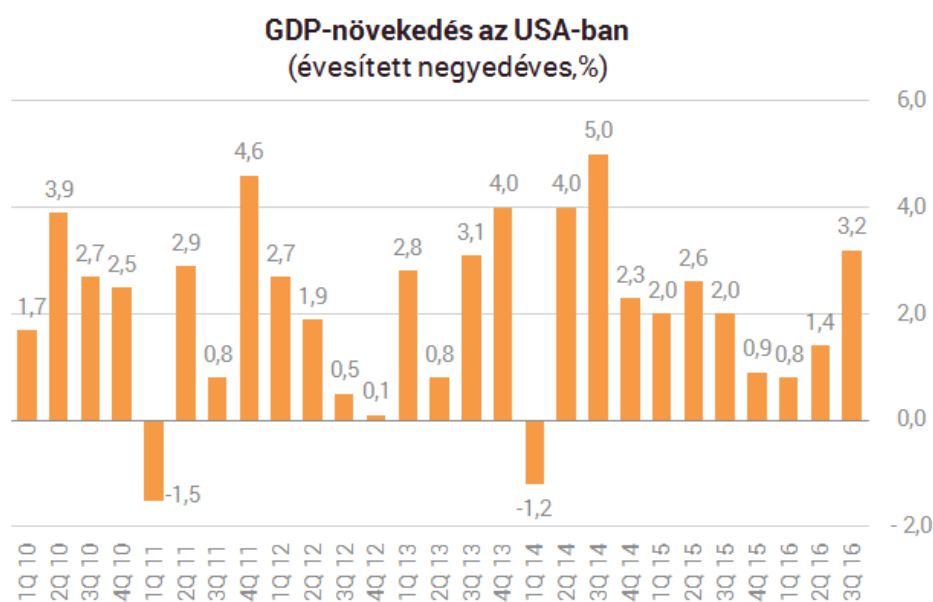
5.1. Az Egyesült Államok

5.1.1. Az Amerikai Egyesült Államok néhány gazdasági sajátossága

Az 1970-es évektől napjainkig öt válsággal szembesült a világ és az annak - közel harmadát kitevő - legnagyobb gazdasága, az Egyesült Államok: az 1973-as és 1979-es kőolajválságok, az 1987-es fekete péntek, illetve a 2001-es Dotcom válság és a 2008-as pénzügyi krízis. Mind az öt válság erősen nyomot hagyott az amerikai gazdaságban, de az adatsorokból úgy tűnik, hogy utóbbit heverte ki Amerika a legkönnyebben (20-21. ábra). Az Amerikai Egyesült Államok alapvetően sikeresen alkalmazkodott, mind a gazdasági ciklusok rövidüléséhez, mind a gazdasági szerkezetváltáshoz (pl. válság ágazatok leépítése, dinamikus ágazatok felfuttatása, fordizmus helyett totyotizmus stb.).

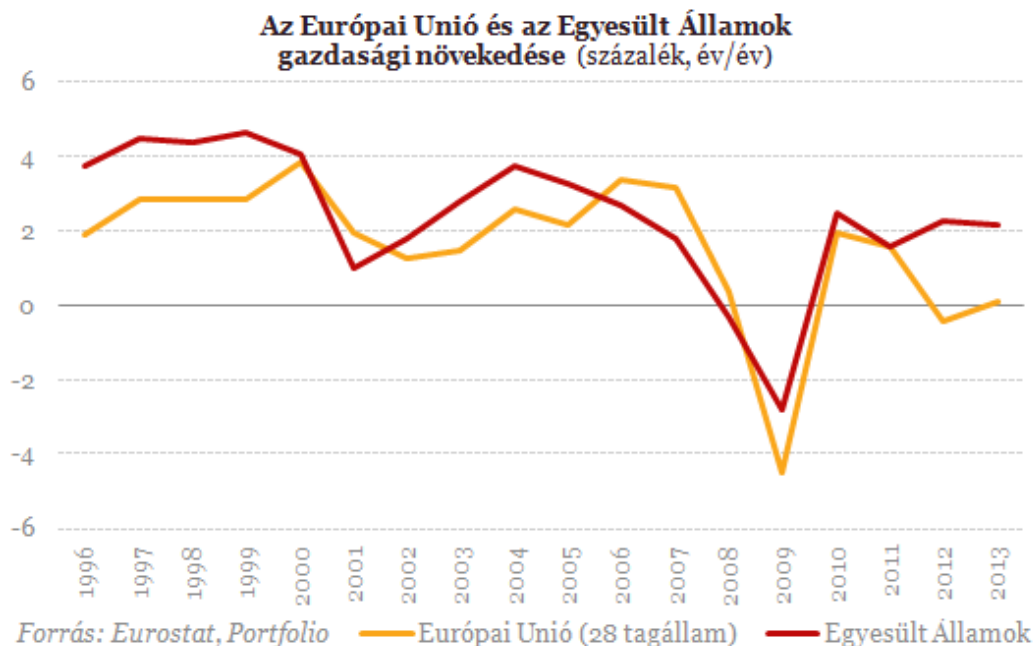

20. ábra.

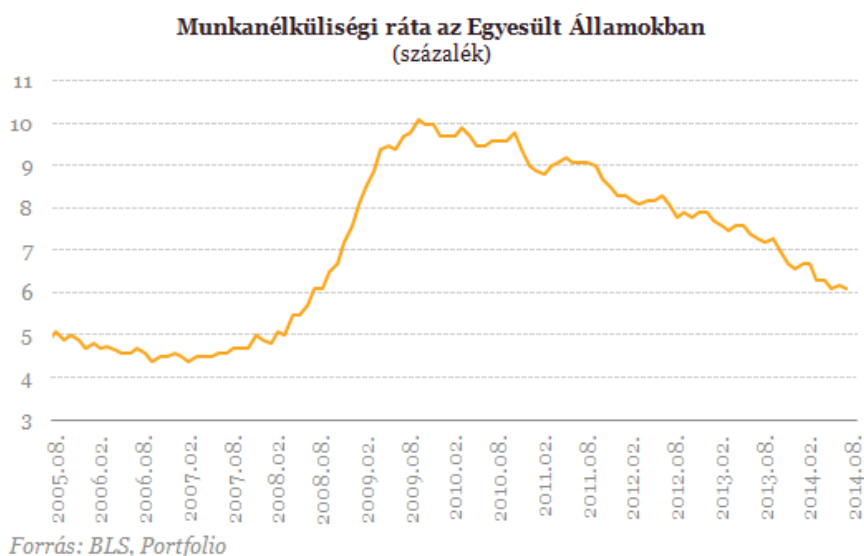
21. ábra.

Az Amerikai Egyesült Államok növekedése 1996-tól egészen 2005-ig meghaladta - a 2000-es évet leszámítva - az Európai Unió jelenlegi tagországainak a bővülési ütemét (22. ábra).

22. ábra

A 10 évig tartó trend 2006-ban azonban megtört: a 2006-os évben 0,7, 2007-ben 1,7, 2008-ban 0,7 százalékponttal volt magasabb az európai integráció gazdasági teljesítménye az amerikai szövetségi államhoz képest. Annak ellenére, hogy a 2008-as pénzügyi válság az amerikai kontinensről indult ki, a krízis jobban sújtotta az európai gazdaságot az amerikaihoz képest: 2009-től kezdve kinyílt az olló az uniós és az egyesült államokbeli növekedési adatok között. Míg 2010-ben mindössze 0,5 százalékpontos különbség volt a két szereplő gazdasági teljesítményének növekedése között, 2013-ban az USA már 2,2 százalékos, míg az EU pusztán 0,1 százalékos javulást tudott felmutatni. Miközben Európa még mindig a gazdasági válságból történő kilábalással szenved, az Egyesült Államok egyre közelebb kerül ahhoz, hogy elérje a potenciális gazdasági teljesítményét, illetve a természetes munkanélküliség szintjét (23. ábra).

23. ábra.

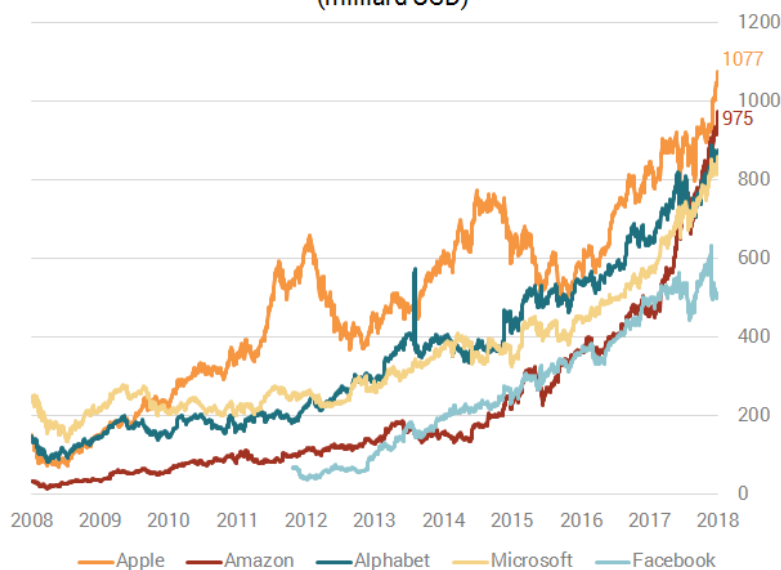
Ahhoz képest, hogy az USA-ból indult ki az elmúlt évek legnagyobb recessziója, ma már alig látszanak rajta a krízis jelei, pedig igen jelentős kiigazításokat hajtottak végre.

A GDP növekedés mértéke 4,1 százalék volt az 2018. áprilistól júniusig terjedő időszakban. Ez közel a duplája az előző negyedév 2,2 százalékos növekedési rátájának. Az előzetes adatok megfelelnek az elemzői várakozásoknak. A négy százalékot meghaladó bővülés ugyanakkor közel négy éves csúcsot jelent: legutóbb 2014-ben volt ekkora a negyedéves növekedés mértéke.

Több tényezőnek köszönhető mindez:

1. A rendkívül kedvező negyedéves adatok mögött a háztartások fogyasztásának emelkedése, az exportnövekedés és a befektetések növekedése áll. A lakossági fogyasztás négy százalékkal nőtt az 2018. áprilistól júniusig terjedő időszakban. A fogyasztásnövekedéshez jelentősen hozzájárult a Donald Trump vezette kormányzat tavaly év végén elfogadott adóreformja, melyben többek között mérsékeltek a személyi jövedelemadó kulcsát, ami az infláció felpörgése mellett nagy deficit- és adósságnövelő hatással is jár. Az inflációs adatok figyelembe vételével számított átlagos bérnövekedés negyedéves mértéke 4,4% volt.
2. A beruházások ugyan szerényebb mértékben bővültek, mint a megelőző negyedévben – mértékük 4 százalék alatt maradt –, ám az export a GDP-növekedés mértékének több mint kétszeresével, 9,3 százalékkal nőtt.
3. Az elemzők megjegyzik, hogy a növekedés motorja egyértelműen a Trump-kormányzat adócsökkentő és befektetés-ösztönző politikája.
4. A gazdaság erősen a fogyasztásra épül. 2013-ban a gazdaság 71 százalékban függött a fogyasztás mértékétől. Az Egyesült Államok a világ legnagyobb fogyasztói piaca és a háztartások fogyasztási kiadásai mintegy ötszörösét teszik ki a Japán háztartások fogyasztási költségeinek.
5. A munkaerőpiacon nagymértékben jelen vannak a bevándorlók, akik a világ minden tájáról érkeztek és a nettó bevándorlási arány is a legmagasabbak közé tartozik a világon.
6. A amerikai multinacionális cégek gazdasági sikeressége és világgazdasági térnyerése (24. ábra).

Az öt legnagyobb amerikai vállalat piaci kapitalizációjának alakulása
(milliárd USD)

Forrás: Thomson Reuters Datastream, Portfolio

24. ábra.

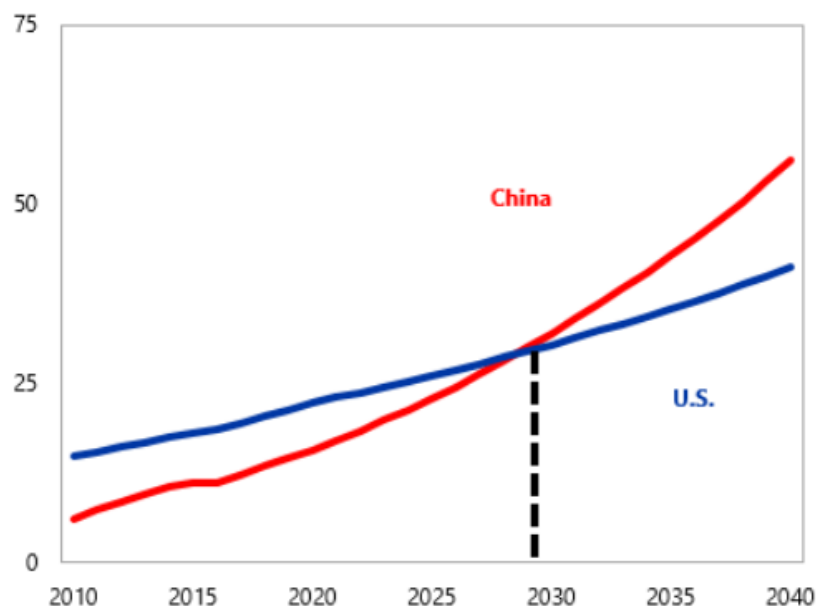
A világgazdaság a 2008-as globális pénzügyi válság hatására recesszióba süllyedt, 2010 óta azonban folyamatosan bővül, s ezzel párhuzamosan pedig az Egyesült Államok történetének egyik leghosszabb recesszió nélküli növekedési periódusát éli napjainkig (2018. szeptember). Azonban a gazdaság ciklikus természetének szerves részét képezik a visszaesési periódusok, egyre több közgazdászt foglalkoztatja a kérdés, hogy vajon mi válthatja ki a következő amerikai gazdasági recessziót, amit az USA világgazdaságon belüli kulcsfontosságú szerepe miatt az egész világ megérez majd. Mindazok ellenére fontos ezt hangsúlyozni, hogy prognosztizálható az USA és Kína közötti váltás (25. ábra). 2030-ra nominális értelemben, piaci áron számított GDP alapján előzheti meg Kína az Egyesült Államokat. Amennyiben a helyi árszínvonalakat is bele vesszük a képletbe, vagyis a vásárlóerő paritáson számolt GDP-t nézzük (ami pontosabb képet ad egy ország gazdaságának tényleges méretéről), akkor már 2014-ben Kína lett a világ legnagyobb gazdasága.

A HSBC bankház szakértőinek becslése szerint Kína GDP-je 2030-ra 26 ezer milliárd dollárra nőhet a jelenlegi 14,1 ezer milliárdról, miközben az Egyesült Államok bruttó nemzeti összterméke ettől jóval visszafogottabb ütemben, 20,4 ezer milliárd dollárról 25,2 ezer milliárdra növekedhet. Az HSBC előrejelzése, miszerint a következő évtized végén bekövetkezhetsen a nagy trónfosztás a világgazdaság élén, megfelel a Nemzetközi Valutaalap várakozásainak, hiszen az IMF is a 2020-as évek végére várja, hogy helyet cseréljen majd a két gazdasági nagyhatalom.

Quality as well as quantity

China's GDP could overtake the United States by 2030.

(nominal GDP in USD trillions, assuming market exchange rate of 2017)

Source: IMF staff estimates.

25. ábra.

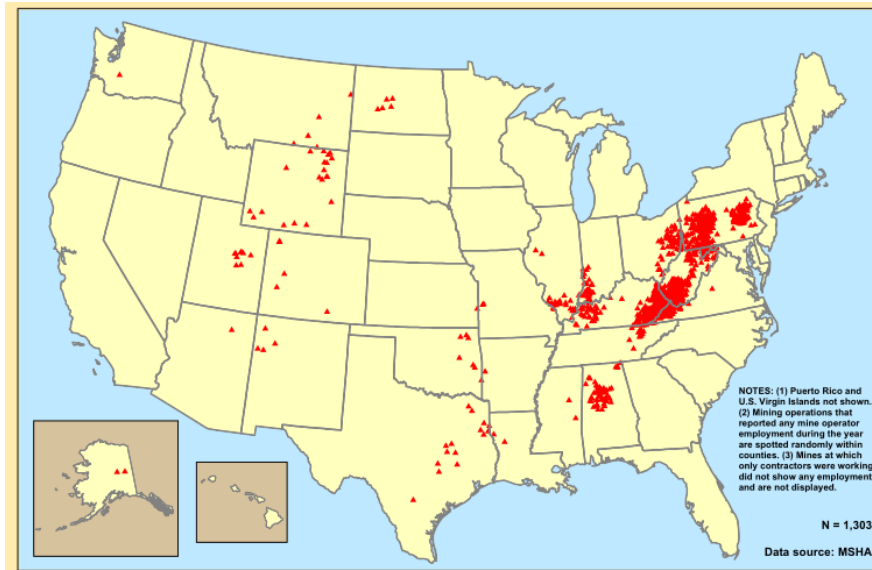
5.1.2. Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági ágazatai

5.1.2.1. Az Egyesült Államok természeti erőforrásai és környezetvédelme

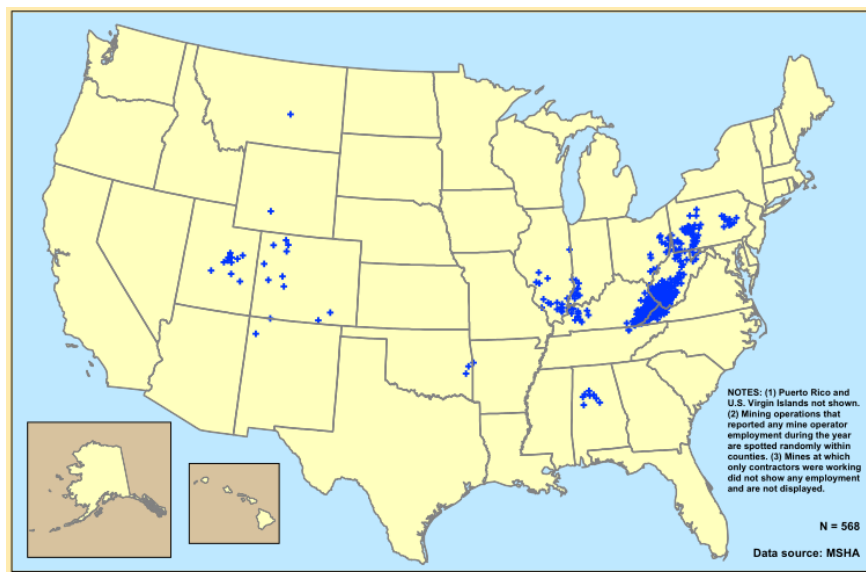
A 9 629 090 km² területű Amerikai Egyesült Államok területének jelentős része az észak-amerikai kontinens 25. és 50. szélességi kör közötti mérsékelt és szubtrópusi övében fekszik. Teljes jogú tagállamai közé tartozik az 50. és 71. szélességi kör között elterülő hideg és nedves telű, valamint tundra éghajlatú 1 718 000 km² kiterjedésű Alaszka, valamint a 29300 km² területű, trópusi klímával rendelkező Hawaii-szigetek.

A kontinensnyi ország méretéből és ezzel együtt változatos geológiai felépítése következtében rendkívül gazdag ásványkincsekben és energiahordozókban. Ennek ellenére gondosan tervezett kitermelést végeznek, szinte minden ásványkincsből és energiahordozóból behozatalt folytatnak, és saját készleteiket tartalékolják.

Egyik legfontosabb bányakincse - a kőolaj mellett - a kőszén (26-27. ábra). A mintegy 750 md tonna szénvagyon kialakulási kora, fűtőértéke és kénartalma igen változatos. A 20. század közepéig kizárólag csak a Variszkuszi-hegységképződés során kialakult Appalache-hegység déli részén található igen jó minőségű feketekőszén és antracit kitermelése folyt. Az Appalache régió nagy kiterjedésű felszínközeli rétegei kimerültek, így a költségesebb, és a környezet ugyancsak terhelő (vízbázis veszélyeztetés, szerkezeti stabilitás megbomlása) mélyművelésű kitermelés folyik. Környezetvédelmi szempontból különösen aggasztó, hogy az itteni szenek igen magas kén tartalommal rendelkeznek, amely az erőművi felhasználás következtében jelentősen hozzájárult a savas esők kialakulásához. Az Appalache könnyen kiaknázható szénmedencéinek fokozatos kimerülésével a kitermelés fokozatosan a Sziklás-hegység keleti lábánál elterülő, mezozoós korú gyengébb minőségű, de nagyon alacsony kén tartalmú és külszíni kitermeléssel és elérhető területre tevődött át.

26. ábra. Az Egyesült Államok aktív felszíni szénbányái 2012-ben. Forrás: MSHA

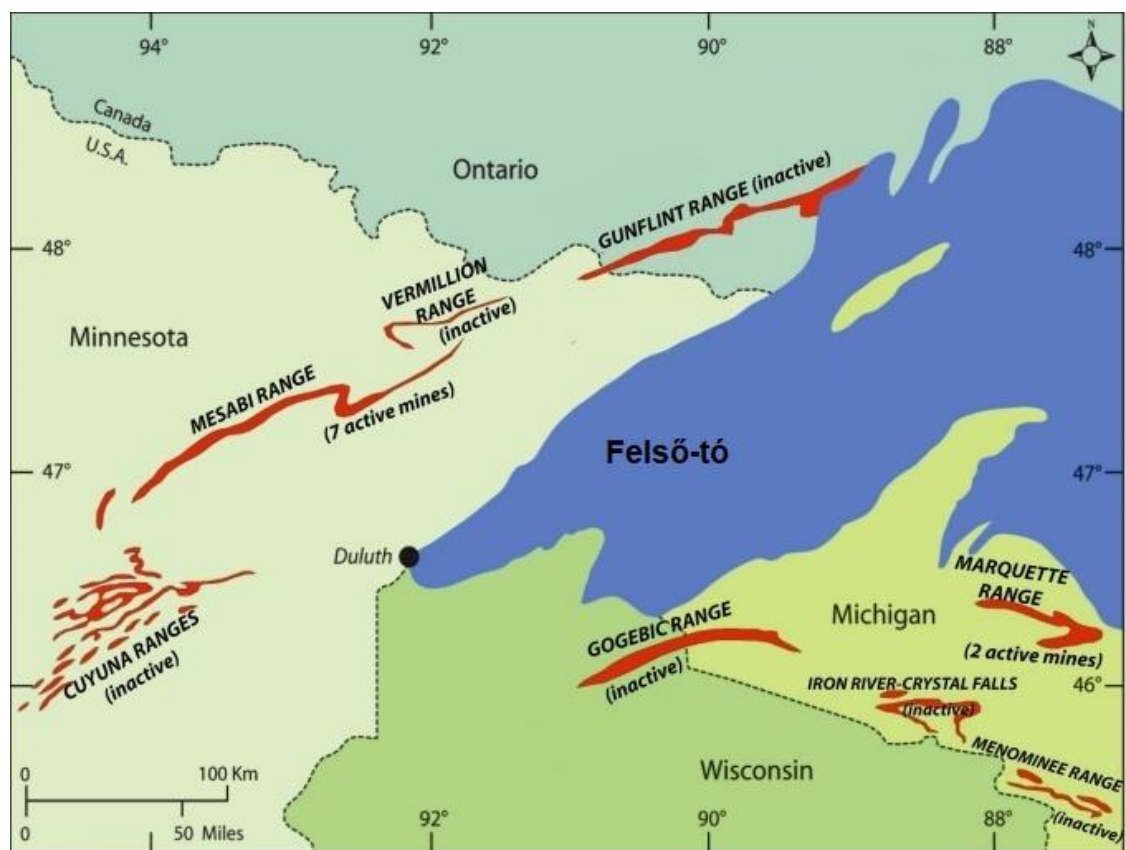
27. ábra. Az Egyesült Államok aktív felszín alatti szénbányái 2012-ben. Forrás: MSHA

A 20. század fordulójától egyértelműen a kőolaj vált az USA gazdaságának fő energiahordozójává. Az értékes ásványkincs jelentős részét a mezozoikum során lerakódott törmelékes üledékes rétegekből nyerik. Legnagyobb lelőhelyei a Mexikói-öböl kontinentális talapzatán, valamint az azzal hasonló geológiai helyzetben és körülmények között kialakuló texasi területeken találhatók. Jelentős mezők találhatók a Péri-fennsíkon és Sziklás-hegység kréta kori üledékekkel kitöltött medencéiben. Számottevő készletek találhatók Alaszka északi részén húzódó Brooks-hegység északi lejtőin, valamint a Sierra-Nevada délfelé tekintő völgyeiben. A kőolaj kitermelése a folyamatok bonyolultsága, valamint a kőolaj fizikai és kémiai tulajdonságai miatt környezetvédelmi szempontból rendkívüli körültekintést igényel. A problémát tovább fokozza, hogy a kutak átlagmélysége napjainkra már meghaladja a 2000 métert, így a fúrás és az olaj felszínre hozatala következtében számos rétegösszlet potenciálisan szennyeződésére lehet számítani. Különösen nagy problémát jelent a rétegvizek védelme. Ugyancsak aggodalomra enged következtetni, hogy a kitermelés több mint 1/3-a már tengeri fúrótornyokról és fúróhajókról történik. Fontos említést tenni szénhidrogének egyik különleges csoportjáról, az olajpaláról is, amelyből igen jelentős készletekkel rendelkezik az Egyesült Államok. A jelenlegi technológiák mellett gazdaságosan kitermelhető készlete kb. 1,5–2,6 trillió hordó, amely a több mint a Föld teljes készletének fele. Keletkezése a mezozoikum második felére tehető, amikor a kontinensek maitól eltérő helyzete miatt jóval melegebb klíma uralkodott a közepes földrajzi szélességeken is. Ezért a Sziklás-hegység egykori meleg vizű tengeröbleiben megfelelő körülmények voltak az olajpala képződéséhez. Legnagyobb mezők Utah állam északkeleti, Wyoming állam délnyugati és Colorado állam nyugati részén

találhatóak. Az óriási készletek ellenére az Egyesült Államok Földhivatala (*Bureau of Land Management*) nem támogatja az olajpala kitermelését. A döntés mögött egyaránt állhatnak környezetvédelmi és készletrezervációs érdekek is.

Az USA vasércbányászatának geológiai háttere

Az Egyesült Államok területének legnagyobb mennyiségben előforduló érce a vasérc, habár az ország számos területén megtalálható, de a legjelentősebb, külszíni fejtéssel is művelhető területei a Felső-tó vidékén vannak (28. ábra). A kiváló minőségű hematitot a Föld több pontján is fellelhető Szalagos Vasérc Formáció (Banded Iron Formation, BIF) adja, amelyek 2,4-1,6 milliárd év között képződtek. Az telepek a szalagos rétegződést azok metamorfózisa során kapták. Vastartalmuk eléri a 70 %-ot. A hematit rétegek kimerülését követően a taconit kitermelésére tértek át, de ennek az érceknél 30 % alatti a vastartalma és a kohászati előkészítése számos a környezetet erősen terhelő folyamatot igényel.

28. A Felső-tó vidékének vasérctelepi. Jelmagyarázat: active mines: jelenleg is művelés alatt álló bányák, inactive: nem művelt. Forrás: W.F. Cannon (USGS)

Sziklás-hegység a Kordillerák keleti részének legidősebb tagja. A kréta-paleogén határán kezdődő szerkezeti mozgások hatására meggyűrődött hegység, a harmadidőszakban

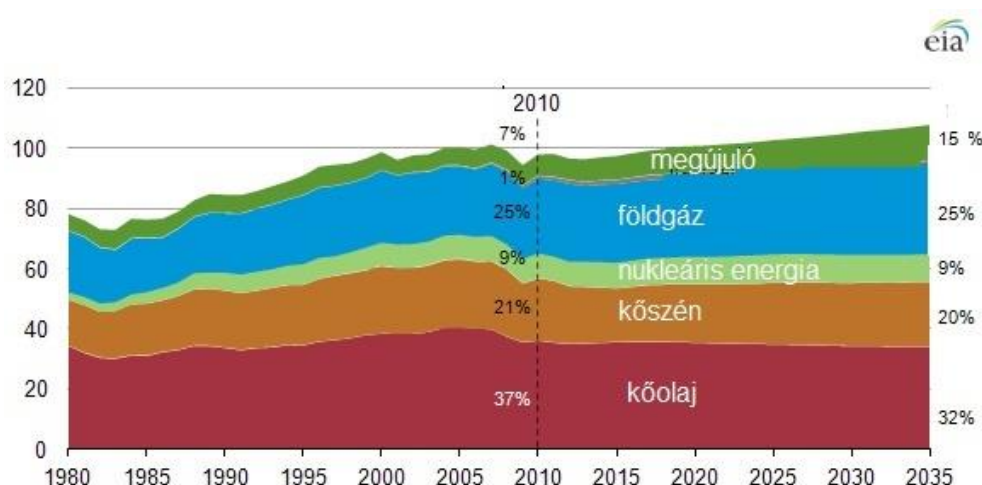
feldarabolódott, majd kiemelkedett és az üledékes fedőtakaró pusztulásnak indult. A szerkezetmozgásokat heves vulkáni tevékenység követte, aminek következtében jelentős porfíros rézérc képződés ment végbe. A vulkánok lepusztulását követően az azokhoz kapcsolódó, a rézérc anyakőzetéül szolgáló dioritból és granodioritból álló plutoni részek is a felszínre kerültek. A jelenségnek köszönhetően alakulhatott ki a Föld legnagyobb külszíni bányája a Utah állambeli Bingham Canyon, Salt Lake City közelében. A felszínhez közeli elhelyezkedés miatt a telepek viszonylag alacsony 0,5-1 %-os réztartalma ellenére is gazdaságos a kitermelés. A bányagödör mérete mára elérte az 1000 méteres mélységet, így ez lett a legnagyobb ember álkotta depresszió. Az Egyesült Államok hazai erőforrásokkal történő takarékos bánásmódra ugyancsak kiváló példát biztosít a bauxit bányászata. Ugyanis napjainkra szinte 100 %-ban importból fedezi a bauxitszükségletét. Holott az ország délnyugati részén az eocén korban jelentős mennyiségben keletkezett az alumíniumban gazdag magmás kőzetek mállásával. A kitermelés csúcsán (1943) 6,3 millió tonna kőzetet hoztak a felszínre, majd egészen a 80-as évekig 2 millió tonna/év mennyiségben stabilizálódott. Ezt követően a könnyen elérhető készletek kimerülése, valamint a hazai készletekkel való takarékoskodás miatt rohamosan csökkent a kitermelt mennyiség, ami 2013-ban mindösszesen 128 ezer tonna volt (29. ábra). A bauxitbányászat csökkenéséhez jelentősen hozzájárul, hogy a napjainkba előállított alumínium több mint fele újrahasznosításból szárazik.

29. Az USA bauxit kitermelése 1900-2013 között.

Az USA környezetvédelme

Az Egyesült Államokban csaknem 50 évre tekint vissza a szövetségi szintű, a szövetségi kormányzatához tartozó környezetvédelem. Az Amerikai Környezetvédelmi Hivatal (United States Environmental Protection Agency, EPA) 1970. december 2-án kezdte meg működését, az akkori elnök Richard Nixon kezdeményezésére. A hivatal igazgatóját a mindenkori elnöke jelöli ki. A hivatal feladata a vegyi anyagokkal kapcsolatos szabályozás, az emberi egészség védelme, valamint a természeti erőforrások védelme, mint a talaj, víz, levegő és a természetes élőhelyek. Az Egyesült Államok roppant mérete, természeti erőforrásai, energiahordozói és nem utolsósorban a humán erőforrásának köszönhetően a világ legnagyobb gazdaságává vált a 20. század elejére. Ahogyan a Föld számos helyén, úgy az USA-ban is egyre nyilvánvalóbb jelei mutatkoztak a természet korlátlan „kihasználásának”, és az energiahordozók szabályozatlan felhasználásának, aminek egyik kézzel fogható következménye az üvegházhatást okozó anyagok többletkibocsátása és az ezzel járó globális felmelegedés. A káros folyamatok mérséklése érdekében az USA világszinten is élen járt a megújuló energiaforrások technológiájának fejlesztésében és alkalmazásában. Az Egyesült Államok Energiainformációs Ügynöksége által közzétett kimutatások és becslések szerint a megújuló energiaforrások részaránya 2035-re 15 %-al fog részesedni a teljes energiaszektorból a 2010-es 7 %-hoz képest (30. ábra). A kőszén 5 %-os csökkenést, míg a földgáz és a nukleáris energia felhasználása változatlan marad ugyanazon időszakban.

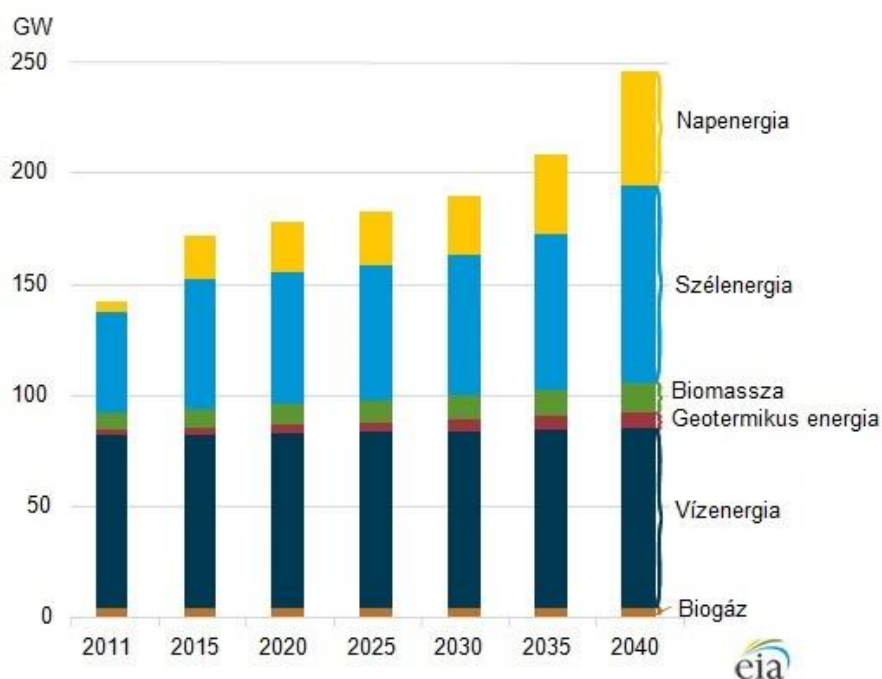

30. ábra. Az USA energiafelhasználásának szerkezete az 1980-2035 közötti időszakban.

Forrás: Energy Information Administration, Official Energy Statistics from the U.S. Government.

A 2040-es évre előre vetítve a megújuló energiaforrásokból származó energia eléri a 250 GW értéket, amely 75 GW-al több mint 2015-ben volt (31. ábra). A különböző megújuló

energiaforrások megoszlásában egyértelműen szél és a napenergia aránya fog növekedni jelentősen, de a legnagyobb, háromszoros növekedést a geotermikus energia esetében jósolják, habár részesedése így is csekély marad. Jó mutatja a szélenergia felhasználásának növekedését, hogy míg 2008-ban az USA teljes energiaszükségletének 1%-át tudták ebből a forrásból biztosítani, ami mintegy 4,5 millió háztartásnak felel meg, addig 1999-ben az érték nem érte el az egytized százalékot.

31. ábra. Az USA megújuló energiaforrásainak szerkezete a 2011-2040 közötti időszakban.

Forrás: Energy Information Administration, Official Energy Statistics from the U.S. Government.

Az Egyesült Államok világpolitikája és ezzel együtt környezetvédelmi, valamint klímapolitikája is megváltozott Donald Trump 2016. novemberi választási győzelmét követően. A Trump-kormány hivatalosan is javaslatot tett elődje Tiszta Energia nevű környezetvédelmi programjának visszavonására, amely régi és környezetszennyező szénérőművek bezárását tartalmazta. A 2030-as évig pedig jelentős mitigációs előírásokat fogalmazott meg, amely jelenlegi termelési struktúra mellett jelentős gazdasági visszaesést vonna mag után. A Trump adminisztráció habár elismeri a klímaváltozás tényét, de megkérdőjelezi, annak antropogén hatásra történő kialakulását.

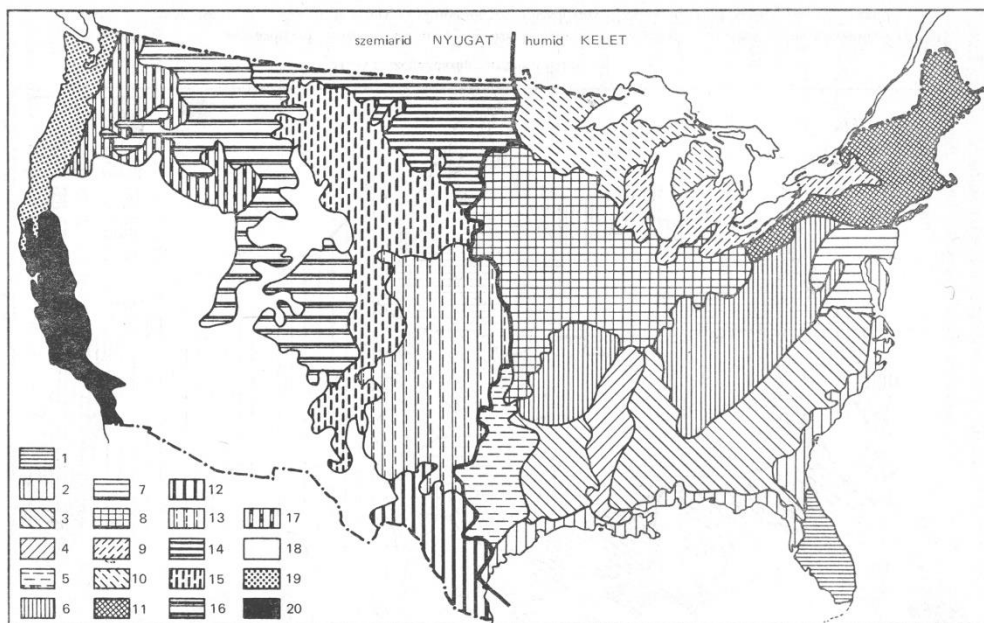
5.1.2.2. Az Egyesült Államok mezőgazdasága

- a termelés szinte valamennyi ágazatában jelentős.
- Az ország egyik legértékesebb természeti erőforrása a hatalmas, művelésre alkalmas földterület, mely törzsterületének mintegy 63%-a.
- Az elsők között van a kukorica, a búza, a szója és a gyapot termesztésében.
- Magas fokú gépesítés és szakosodás jellemzi, a géntechnológiát széles körben alkalmazzák.
- Az állattenyésztésben szintén teret hódított a korszerű takarmányozás és az új állatfajták tenyésztése.
- A 2007-es felmérések szerint 2,2 millió farm található az országban, összesen 373 millió hektárt művelnek ezek (170 ha átlagosan).

Az USA mezőgazdaságának néhány sajátossága:

- A világ második legnagyobb mezőgazdasági termelője
- Hatszáz millió fő számára termeli meg az alapvető mezőgazdasági termékeket
- A világ legnagyobb mezőgazdasági termék exportőre
- Nem gátolták történelmi tradíciók a fejlődését (pl. feudalizmus sem volt)
- Kezdetől fogva két irányú a fejlődés: É. önellátás
- D. árutermelés (ültetvények, négerrek)
- Meghatározó volt a szabad földtörvény Homestead Act:1863
- Hatalmas társadalmi megbecsülés övezi a farmert
- Belpolitikai tényező (szénátorok választása)
- Külpolitikai tényező (az éhező világban az élelmiszer =fegyver)
- A farmok és a farmerek koncentrálódnak, azaz egyre kevesebb termelő egyre nagyobb farmokon termel, kivétel a megalopoliszok közvetlen környezete, itt aprózódás (telekspekuláció) folyamata zajlik
- Korán specializálódott és tíz jól elkülönülő termelési övezete, ezen belül húsz termelési körzete van (6. ábra), de az övezetekben, napjainkban is változások figyelhetők meg (pl. nyugatra tolódás)
- Korábban a monokultúra felé mozdultak el a termelési övezeten belül, ma a diverzifikáció a jellemző, azaz több lábon állás (pl a gyapot övben földimogyoró a második legfontosabb növényvé vált)
- új növények elterjedése figyelhető meg (pl. alfalfa)
- A mezőgazdaság egyre inkább üzlet = agrobiznisz
- A természeti adottságok csak közepesek, de változatosak
- Kettős arculatú:
 - Állattenyésztés – növénytermesztés
 - Belterjes – külterjes

32. ábra. Az USA mezőgazdaságának termelési övezetei és körzetei

32. Termelési specializáció Humid Kelet (3,5 millió km²)

1 = Florida (szubtrópusi zöldség-gyümölcs, legeltetés); 2 = tengerparti sáv (erdő, zöldség); 3 = parti-síkság (speciális kultúrák, szarvasmarha, gyapot, erd.); 4 = Mississi-völgy (gyapot, takarmány); 5 = DNy-i préri (gyapot, zöldség, takarmány); 6 = középhegységek (erdő, vegyes mezőgazdaság); 7 = Közép-atlanti körzet (zöldség, gyümölcs, baromfi); 8 = Központi-síkság (takarmánygabona, szarvasmarha, sertés); 9 = Alsó-tóvidék (gyümölcs, zöldség, tej); 10 = Felső-tóvidék (erdő, tej); 11 = Új-Anglia és É-Appalache (erdő, tej); 12 = DNy-i Nagy-síkság (öntözés, legeltetés); 13 = Központi Nagy-síkság (őszi búza, legeltetés); 14 = É-i Nagy-síkság (tavaszi búza); 15 = Ny-i Nagy-síkság (öntözés, legeltetés); 16 = Sziklás-hegység (erdő, legeltetés); 17 = É-i medencék (búza, legeltetés); 18 = D-i medencék (legeltetés, öntözés); 19 = Észak-Nyugat (speciális kultúrák, erdő); 20 = Kalifornia (szubtrópusi zöldség-gyümölcs, speciális kultúrák).

Az USA mezőgazdaságának külkereskedelmi jelentősége

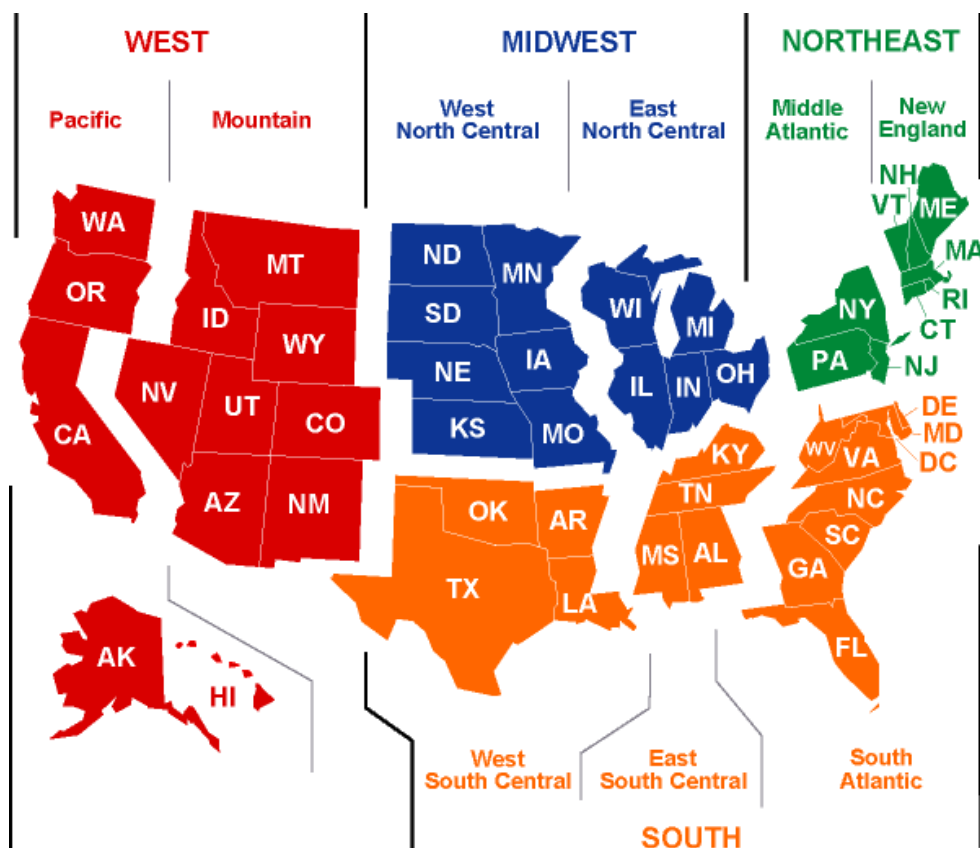
- Az USA 2004-es pénzügyi évben 62,3 milliárd dolláros rekord nagyságú mezőgazdasági export teljesítményt ért el. Az amerikai mezőgazdaságnak ez a teljesítménye 6,1 milliárd dollárral múlta felül a 2003-évi pénzügyi évben realizált exportbevételeket, és egyúttal az 1996-évi eddigi 59,8 milliárd dolláros rekordteljesítményt is túlszárnyalta.
- A minisztérium 2005. február 5-én bejelentette, hogy a 2005-ös pénzügyi évre előre jelzett 56 milliárd dolláros mezőgazdasági export előrejelzését 59 milliárd dollárra módosította, amely azt jelentette, hogy a mindenkor harmadik legnagyobb exporteredményt hozó évre volt kilátás. A legújabb hivatalos statisztikai kimutatások szerint a **2005-ös pénzügyi évben 61,4 milliárd dolláros mezőgazdasági export teljesítmény szerepel**, amely a legnagyobb várakozásokat is felülmúlja.
- A 2005. évi mezőgazdasági importra vonatkozó 2005. február 5-i előrejelzés 58 milliárd dollár volt, amely immár 35 éve tartó és 2003-óta egyre gyorsabban növekvő tendenciát tükrözött, és 1 milliárd dolláros várt kereskedelmi aktívumot jelentett volna. A legújabb hivatalos statisztikai kimutatások szerint **2005-ös pénzügyi évben 53,9 milliárd dolláros mezőgazdasági import szerepel**, amely alapján a mezőgazdasági kereskedelemben 7,5 milliárd dollár aktívumra van kilátás.

5.1.2.3. Az Amerikai Egyesült Államok ipara és gazdasági körzetei

Az USA gazdaságának legfőbb erőssége a rugalmasság és a gyors alkalmazkodóképesség. Az USA iparát a tudományos-technika vívmányok széles körű alkalmazása, a szervezettség, a nagyfokú automatizálás, a szakosítás és a nagysorozatú tömegtermelés jellemzi. Mindennek következménye: a munka kiemelkedő termelékenységé. A sokoldalú ipar gerincét képezi a

hadiipar, a járműgyártás valamint a legfontosabb, az elektronikai ipar. A ország a legnagyobb fölényt a legdinamikusabb ipari ágazatokban érte el. Az Egyesült Államok az elektronikus tervező- és vezérlőberendezések, számítógépek, atomerőművek, repülőgépek és hadfelszerelések legfőbb szállítója a világon. A katonai-ipari komplexuma a folyamatos állami megrendeléseknek is köszönheti fejlődését. Ipara nagymértékben diverzifikált, és technológiailag fejlett. Legfontosabb iparágai: acélipar, bányászat, elektronika, élelmiszer feldolgozás, faipar, fogyasztási cikkek gyártása, járműipar, kőolaj-finomítás, repülőgépipar, telekommunikáció, vegyipar.

Az egyes gazdasági ágak – az eltérő természeti adottságoknak megfelelően – területi egységeként elkülöníthetők (7. ábra). A nyugati partvidéken elsősorban az elektronikaipar, a hadiipar, az űrkutatás, a repülőgyártás; a déli körzetben a kőolaj finomítás, valamint a vegyipar a jellemző tevékenység. A közép-nyugati terület északi államaiban (Illinois, Michigan, Ohio és Indiana) a járműgyártás, míg délkeleti centrális államokban elsősorban az élelmiszeripar és az alumíniumkohászat van jelen. A Nagy-Tavak környékén a hagyományos nehézipari ágak leépülése a jellemző. Az ország keleti, közép-atlanti partvidéke – annak is északi államai, élükön New Yorkkal – a szolgáltatóipar központja. Ezen kívül olyan iparágak működnek a keleti államokban, mint például az elektronika, valamint a déli körzetben a vegyipar és a repülőgépgyártás (33. ábra).

33. ábra. Az USA gazdasági körzetei

I. Északi körzet:

- Ipar 50%-a
- Gépkocsigyártás 90%-a
- Gépgyártás 60%-a (ipari háromszög: Chicago, Boston, Baltimore)
- Vegyipara=gyógyszeripar, műanyag,
- 21 amerikai állam
- USA területének 25%-a
- USA népességének 42%-a (130 millió fő)
- A belső fogyasztópiac súlypontja és centruma
- Az amerikai gazdaság motorja
- Az amerikai civilizáció és kultúra irányító fellegvára
- Az amerikai urbanizáció klasszikus területe

I.1. Új Anglia = Észak atlanti partvidék:

- 6 tagállam (Maine, Vermont, New Hampshire, Rhode Island, Connecticut, Massachusetts)
- USA területének 2%-a (173 ezer km²)
- 10 millió fő
- Modern amerikai történelem bölcsője (Boston, , Mayflower)
- az amerikai kapitalizmus bölcsője (bevándorlók, kulturális hagyományok, társadalmi vonások, életmód)
- mezőgazdaság teljes specializációja (városellátó övezet)
- papíripar országos jelentőségű (É-App.)
- munkaerő igényes iparágak (pl. gépgyártás, textilipar=gyapotszövet)
- egykori a világ második legnagyobb textilipari körzete (páradús légtömegek)
- ásványkincsekben szegény
- az amerikai pénzügyi, bankár és iparmágnás családok származási helye
- híres egyetemek (New Haven=Yale, Boston=MIT, Cambridge=Harward)
- magasan kvalifikált munkaerő
- A jankee-k szülőföldje

I. 1. Közép-atlanti körzet:

- 3 tagállam (New York, Pennsylvania, New Jersey)
- 266 ezer km²
- 40 millió ember
- ásványkincsekben gazdag (kőszén, kőolaj)
- az északi körzet nehéziparának 50%-a
- a legiparosodottabb körzet
- kedvező közlekedés földrajzi helyzet
- ez a megalopolisz magja
- sokoldalú ipar (gyógyszergyártás, vegyipar, vaskohászat és acélgégyártás, nyomdaipar, gép- és műszergyártás, textil és konfekcióipar)
- a tőkés világ kereskedelmi és pénzügyi központja (Wall Street)
- az USA legnagyobb monopóliumainak székhelye („Boss”)
- A világ politika egyik központja (ENSZ)

- Szolgáltatások és a vonalas infrastruktúra itt a legfejlettebb
- Az USA legforgalmasabb repülőtere
- Milliós nagyvárosok, forgalmas kikötők, iparvárosok

I. 2. Tóvidék:

- 6 állam (Minnesota, Michigan, Wisconsin, Ohio, Indiana, Illinois)
- 713 ezer km²
- a középréteg itt a legerősebb (német bevándorlók leszármazottai)
- a magyar kivándorlók nagy része is itt él
- a világ legkomplexebb gazdasági körzete (az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem és közlekedés egyaránt fejlett)
- ipara többet termel, mint Anglia és Franciaország együtt (az USA legnagyobb ipari övezete)
- rendkívül sokoldalú ipar (szerszámgép, autó, kombajn, jeep)
- az USA takarmánynövény termesztésének és szarvasmarha (tej jellegű) tenyésztésének 1/3-a

I. 3. Közép-Nyugat:

- 5 állam (Észak- és Dél-Dakota, Kansas, Nebraska, Iowa)
- Agrár-ipari körzet („prériország”)
- az USA legjobb minőségű termőföldjei (Minnesota, Iowa, Missouri, Arkansas)
- itt a leghatékonyabb és legintenzívebb a mezőgazdaság (tavaszi gabona, kukorica, szarvasmarha, sertés)
- a cowboyok hazája
- ásványkincsekben gazdag (szénhidrogének, vasérc, színesfémek)
- igazi nagyváros alig van
- idegenforgalma nem számottevő
- sűrű, hatékony közlekedéshálózat (kelet-nyugat közötti közvetítő szerep)
- politikai és kulturális konzervativizmus (kisvárosi társadalom, 750 db kisváros)
- A mezőgazdasági népesség az iparba és a városokba áramlik
- a legvegyesebb összetételű a lakosság származás szerint (németek, írek, skótok, magyarok, dánok)

II. Déli körzet:

- 16 állam
- USA területének 25%-a (2,3 millió km²)
- Ipari-agrár körzet
- az USA népességének 1/5-e (65 millió fő)
- Az USA néger népességének fele itt él (18 millió fő)
- konzervativizmus és elmaradottság (Ku-Klux-Klan)
- ásványkincsekben rendkívül gazdag (szénhidrogén, kén, bauxit, kősó, kálisó, vasérc, feketekőszén)
- az USA bányászatának 2/3-a
- kis és középvárosok jellemzik

- idegenforgalma a legjelentősebb (Florida)
- a négerkérdés és a munkanélküliség a legkiélezettebb
- legfontosabb iparágai: vegyipar, kőolajfinomítás, atomenergetika, űrkutatás (Huston, Cap Canearal)
- Dixiland (beszéd, életritmus, történelmi hagyományok)
- 3 gazdasági alkörzete van

II. 1. Dél-atlanti alkörzet:

- 723 ezer km²
- 35 millió fő
- 8 állam (Maryland, Delaware, Virginia, Ny-Virginia, Észak- és Dél- Karolina, Georgia, Florida, Columbia district)
- un. „öreg dél” (kezdetektől rabszolgaság)
- népsűrűség 50 fő/km² (dél legsűrűbben lakott körzete)
- Mezőgazdasága: északon: primőrök, földimogyoró, őszibarack
délien: gyapot, citrusfélék, szubtrópusi növények
- fakitermelés (terpentin kinyerése-fenyőfából)
- dohányfeldolgozás, textilipar
- Idegenforgalom (Florida)
- Kubai menekültek=szivargyártás
- A déli ültetvényes rabszolgatartó nagybirtokok területe volt
- Kevés ásványkincs (kaolin, foszforit)
- A déli körzet legiparosodottabb alkörzete (Atlanta)
- Elektronika, vegyipar (Du Point cég=Wilmington)

II. 2. Délkeleti centrális államok:

- 4 állam (Alabama, Mississippi, Kentucky, Tennessee)
- 500 ezer km²
- 18 millió fő
- klasszikus mezőgazdasági terület (főként ipari növények: dohány, gyapot, rizs, kukorica, cukornád)
- az ipar helyi nyersanyagra épül (bauxit, vasérc, feketekőszén)
- a legkisebb déli alkörzet
- A „New Deal” politika sikerei
- olcsó villamos energia (vízerőművek=atomipar, rakétaipar)
- fejlett vegyipar (műtrágyagyártás)
- jelentős timföldgyártás és alumínium kohászat
- Amerikai néger kultúra=Memphis=Elvis Presley, Martin Luther King,
- Gabonából alkohol=Wisky
- Kentucky Mc Chikens
- Versenyló tenyésztés
- Idegenforgalom=Mammuth Cave

II. 3. Délnyugati centrális államok:

- 1,1 millió km²
- 4 állam (Arkansas, Oklahoma, Louisiana, Texas)
- 40 millió fő
- a legritkábban lakott déli alkörzet
- az energetikai iparágak a legjelentősebbek (szénhidrogén $\frac{3}{4}$ része, valamint feketekőszén és lignit bányászat)
- modern nehézipar (vegyipar, űrtechnika: NASA)
- mezőgazdaság közepesen fejlett (külterjes állattenyésztés, gyapot, rizs, zöldségfélék és gyümölcs)
- a szolgáltatások a legdinamikusabb ágazat
- fiatal és ritka városhálózat (Fort Smith, Cristal City, Austin, Fort Worth)
- francia kulturális hagyományok tovább élnek
- Kreol konyha kiemelkedő jelentősége
- Cukoripar=Lafayette
- Olajfőváros=Tulsa

III. Nyugati körzet:

- ipari agrár körzet
- a legkisebb népsűrűséggel rendelkezik
- Az amerikai lakosság 20%-a
- népessége rendkívül vegyes (mexikói, kínai, japán, olasz, néger mindössze 5%)
- a modern tőkekoncentráció egyik fő területe
- még mindig a lehetőségek földje
- természeti szépségeiben a leggazdagabb (Yellowstone, Grand-kanyon, Death Valley, Yosemite NP.)
- kiemelkedő a bányászat (legnagyobb érckészletek=aranyláz) és a kohászat, valamint a faipar
- energiaigényes iparágak, iparából: repülőgép, rakéta, atomipar és elektronika
- a legmagasabbak a jövedelmek
- A külterjes állattenyésztés klasszikus területe
- idegenforgalma rendkívül jelentős

III. 1. Hegyvidéki alkörzet:

- 8 állam (Új Mexico, Arizona, Nevada, Utah, Colorado, Wyoming, Idaho, Montana)
- az USA területének 25%-a
- 15 millió fő (legtöbb indián rezervátum)
- sokáig az USA nagy „sivatagjaként” tartották számon
- mormon szekta
- a szerencse lovagok hazája (Las Vegas, Réno)
- Sziklás-hg. színes- és nemesfém ércei=, arany, ezüst, réz, cink, ritkaföldfémek+urán (Az USA bányászatának 1/6-a)
- Olajpala és márvány előfordulások
- Atomkutatás=Los Alamos
- Külterjes legeltető állattenyésztés+ öntözéses növénytermelés (gyapot, burgonya)
- Pormentes sivatagi klíma=USA ronccstelepei

- Winslow= meteorit-kráter+Nemzeti Parkok,
- Colorado Springs=hévíforrások

III. 1. Pacifikus partvidék:

- Öt állam (Kalifornia, Oregon, Washington, Alaszka, Hawaii) – a legnagyobb területű alkörzet!
- Faipar, halászata és mezőgazdasága Kalifornia, Washington) országos jelentőségű, de filmipar, modern feldolgozóipar is kiemelkedő Szilícium- völgy)
- Olcsó vízenergia – energiaigényes iparágak
- magas az ipar termelékenységéje
- Mezőgazdaság változatos: Extenzív juhtenyésztés-intenzív tej jellegű istállózó szarvasmarha tenyésztés
- Az amerikai cukorrépa, alma, szőlő termelésben kiemelkedő
- Willamette völgy=rózsaj készítés
- A lazac értéke Alaszkában az ércbányászat értékét is felülmúlja
- Idegenforgalom (Hawaii, Cascade-hg. Sequoia giganta)
- a világkereskedelemben kerülő fókaprém 80%-a innen (alaszakai medvefóka)
- a legtöbb mexikói vendégmunkás
- Orosz és japán bevándorlók, de eszkimók és polinézek is!

5.2. Japán

5.2.1. A Japán gazdaság néhány jellegzetessége

Elhelyezkedés: Kelet-Ázsia. É.sz. 24-46. fokok és a k.h.: 123-149. fok között.

Összes terület: 377 835 km², 3900 sziget, 4 nagyobb alkotja a szűkebb értelemben vett Japán-szigeteket.

- Hokkaido → 74.071 km²
- Honshu (227 414 km²)
- Shikoku (18 760 km²)
- Kyúshú (35 663 km²)
- Ryúkyú (2200 km²)

- Népesség: (2008.évi becslés): 127 288 419
- Népsűrűség: 337 fő/km²
- Várható élettartam: férfiak: 78,8 év
nők: 85,6 év
- Etnikai összetétel: homogén; koreai és kínai kisebbség
- Vallás: buddhizmus (95 millió), sintoizmus (105 millió), konfúcianizmus, keresztény
- GDP összes: 4 923 milliárd USD (3.)
1 főre jutó: 38 559 USD (14.)

34. ábra. Japán helyzete

- Japán a világgazdaság egyik központja: USA és Kína után 3.
- Rövid idő alatt lezajló gyors fejlődés
- Jellegzetesség:
 - bár modern gazdasági hatalom és a NY-i társadalmi értékrend egyre nagyobb teret hódít, ősi kultúrájának hagyományait megőrizte
 - úgy emelik be az új elemeket, hogy azok lehetőleg illeszkedjenek a korábbi rendszerekhez
- XIX. sz. vége: Japán polgári átalakulás és gyors gazdasági modernizáció

- Tőkés rend kialakítása és megszilárdítása → állam („fentről irányított kapitalizáció”)
- Cél: „gazdag ország- erős hadsereg” megteremtése
- Központi állami bank → adóbevételek visszaforgatása → új üzemek létesítése, NY-i módszereket alkalmazó nagyipar megteremtése, közlekedés (vasút,- közútépítés, kikötők) , hírközlés fejlesztése
- Üzemek államé → majd magántulajdon → kapitalista vállalatbirodalmak kialakulása Mitsubishi és Micui család → napjainkban is ezek irányítanak

De fennmaradt az állam szerepe:

- kedvező hitelek nyújtása
- védővámok
- exporttámogatások
- belső vámok megszüntetése
- nemzeti valuta megteremtése
- földreform
- mezőgazdasági termelés piacosítása
 - Társadalmi reformok: - feudális rend eltörlése → felszabaduló jobbágyok olcsó munkaerő → szabad mozgás engedélyezése
 - császári legfőbb hatalom elismerése, korlátozott parlamentáris rendszer bevezetése

Japán és a Távol-Kelet évtizedeken keresztül a világ egyéb térségeinek csodálatát vívta ki elsősorban az átlagot meghaladó, gyors gazdasági növekedésével. Az 1990-es években a korábbi „keleti motor”-ként tekintett Japán gazdasága különleges helyzetbe került: a növekedés nagymértékben lecsökkent, sőt hosszú időn keresztül alapvetően stagnált, az általánosan jellemző inflációt defláció váltotta fel. A japán siker évtizedeit óriási mennyiségű szakirodalom elemezte, és próbálta megfejteni a „japán csoda” titkát. A sokféle megközelítés és vizsgálódás minden bizonnyal sok okos megállapítást produkált, de összességében leginkább arra a végső következtetésre jutott, hogy „japán csoda” nem létezik. Csupán ügyes, tanulékony, kreatív, talpraesett, ambiciózus, nagy munkabírásu, türelmes és fegyelmezett százmilliónyi ember együttműködésének, aktivitásának, hagyományos kultúrájuk összetartó erejének, nagyfokú megtakarítási hajlandóságuknak, és az ez által biztosított magas beruházási hányadnak, a modern világra való adaptációs készségüknek tudható be mindaz, amit elértek. A japán gazdaságban azonban napjainkra markáns változások következtek be, s nem érzékelhetjük a korábbi „gazdasági csoda” továbbélését, sőt az 1980-as évek végétől, de még inkább a kelet-ázsiai pénzügyi válság (1998) óta eltelt időszakot az elvesztegetett két évtizedként említik a gazdasági szakemberek.

A hosszú stagnálás nem véletlen, hiszen a gazdasági szakembereknek évtizedes munkával sem sikerült teljesen talpra állítani a japán gazdaságot, azonban néhány általános következtetést levonhatunk az elmúlt ötven év gazdasági folyamataiból, amely tanulságul szolgálhat más országok számára is.

1. A japán gazdaság akkor fejlődött, amikor a nemzetközi viszonyok az ország számára kedvezőek voltak és akkor indult hanyatlásnak, amikor azok hátrányossá váltak. Két meghatározó esetről beszélhetünk, az olajárrobbanásról és az árfolyamsokkról.
2. A japán gazdaság számára a legnagyobb érvágást a jen felértékelődése jelentette, hiszen ez okozott óriási visszaesést az exportban, ami a japán gazdaságban a legmeghatározóbb volt.
3. A szakembereknek és elemzőknek az elmúlt húsz évben nem sikerült megfelelő valutapolitikát kidolgozniuk.
4. Mindehhez hozzájárult még a termelékeny ipar és a meglepően kis fogyasztású belső felvevőpiac kettőssége.

5. Egy olyan országban, ahol a kivitel ennyire meghatározó törekedni kell a külföldi felvevőpiacok megszerzésére, megtartására és bővítésére. A globalizált világban a kölcsönös függés (interdependencia) mindezt kikényszeríti.

A japán gazdaság majdnem három évtizedes gyengélkedése, mely az 1980-as évek közepén végbement ingatlan-buborékkal vette kezdetét, s azóta nincs jelentős gazdasági növekedés. Az elmúlt két évtized fellendülései és visszaesései egyértelműen jelzik a termelési szerkezet, az árfolyam, a munkaerő ára és a belső fogyasztópiac szoros kapcsolatát. Ezt érzékelve a japán kormányfő, Shinzō Abe nagyszabású terveket hozott létre, hogy új életet leheljen a japán gazdaságba. Shinzō Abe 2013-ban meghirdetett gazdasági programja, az Abenomics eredetileg három "nyílból" állt: monetáris és fiskális lazítás, és a japán gazdaság nemzetköziesítése, innovatívvá tétele.

Kezdetben - 2015-ig - főleg az előbbi kettőn volt a hangsúly. Megtörtént a lazítás, és a stimulusok folytán 2% körüli gazdasági növekedést is sikerült elérni (2013-ban), és rövid ideig az inflációt is megemelni (itt a cél az 1% és a 2012-től 2016-ig terjedő időszakban 0,9% volt átlagban). Ennek következménye, hogy a japán alapkamat nagyon alacsony (0% körüli), ami egyébként már lassan egy éve tartó gyengülését is okozza a jennek.

A japán gazdaság fő problémája talán az infláció - tehát a fogyasztás - hiánya. Ennek okai még az 1980-as évekből származnak - a gazdasági buborék kipukkadása a takarékos japán lakosságot megtakarításokra ösztökölték. Ez egy deflációs spirált okozott, ami miatt a növekedési adatok romlani kezdtek. Ez a japán lakosságot még inkább pesszimistábbá tette, és így már teljesen létrejött a spirál.

Manapság nő fel egy olyan generáció a szigetországban, mely bizonytalan a jövőben, és csak a korábbi attitűdöt erősíti. Ez természetesen komoly társadalmi problémákkal is jár. A már említett 2013-as GDP növekedési adat kiugróan jónak számít japán viszonylatban, azóta viszont 2014-ben egy gyenge, 0,1%-os növekedés volt. Ez után 1-1,2% körül alakult az érték, 2017-ben például 1,2%-os növekedést prognosztizál az OECD. Ennek ellenére nemzetközi összehasonlításban ez az eredmény egyáltalán nem számít rossznak - az OECD átlag és a japán GDP/fő növekedés közt mindössze 0,2% különbség volt, az előbbi javára.

Éppen ezért a pénzügyi lazítás csak átmenetileg lehetett megoldás, és egy strukturális reformfolyamattal párosult. Ennek elsődleges lényege, hogy növelni kell a munkavállalók fizetését és a keresők arányát is, ugyanis a japán vállalatok profitjai továbbra is nagyon magasak, melyeket általában béremelés helyett befektetnek. Ami már most jól látszik a reformokból, hogy a nők foglalkoztatottsága rekord magas lett, viszont ez egyelőre a részmunkaidős foglalkoztatás révén jött létre, ami 2013 óta nagyjából 10%-al bővült. Így alakult ki az, hogy az általános bérszínvonal érdemben még nem emelkedett.

Ezt a kormány úgy érte el, hogy a fiskális stimulus egy részét az óvodai, gyermekmegőrző infrastruktúra fejlesztésébe ölte, ami szintén növelte a foglalkoztatottak számát. Másrészt adó kedvezményeket biztosít mind a foglalkoztatottaknak, mind a vállalatoknak. Az előbbiek esetében, például akiknek a házastársa nem keres legalább 1,03 millió yent, azok adókedvezményben részesülnek. Ez azt jelenti, hogy azok a férfiak, akiknek felesége a klasszikus modellt elhagyva részmunkaidőben dolgozik, az egyébként átlagos fizetésüket ily módon növelhetik. A vállalatok pedig szintén adókedvezményeket kapnak, cserébe a magasabb bérekért, ebből a szempontból továbbra sem egyértelmű az elköteleződöttségük.

Ahogy ismeretes, Japánban sokáig élt - ma már kissé megkopva - az egész életen át tartó foglalkoztatottság, ami a munkavállaló és munkáltató családi, bensőséges kapcsolatán alapul. Ez oda vezetett, hogy igen hosszú túlórák jönnek létre. Másik ok, hogy Japánban az életszínvonal érzékelhető - bár nem jelentős - csökkenése folytán ez fontos része lett a jövedelemnek, ami ugyanakkor meggátolja a nőket, hogy munkát vállaljanak, hiszen a férj nem képes kivenni részét a munka mellett a háztartás vezetéséből, gyerekneveléséből. További következmény éppen ezért a különösen alacsony termékenységi mutató.

Ami viszont elgondolkodtató, hogy igen komoly különbségek vannak egy részfoglalkozású munkavállaló és egy teljes foglalkoztatott fizetése között az utóbbi javára. Ez azt jelenti, hogy az előbbi csak a 60%-át kapja a fizetésnek ugyanazért a munkáért. Ami a gyakorlat elterjedtségét illeti, ma már a foglalkoztatottak 40%-a így módon foglalkoztatott. Ennek persze előnyei is vannak. A flexibilis munkaviszony főleg abból a szempontból jó, hogy Japánban különösen ritka, és nehéz az új vállalkozás indítása, többek közt a kezdeti - fölfogadási - költségek miatt. A komoly probléma ugyanakkor, hogy lényegében a bérezés független marad a munka minőségétől. Jelenleg tehát sikerül a termelékenység növelése, ami paradox módon a reálkeresetek csökkenésével jár. Ez azt mutatja, hogy lenne tartalék a béremelésre.

A pénzügyi válságból történő lassú talpra állást és elhúzódó kilábalást jelzi, hogy 2015-ben is - ugyan vártnál kevésbé -, de zsugorodott a japán gazdaság. A piacok arra számítottak, hogy a GDP visszaesése elérheti az 1,4 százalékot, ám a végleges adat mínusz 1,1 százalék lett 2015 negyedik negyedében.

- Ugyanakkor a lakossági fogyasztás továbbra is gyenge maradt, így az elemzők szerint nehéz lesz újra növekedési pályára állítani a japán gazdaságot. A belső kereslet megcsappanása összességében 0,4 százalékponttal csökkentette a bruttó hazai terméket.
- A gazdaság gyengélkedése nyomás alatt tartja a tokiói jegybankot is, hogy tovább lazítson a monetáris politikáján, miután 2018. januárban negatív kamatot vezetett be.
- Japán Szabadkereskedelmi egyezményt írt alá 2018. július 15.-én az Európai Unióval. A megállapodást négy éven keresztül készítették elő. Az egyezmény lehetővé teszi, hogy a két fél vámmentesen kereskedhessen egymással. Japán az Európai Unió második legnagyobb kereskedelmi partnere Ázsiában. Az EU összes kereskedelmi partnere közül Japán a hatodik legfontosabb.

Az Európai Unió jelenleg 58 milliárd euró értékben exportál árut Japánba, és 28 milliárd euró értékben nyújt szolgáltatás a szigetországnak. Az EU-ban több mint 600 ezer munkahely kötődik a japán exporthoz. A szabadkereskedelmi egyezmény szinte minden vámterhet megszüntet. Ez az összeg az Európai Unióban éves szinten az 1 milliárd eurót is elérheti. A két legfontosabb exportált termékcsoport a japán autók behozatala Európába, illetve az európai mezőgazdasági javak, mint a hús, a sajt vagy a bor kivitele Japánba. Japán Ázsia referencia piaca = aki a japán piacon sikeres, azt a többi ázsiai országban is szívesen fogadják.

A japán gazdaság problémáit tehát elsősorban ott kell keresni, hogy nem sikerült átállni a kereskedelem (export) vezette növekedésből a fogyasztás alapúra (ahogy manapság Kína is hasonló problémákkal küzd). Egyszerűen a gazdasági csoda alatt alkalmazott technikák - amikor a fogyasztás - miután importot generált - valóban hátrányos volt - ma már a növekedést akadályozzák. Tehát a vállalati és lakossági takarékoság, az életen át tartó foglalkoztatottság és hasonló japán egyediségek kifejezetten károsak. Ma például Japánban a legkisebb a vállalkozói kedv az OECD országokban, azaz a vállalkozók aránya és a meglévőkhöz viszonyított aránya az új vállalatoknak.

A harmadik nyíl egyik eleme a TPP szabadkereskedelmi egyezmény. A japán gazdaság továbbra is függ az exporttól - nagyjából a GDP 20%-a kerül exportra - így a nemzetközi kereskedelmi egyezmények limitált, de valós hatással járnak. Egy - sokak által Kína párhuzamos próbálkozásaként emlegetett egyezmény, a RCEP lehet ennek az alternatívája, és jeleket látunk arra, hogy Japán hajlandó lehet Kínával jobban együttműködni gazdasági téren.

A japán kormányok stratégiája egyesek szerint már régóta ugyanaz, mégse vezet sehova, bár az Abe kormány mintha valóban tovább menne, főleg a strukturális reformok terén, de mindig kérdés, ez még időben történik.

Japán államadóssága már így is nagyon magas – az évi GDP 220%-a körül van, és Abe regnálása alatt több mint 10%-al nőtt, bár ezt belföldről tudják finanszírozni, igen olcsón, a már ismertett takarékoság miatt. A további ÁFA emelés szükséges lenne, ahogy a foglalkoztatottak száma nő, viszont ez nem úgy működne, mint más országokban. Japánban

például az élelmiszerre elköltött pénz háztartásonként érdemben nem változna, tehát inkább a családok megszorítanak, mintsem érdemben többet fogyasszanak.

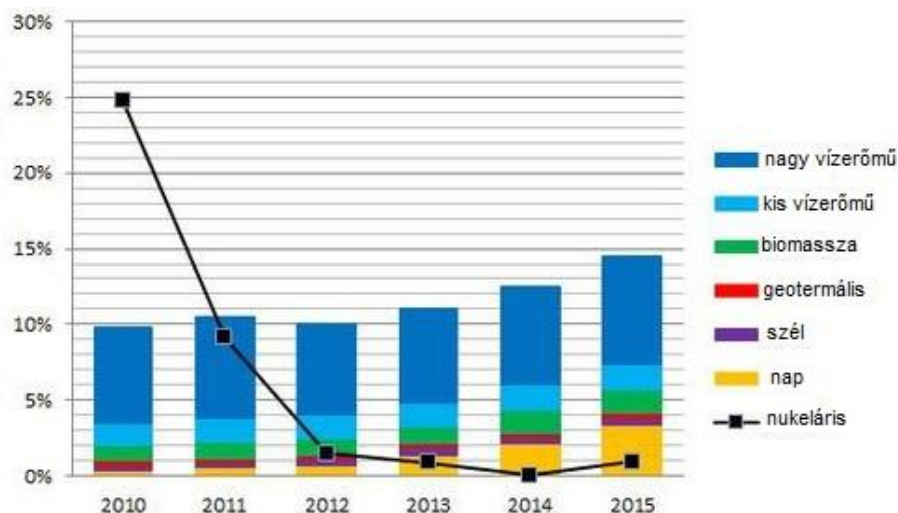
A meghirdetett célok - a gazdasági szabályozás könnyítése a vállalkozói kedv növelés érdekében, innovatív gazdasági környezet, nemzetköziesedés - mind hangzatosak, de már tíz éve napirenden vannak a politikai közbeszédben. Eddig viszont még nem történt meg az áttörés. A japán gazdaság megújulásának feltételeit döntően azok a tényezők határozzák meg, amelyek az elmúlt tíz évben a gyengélkedés okaiként jelölhetők meg, mint pl. a hosszú ideig tartó defláció közgazdasági árai:

- a defláció következtében lecsökkent belső megtakarítások,
- az ennek következtében megtorpant beruházások,
- a lakossági kereslet stagnálása;
- vagy a közösségi (kormányzati) költekezés gazdasági hatékonyságot nem növelő jellege,
- a külkereskedelem aktív mérlegének csökkenése,
- a nem megfelelő tőkekihelyezések,
- a pénzügyi és gazdaságpolitikai reformok elmaradása.

5.2.2. Japán természeti erőforrásai és környezeti problémái

A 377 972 km² területű Japán Kelet-Ázsia a csendes-óceáni partvidékén, mint vulkanikus szigetív húzódik csaknem 3000 km hosszan. Az ország természeti erőforrásai igen szűkösek, rendkívül gyér készletekkel rendelkezik energiahordozókból, valamint nagyon csekély kiterjedésű a mezőgazdaságra alkalmas területe. Az alacsony fűtőértékű szénkészletei az ipari központoktól távol eső Hokkaidó és Észak-Kyushu bányáiból származik. A 90-es évek elején a kitermelés 7 millió tonna körüli alakult, de napjainkra szinte teljesen jelentéktelenné vált. Ugyancsak jelentéktelen szénhidrogén lelőhelyekkel rendelkezik. A szigetország alacsony ásványkincs és energiahordozó készleteiért felelős belső erők némileg kárpótolták azzal, hogy jelentős szintkülönbségeknek köszönhetően az ország potenciális vízenergia kapacitása nagy.

A 2015-ös évben a teljes Japán villamosenergia kapacitás 14,5 %-a származott megújuló energiaforrásokból (35. ábra).

35. Japán megújuló energiaforrásainak megoszlása az elektromos áram termelésében. Forrás:

https://www.japanfs.org/en/news/archives/news_id035824.html

A kisméretű vízerőművek (10 MW-os vagy annál alacsonyabb teljesítmény) esetében csak néhány új létesítményt helyeztek üzembe 1990 óta e több év alatt az 1990-es adóztatás óta. Jelentős bővülés figyelhető meg a közepes kapacitású (30 MW) vízerőművek esetében, amelyek az ország több területén is működésbe álltak. Az 1 MW körüli teljesítménnyel üzemelő erőművekből összesen 92 db kivitelezése indult meg. Japán szélenergia kapacitása 2015-re elérte a 3,2 GW teljesítményt. A fukusimai atomkatasztrófa következtében jelentős lökést kapott szélenergia hasznosítása, de az elhúzódó környezetvédelmi és jogi viták miatt nem halad kellő ütemben. Különösen figyelemre méltó a napenergia felhasználása az utóbbi években. A bővülés mértéke jelentősen felülmúlta szélenergia hasznosítását. Japán új telepített kapacitása csak 2016-ban 8,6 GW volt. Ezzel az összesített beépített kapacitás körülbelül elérte a 42 GW-ot. Ennek eredményeként Japán a világ ranglista második helyét foglalja el Kína mögött.

Az hogy Japán ekkora mértékben fejleszti a megújuló energia kapacitását csak részben magyarázható a szűkös energiahordozó készleteivel. A fordulat fő kiváltó oka a 2011. március 11-én bekövetkező földrengést követő cunami hatására bekövetkezett fukusimai nukleáris katasztrófa. A cunamit követő napokban a reaktorok zónaolvadása következtében jelentős mennyiségű radioaktív anyag került ki, elszennyezve a tengert és a szárazföldet több tíz kilométeres távolságig. Ennek következtében a Nemzetközi Nukleáris Eseményskála (INES) szerinti legsúlyosabb, 7-es fokozatba sorolták az eseményt. A katasztrófáról készült jelentés egyértelműen megállapította, hogy az események egyértelműen emberi mulasztás okozta. Tovább súlyosbította helyzetet, hogy a katasztrófa nagyságát jelentősen alulbecsülték, így a kellő óvintézkedések elmaradtak. A becslések szerint az okozott szennyeződés összemérhető

az 1986-os csernobili atomkatasztrófa hatásaival, de a szennyezés kiterjedése itt korlátozottabb. A katasztrófa sokkhatása miatt 2011. szeptember 6-án az ország ipari miniszter bejelentette, hogy az ország fokozatosan lemond a nukleáris energia felhasználásáról. 2012 márciusában leállt a világ legnagyobb atomerőműve a Kasivazaki-Kariva is. A jelentős áramhiány következtében néhány hónap után az 50! leállított atomreaktor közül kettőt újra kellett indítani. A katasztrófa utóéletéhez tartozik, hogy decemberben ismét radioaktív anyagok kerültek a tengerbe. Habár az atomenergia jelentős környezeti kockázattal jár, de a szénlábnyoma, így a globális felmelegedéshez való hozzájárulása minimális. A leállításokkal kieső 48 erőmű kapacitását pótolása egyértelműen a fosszilis energiahordozókkal üzemelő erőművekre esett. Habár a megújuló energiafelhasználás mértéke rohamosan növekvő, de az atomerőművek kiesett kapacitását még évtizedekig képtelen lesz pótolni.

5.2.3. A Japán agrárgazdaság

Mint általános világjelenség, a mezőgazdaságban működő farmok száma Japánban is folyamatosan csökken, így 2003-ban már csak alig 3 millió farmháztartást tartottak számon. Ez mintegy 20%-kal kevesebb az egy évtizeddel korábbinál, és ebből is csak kb. 2,2 millió a hagyományos farm (ami 3 hektár feletti földterületet, vagy legalább 0,5 millió yen éves jövedelmet jelent). Ezeknek is mindössze 19,5%-a volt olyan, amelyik a teljes jövedelmét a farmgazdaságból szerzi, 14%-uk más forrásból is szerez jövedelmet (de fő tevékenysége és jövedelemforrása a farm), és 66,5% esetében a farmjövedelmet meghaladja az egyéb forrásból származó jövedelem. 2003-ban mintegy 3,7 millió fő volt azoknak a száma, akik a mezőgazdaságból éltek, 5,7%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. Ennek a létszámnak is jóval több, mint fele (59,4%) 65 évnél idősebb, és ugyancsak nagyobbik részük városi lakosnak számít (4. táblázat).

4. táblázat. A farmok száma, a foglalkoztatottak létszáma és kora (millió fő)

Megnevezés	1990	1995	2000	2002	2003
Hagyományos farm	3,1	2,6	2,35	2,25	2,21
Nem hagyományos farm	0,85	0,78	0,78	0,79	0,80
Foglalkoztatottak száma	3,85	4,92	4,25	3,90	3,68
65 év felettiiek száma	1,7	1,9	2,05	2,2	2,22

Forrás: Agriculture. Statistics Bureau and Statistics Center, Ministry of Public Management (2004.)

A mezőgazdaságilag művelt terület 1961-ben 6,09 millió hektár volt, ami 2004-re mintegy 23%-kal, 4,71 millió hektárra csökkent. Ennek a csökkenésnek 51%-a a farmtevékenység feladása, 27%-a egyéb, nem mezőgazdasági célú hasznosítás miatt következett be. Az utóbbi néhány évben mind a farmok létszámának további csökkenése, mind a mezőgazdasági földterület más célú hasznosítása lényegesen lelassult.

Az agrártermelés nagysága értékben nézve 2002-ben 96,7%-a volt a 2000. évnek, ami 3,3%-os csökkenést jelent. A kibocsátáson belül egyes termékek termelése nőtt (búza, gyümölcs),

míg másoké csökkent (rizs, zöldség, élőállat). Az egy hagyományos farmra jutó éves jövedelem 2001-ben 8,02 millió yen volt, 3,1%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. Ebből is mindössze 1,03 millió yen származott a mezőgazdasági tevékenységből, 4,75 millió yen a farmgazdaságon kívüli tevékenységekből, valamint 2,24 millió yen a támogatásokból és egyéb forrásokból adódott.

A gabonafélék termelése két fő növényre korlátozódik: a rizsre és a búzára. Ha megnézzük a többi mezőgazdasági terméket is, a burgonyatermelés mellett a zöldségfélék mennyisége jelentős, közülük is a retek és a káposztafélék termelése emelkedik ki. A lakossági fogyasztásban igen jelentős szerepet játszik a fentiek mellett néhány gyümölcs (pl. mandarin: 1,3 millió tonna; alma: 900 ezer tonna körüli mennyiséggel (2001), valamint ipari növény is (cukorrépa: 3,9 millió tonna; nyers tea: 85 ezer tonna; dohány: 61 ezer tonna). Egyre fontosabb szerepet kapnak a fogyasztásban az állati termékek, bár a halfogyasztás növekedése mellett arányuk és mennyiségük is némileg csökkenő.

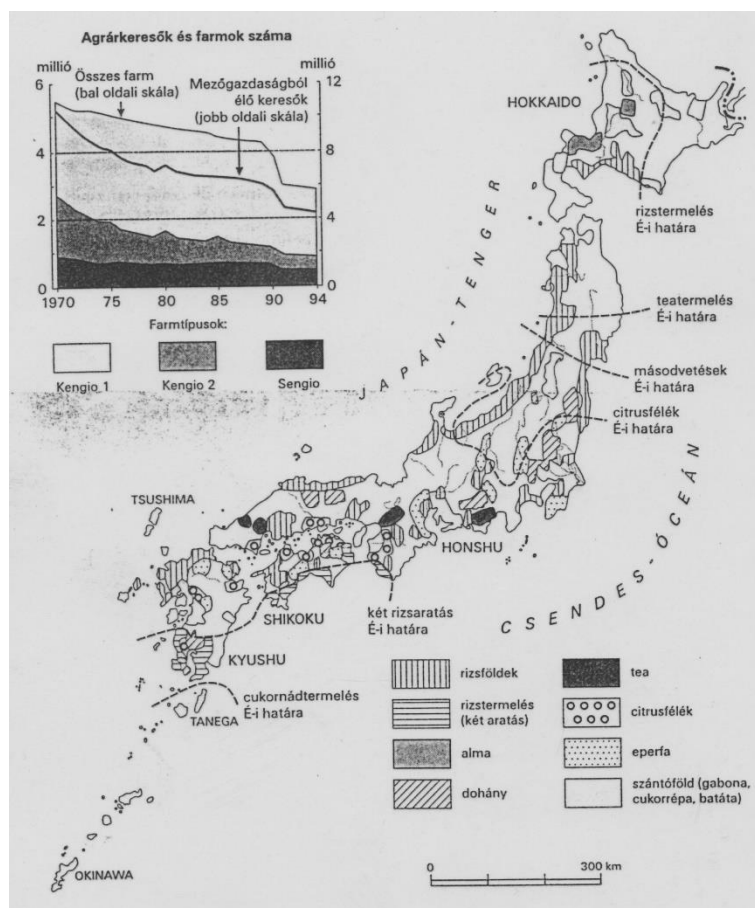
A japán ételkészítés-önellátás (kalóriában mérve) viszonylag rövid idő alatt nagymértékben csökkent. Az 1960-as évek közepén ennek mértéke még mintegy 75%-os volt, a '70-es évek közepére már csak 55%-os. Az 1980-as években nagyjából ez a szint stabilizálódott, majd 1990 után újra csökkenés volt tapasztalható, és jelenleg az ételkészítés-önellátás mindössze 40%-os. Japán ma a fejlett világ legkisebb mértékben ételkészítés-önellátó országa.

A hosszú távú csökkenés mögött a rizsfogyasztás csökkenése áll, amely mint fő étkezési tétel a fogyasztási szokások diverzifikálódása következtében visszaszorult, bár kétségtelenül ma is a legfontosabb. A másik fő tényező az importvetőmagok, az állati takarmányok és az olajos magvak behozatalának növekedése volt, ami a megnövekedett állati termék fogyasztás miatt vált szükségessé. Ha a legfejlettebb néhány ország önellátási mutatóit megnézzük (ugyancsak kalóriában kifejezve), a legmagasabb arányt Kanada mutatja (1990: 185%, 2000: 165%), majd Franciaország (1990: 135%, 2000: 130%), az USA (1990: 125%, 2000: 123%) állnak a legjobban, miközben nem teljesen önellátó Németország (1990: 95%, 2000: 98%), az Egyesült Királyság (1990: 77%, 2000: 76%) és Svájc (1990: 65%, 2000: 68%).

Japánban 2001-ben mind a rizsfogyasztás, mind a húsfogyasztás tovább csökkent, kivéve a hal- és halkészítményeket, amelyek fogyasztása folyamatosan növekszik. Történelmileg is igen hosszú idő óta a halászat meghatározó iparágnak számít a vízzel körülvett Japánban. Az ősi hagyományok és étkezési szokások miatt a hal ma is a legfontosabb táplálkozási forrás, és mint az állati eredetű protein fő forrása fontos szerepet játszik a népesség egészséges és diabetikus táplálkozásában. Mindezek miatt nem véletlen, hogy Japán a világ egyik legnagyobb, legkorszerűbb és fenntarthatónak nevezhető halászati ágazatát működteti. Az ország számára a halászat azért is különleges jelentőségű, mert exportja révén jelentősen hozzájárul más nemzetgazdasági ágak és a fogyasztás importigényeinek fedezetéhez. Az ágazat fontossága ellenére a teljes japán haltermelés 1989 óta szinte folyamatosan csökken. 1998-ban a mennyiség 33 év után először csökkent 7 millió tonna alá, és 2002-ben már alig haladta meg a 6 millió tonnát. A halászatban foglalkoztatottak száma is nagy változásokat mutat. 1953-ban még mintegy 800 ezer főt foglalkoztatott az ágazat, 2002-ben már csak 245 ezret. Ennek a létszámnak is egy része a nyílt-tengeri halászatban és az off-shore szektorban dolgozik (kb. 37 ezer fő). Az összlétszám háromnegyede az önálló vállalkozó, akiknek több mint egyharmada 65 évnél idősebb, és az elöregedési folyamat e területen is erőteljesen folytatódik. 2002-ben az átlagos háztartás jövedelme a part menti halászok esetében 6,15 millió yen volt (beleértve a nem halászatból származó jövedelmeket is), ami 7,6%-kal kevesebb a 2000. évinél. Ennek a jövedelemnek mintegy fele származik a közvetlen halászatból és halfeldolgozásból, és ez a rész is csökkenő. Ennek eredménye, hogy amíg korábban a halászati háztartások jövedelme az országos átlaggal volt egyenlő, napjainkra az országos szint alá süllyedt.

Japán erdőterülete mintegy 25 millió hektár (250 ezer km²), ami az ország összes területének közel 66%-a. A faállomány éves növekedése meghaladja a 3 milliárd m³-t. Csak az évente

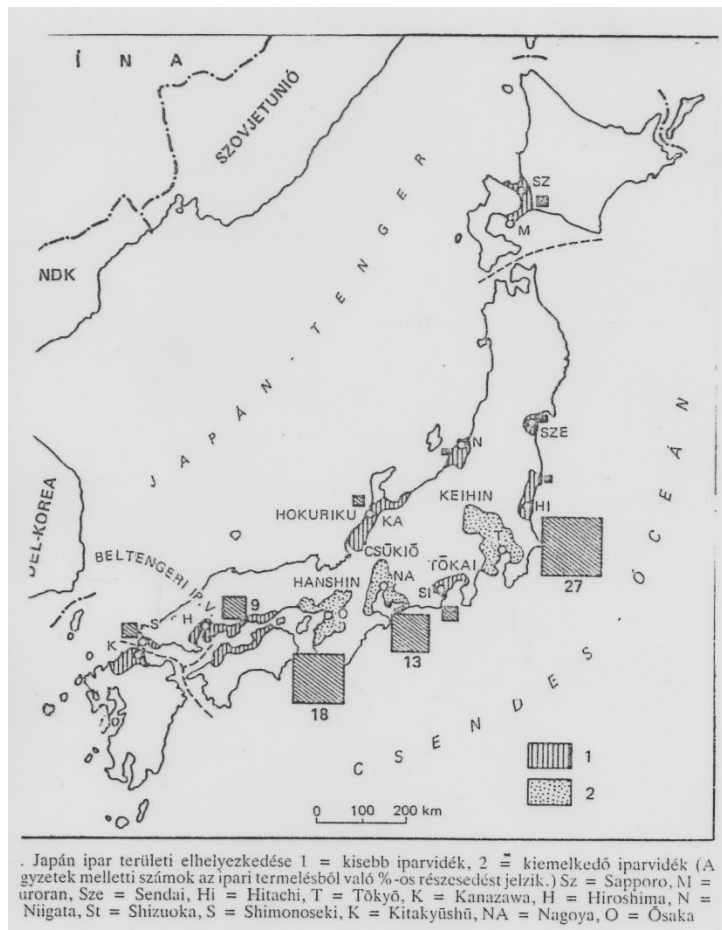
végrehajtott új telepítések 80 millió m³ famennyiség növekedést jelentenek. A bőséges faellátás ellenére a fafeldolgozás alacsony jövedelmezőségű, főként a csökkenő építőanyag-árak és a növekvő költségek miatt. Ennek eredménye, hogy a magánerdő tulajdonosok borúlátóak az ágazat jövőjét tekintve, és termelésük stagnál. A fakitermelés az 1967-es 52,7 millió m³ -ról 2002-re 16,5 millió m³-re csökkent, ami nem éri el a korábbi rekordidőszak 30%-át sem. Ezzel párhuzamosan a fatermékekből való önellátás is a korábbi 67%-ról 2002-re 20% alá csökkent. Ezek a tendenciák nyilvánvalóan az ágazati foglalkoztatottak számát is csökkentették, az 1975-ös 220 ezerről 65 ezerre (2002).

36. ábra. Japán mezőgazdasága

5.2.4. Japán ipara

- GDP: mezőgazdaság (1,4%); ipar (26,4%); szolgáltatás (72,2 %) → az ipar világgazdasági jelentőségű
- Ipari forradalom: későn érte el az országot, de gyorsan ment végbe
- Ipari reformok → rugalmasság; hibákra való gyors reagálás
- 1950-es évek: gyors ipari fejlődés → 3 lépcsőben: 1.: villamos áram termelésének növelése → erőművek 2.: kohászat → műanyaggyártás 3.: fogyasztási cikkek előállítása
- + az amerikai és Ny-Európai technológiák átvétele és tovább fejlesztése
- Szegény nyersanyagokban → 80% import és takarékoság

37. ábra. Japán ipari területei

- Vegyipar: külföldi nyersanyag—papíripar (2. legnagyobb a világon)
- Építőipar: foglalkoztatottak 10%-a; hazai alapanyagok: mészkő, dolomit → cement → export
- Élelmiszeripar: jelentős → foglalkoztatottak 14,5%-a
- Textilipar: csökken, Kínából érkezik
- Vállalkozások típusai:
 - *zaibatsu*: családi vállalkozásokból, több ágazatban tevékenykedő, nagyipari konszern, de nagyrészüket feloszlott
 - *kreitsu*: háttérpári kisüzemek és az ezeket foglalkoztató nagyvállalatok hálózata, háttérben bank.
- Termékek elosztása, értékesítése → kereskedőházak
- Ipar gócpontjai Honshū DK-i. partján
- Nehézipar a Csendes-óceán partvidékén → nyersanyag fogadása
- Tengerparttól távolodva a feldolgozó ipar található → műszer, gépkocsi, elektronika
- Tengerparti városok: több iparág, távolabb specializálódnak
- Egybefüggő iparvidékek: Honshū DK-i partja Keihin iparvidék

5. táblázat. 1 főre jutó bruttó hazai termék (GDP) vásárlóerő-paritáson, százalékban (EU15=100)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
EU 27**	-	86,2	86,8	88,7	90,4	91,3

EU 15	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Németország	123,2*	111,2	102,8	103,6	107,1	112,2
Franciaország	100,0	100,0	100,1	98,1	97,9	98,2
Nagy-Britannia	94,5	97,5	103,3	106,1	101,8	102,2
Olaszország	101,8	104,4	101,4	93,0	93,2	90,0
USA	132,8	136,2	139,0	140,4	137,4	141,5
Japán	109,6	111,6	101,4	100,1	95,4	97,6

* a keletnémet tartományok adata nélkül

** a 2010-es és 2013-as adatok az EU28-ra vonatkoznak

Forrás: Statistical Annex of European Economy, No. 3. (2009). és No. 3. (2013). alapján

5.3. Brazília

5.3.1. Brazília helye a világgazdaságban

A brazil gazdaságot a világ első nyolc gazdasági potenciálja között tartják nyilván. Brazília azt mutatja, hogy részeredmények vannak, de alapvetően sikertelen, mert a nyersanyag és a jelentősebb népességszám nem elegendő az áttöréshez, sőt világgazdasági tévesztés jellemzi (38. ábra).

38. ábra. Brazília helyzete.

Koraérett gazdaság – mondják szakértők Brazíliára, mivel az ország fejlődéséből lényegében kimaradt az európai gazdaságtörténetből ismert ipari korszak, a GDP kétharmadát például a szolgáltatások adják. Brazília az USA és Japán után a világ harmadik legnagyobb kozmetikai piaca, éspedig nemcsak az olcsó vagy közepes minőségű termékek tömeges eladása miatt, hanem a jóval drágább plasztikai sebészet révén is. Brazília az USA után a világ második legnagyobb plasztikai sebészeti piaca, a szépségszalonok a nagyvárosok tehetős negyedeiben és a bádógvárosokban, a favellákban egyaránt rohamosan terjednek. Egyre fontosabb a gazdaságban a nők szerepe, akik ráadásul – mivel az európaiaknál is jobban adnak a külsejükre – jövedelmük egyre nagyobb részét magukra költik.

A 200 milliós lakosság felét immár a középosztályhoz sorolják, amelyhez az utóbbi fél évtizedben több mint 20 millióan emelkedtek fel a nyomornegyedekből. A brazil csoda az 1990-es években kezdődött az ortodox – az államadósság és az infláció csökkentésén, valamint a

hazai fizetőeszköz, a reál lebegő árfolyamán alapuló – gazdaságpolitika bevezetésével. A 2003-ban hatalomra került baloldali Luíz Inácio Lula da Silva államfő azzal folytatta, hogy szociális programja révén a jövedelmek egy részét a szegényebb rétegek javára csoportosította át, például a szegény sorsú gyerekek államilag fizetett oktatásának és egészségügyi ellátásának megszervezésével. Mindennek révén létrejött egy széles tömegbázisú fogyasztói társadalom, az egy főre jutó GDP ma 10 ezer dollár körül van.

A tavalyi visszaesés után a gazdaság az idén ismét 5-6 százalékkal bővül, és jövőre újabb növekedésgyorsító program indul, amely az előzővel együtt meghaladja az 500 milliárd dollárt. Hosszabb távon azonban szakértők szerint kérdéses a belső fogyasztásra alapozott gyors fejlődés fenntarthatósága. A 230 milliárd dolláros valutatartalékkal szemben ugyanekkora külföldi adósságállomány áll, a gazdaság nem exportorientált, a kivitelt nem éri el a GDP ötödét. Növekedési impulzus viszont a nemrég feltárt hatalmas olajkincs, a versenyképes agrárium, a rendkívül lendületes működő tőke beáramlás. Máris nagy húzóerőt tulajdonítanak a következő évekre a 2014-es futball-világbajnokságnak és a 2016-os Rio de Janeiro-i olimpiának, amely azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Brazília gazdasága jelentősen növekedett 2003-2010 között, köszönhetően a magas nyersanyagáraknak és az erős kínai keresletnek. A feltörekvő országok követendő példának tekintették szociális programjait, amelyek révén milliók léptek ki a mélyszegénységből. A növekedés 2010-ben ért csúcspontjára, majd a kőolaj, a szója és más nyersanyagok (pl. vasérc) árának drasztikus zuhanása megakasztotta a fejlődést.

6. táblázat

Brazília főbb gazdasági mutatói

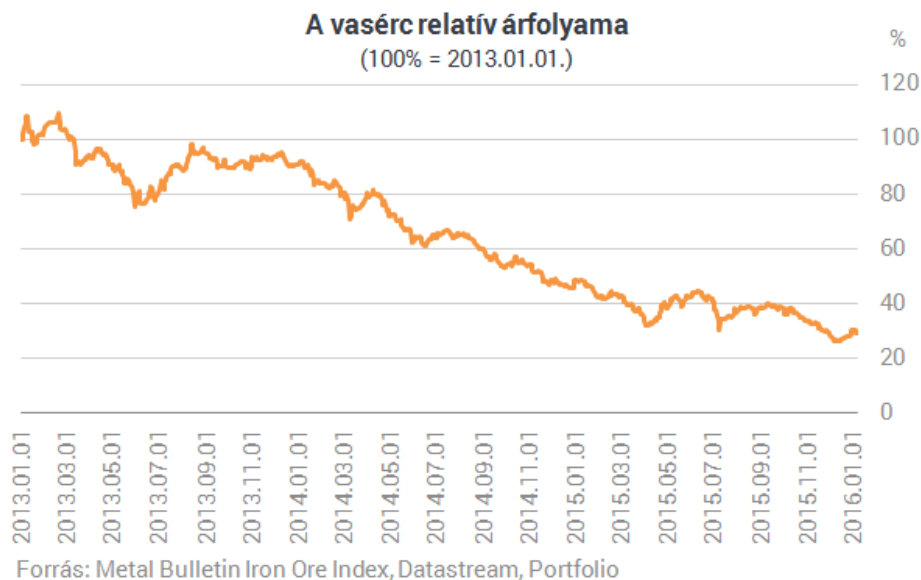
MEGNEVEZÉS	2000	2001	2002	2003	2004
A GDP értéke folyó áron Mrd USD	602,2	510,4	451,0	441,9	468,0
A GDP növekedése változatlan áron %	4,5	1,9	1,6	-0,2	5,2
Az infláció %	5,5	7,4	12,5	10,2	7,4
Munkanélküliségi ráta %	6,8	6,9	11,6	11,9	11,4
Az export értéke Mrd USD	64,2	57,6	60,0	73,0	96,5
Az import értéke Mrd USD	71,2	54,9	51,0	48,2	62,8
Folyó fizetési mérleg egyenlege Mrd USD	-26,9	-23,2	-8,1	4,1	n.a.
Költségvetés egyenlege a GDP %-ában %	-4,7	-3,5	-3,7	-4,8	1,9

Kínának rendkívül nagy szerepe volt Brazília felvirágzásában az utóbbi évtizedben, amit jól mutat, hogy a két ország között zajló kereskedelem 2000-ben még csak 2 milliárd dollárt tett ki, ám 2013-ban már 83 milliárd dollárra rúgott. Kína az Egyesült Államokat is kiszorította és Brazília első számú kereskedelmi partnerévé vált.

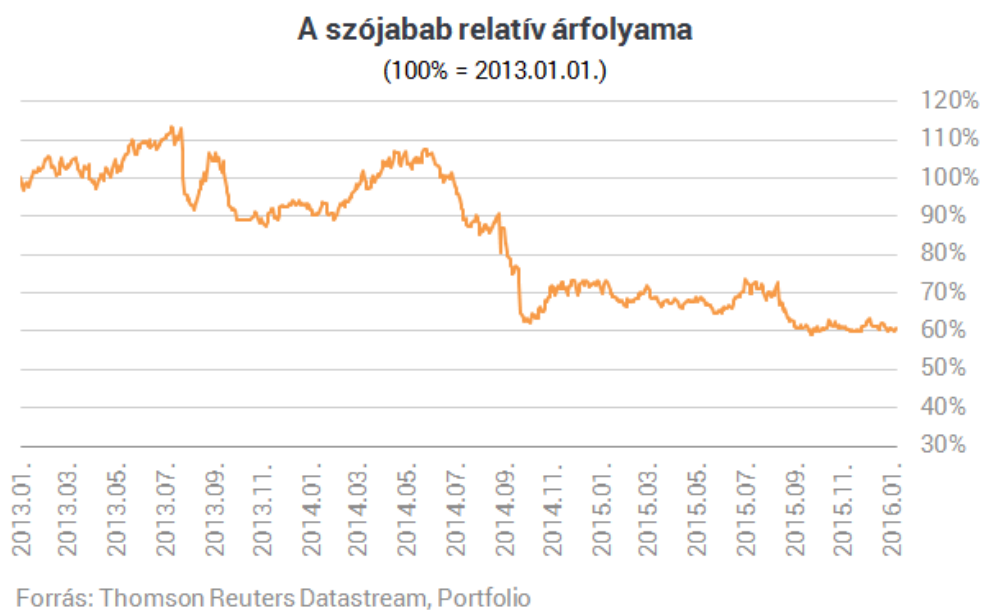
2004-ben a brazil gazdaság legtöbb nyereséget termelő ágazatai a következők voltak:

1. vaskohászat, acélgyártás 27.6%
2. ipari gépek gyártása 27,3%
3. vegyipar 24,0%
4. papír és cellulóz gyártás 21.6%

- 5. elektromos energia előállítás 20,3%
- 6. banki tevékenység 18,4%
- 7. távközlés 13,2%
- 8. textil ipar 11,7%
- 9. élelmiszeripar 10,0%

39. ábra.

40. ábra

6.2.1. *Brazília természeti erőforrásai és környezetvédelmi helyzete*

Brazília a 17,84 millió km² kiterjedésű dél-amerikai kontinens csaknem felét foglalja el a 8,55 millió km²-es kiterjedésével. Észak-déli kiterjedése 4,395 km (é. sz. 5°16'20"-tól d. sz.

33°44'32"), kelet-nyugati 4319 km (ny. h. 34°47'30"-73°59'32"). Az ország 7491 kilométernyi partszakasszal érintkezik az Atlanti-óceánnal, míg szárazföldi határvonala 15719 km. Az ország jelentős részét a prekambriumi kőzetekből álló Guynai- és a Brazil-ősmasszívumok alkotják, ezen rétegekre a mezozoikum és a terciér során jelentős mennyiségű finom-törmelékes és karbonátos kőzetek települtek. A harmadidőszakban bekövetkezett szerkezeti mozgások hatására a két ősmasszívumi terület kiemelkedett, míg az Orinco-Amazonas-La Plata területe lesüllyedt. Az ekkor bekövetkező szerkezeti mozgások határozzák meg térség jelenlegi vízfolyásrendszerét is, így az egészen az Andok-hegység lábáig nyúló Amazonas-medence lépcsős szerkezetűvé váló középső vidékét is (Probáld 2005). A Brazil gazdaság szempontjából legmeghatározóbb morfológiai nagyrégió a Brazil-magasföld (Plano Brasileiro), amely az ország keleti, déli középső részét foglalja el, mintegy 4 millió km² kiterjedésben. A terület morfológiai szempontból négy nagy egységre bontható:

- A gyarmatosítás kezdete óta az antropogén hatásoknak (erdőirtás) leginkább kitett *Északkelet-Brazília*.
- A nyugat felé fokozatosan lejtő *Délkelet-Brazília*, a mai modern Brazil gazdaság központja.
- *Belső-Brazília* régiói közül az azt kelet felől határoló, ásványkincsekben gazdag kristályos kőzetekből álló Minas Geras. A 18. század végére kimerültek a felszínen lévő, könnyen kiaknázható arany- és gyémántlelőhelyek, aminek következménye, hogy már ekkor a jelentős kiterjedésű erdőirtásokkal és tájsebekkel lehetett számolni. A felszíni rétegek kimerülését követően a gyémánt és a drágakövek kitermelése a felszín közvetlen közelében folytatódott, így a bányászat hatása nemcsak horizontális, hanem vertikális irányban is egyre nagyobb kiterjedésű lett. Külön említést érdemel a bő félmillió *garimpeiro* közösség, akik középkori bányászati módszereikkel jelentősen hozzájárultak a folyók higanyszennyezéséhez. A területen ugyancsak jelentős külszíni bányákat nyitottak a kitűnő minőségű lateritbauxit kitermelése érdekében. Hasonló jó minőségű és könnyen kibányászható a Belo Horizonte térségében (Vas-négyszög) lévő vasérctelepek (Probáld 2005).
- Az Amazonas-alföld nyugati, a folyótorkolat menti szakaszán lévő Carajas bányavidéken, ugyancsak jelentős tájsebeket okozó, külszíni hematitfejtés folyik. A hematit mellett számos értékes kohászati ötvözőfém, valamint réz és ón kerül kitermelésre.

Energiahordozók:

Brazília igényeihez képest viszonylag kis mennyiségű energiahordozóval rendelkezik. Dél-Brazíliában a 19. század első harmadában induló szénbányászat a 20. század közepén kezdett fellendülni, habár a készletek gyenge minőségűek és nem kokszolhatóak. Brazília kevésbé kutatott a Mississippiformációhoz tartozó perm kori rétegeiben (Willett et al. 2006). Az ország széntermelése 2013 és 2016 között átlagosan valamivel 8 millió t/év fölött volt (7. táblázat).

7. táblázat. A vizsgálat alá vont országok szénkitermelése 2013-2016 között. Forrás:

Statistical Review of World Energy 2017.

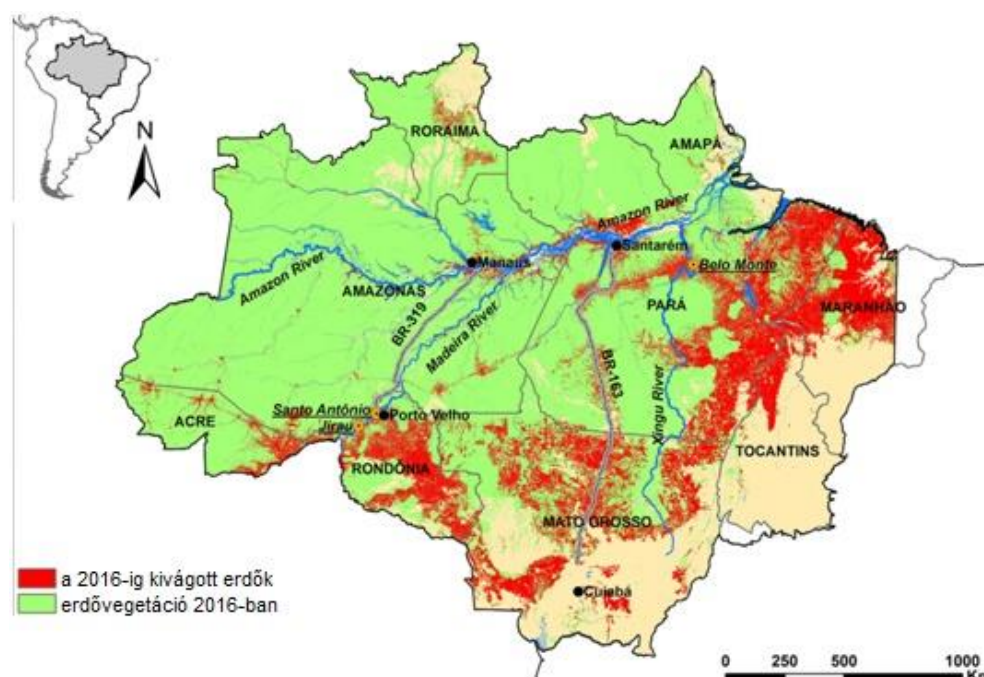
	2016	2015	2014	2013
Kína	4421	4264	4239	4207
USA	661	813	907	893
India	692	677	648	609
Oroszország	385	376	358	355
Brazília	8	8	8	9

Brazília változatos geológiai felépítésének, kiterjedt self és üledékgyűjtő régióinak következtében a szénnél jóval nagyobb arányú kőolajkészlettel rendelkezik. Az 1939 óta folyó kitermelés a 70-es évektől vett nagyobb lendületet a Rio de Janeiro közelében lévő selfterületek feltárásával. A tengeri fúrótornyokról, illetve hajókról végzendő fúrások kitermelési költséget tovább drágítja, hogy a szénhidrogént 6000 méter körüli mélységből kell a felszínre hozni. Az iparág felfutásával számos más kontinentális talapzati területen és az Amazonas-medencében is újabb mezőket nyitottak. A kőolaj sapkagázaként kevés mennyiségű földgáz kerül kitermelésre csak.

A fosszilis energiahordozók hiányának hatását bizonyos tekintetben enyhíteni tudják a jelentős mennyiségű tiszta, megújuló energiaforrásnak tekinthető vízenergiából. Vízenergia hasznosítás tekintetében az Amazonas-medence rendelkezik a legnagyobb potenciállal a Földön. A teljes brazil energiaszektor 64 %-a vízenergiából származik, 2017-ben összesen 100 GW megtermelt energia származott ebből a forrásból²². Itt található a világ jelenleg második legnagyobb, 14 GW névleges teljesítményű Itaipu vízerőmű, amely a Paranáfolyó energiáját hasznosítja. Habár a vízenergia tiszta energiaforrásnak tekinthető, de az erőművek építése során rengeteg környezetszennyező anyag kerül a légkörbe és talajba, valamint az építkezés okozta tájsebek, elárasztott területek, és az onnan kitelepített lakosság mind számos környezetvédelmi és etikai kérdést vet fel, amelyre szomorú példaként szolgál a Tucuru gát építése.

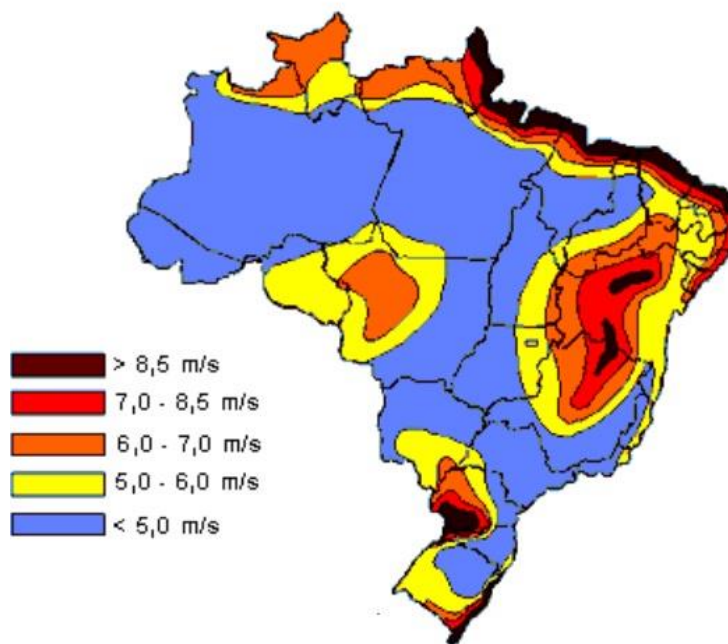
Brazília környezeti problémái

Brazília területéből majdnem 4 millió km² esik a Világ tüdejének tartott amazóniai esőerdőre. Évtizedek óta számos médiafelületen találkozhatunk a szemünk előtt lezajló egyik legmélyrehatóbb, a Föld klímáját is – egyértelműen negatív módon – befolyásoló antropogén behatásról, az erdőirtásról (41. ábra). Az ipari méretű, piaci alapú fakitermelés az 1964-es gyökere átalakulásokat hozó politikai rendszerváltással kezdődött. A rohamos tempóban meginduló erdőirtások 1970-re, mindössze hat év alatt, 4 %-al csökkentették a teljes területet. A csökkenés értéke 2013-ra már 17 % volt²³. A jelentős nemzetközi nyomás ellenére is folytatódik erdőterületek zsugorodása, aminek következtében például Norvégia 60 %-al csökkentette a Brazíliának nyújtott évenkénti támogatás mértékét. A támogatást Brazília, amolyan kárpótlásként kapja a kieső jövedelmei ellentételezéseként. A MTI közleményéből kiderül, hogy a teljes támogatás mintegy 110 millió dollár évente. A szankciónak a jelek szerint nem sok hatása volt, mivel a kitermelés volumene még emelkedett is. A Norvégia által monitorozott 2015-16 közötti időszakban majdnem 8000 km² őserdőt termeltek ki, habár ez az érték még mindig kedvezőbb, mint a 2005-öt megelőző időszak, amikor is a kitermelés évi átlaga majdnem 20000 km² volt.

41. ábra. Amazónia erdővegetációjának változása. Forrás: National Institute for Research in Amazonia (INPA)

A klímaváltozás, mint globális jelenség egyik potenciális előidézőjének is szokták Brazíliát bélyegezni, bár ennek a kritikának nem biztos, hogy minden tekintetben tudományosan alátámasztott alapja van. Ám a 21. század első éveiben, talán pont az éghajlatváltozás következtében súlyos problémák elé néz a Brazil energiaszektor. A csapadék mennyiségében megfigyelhető jelentős visszaesés miatt a folyók vízhozama is jelentősen elmarad a megszokottól, attól az értéktől, amire a jelentős vízi erőmű kapacitást kiépítették. A teljes energiaellátás csaknem 70 %-ban vízerőre, így a vízhozam csökkenések egyenes következményeként jelentős kapacitáscsökkenéssel kell számolni a szektorban. Erre a nem várt helyzetre reagálva az ország vezetése a további megújuló energiaforrások felé fordult, amelyek közül az ország földrajzi helyzetéből adódóan egyértelműen a napenergia hasznosítása kecsegtet a legnagyobb eredménnyel. Az új beruházások keretében nem mindennapi módon, a vízerőművekhez tartozó tározótavak felszínére telepítenének úszó napelem-parkokat. A legelső ilyen erőmű a Manuas közelében lévő Balbina gát által felduzzasztott tározóra települt²⁴. A 2018-ban üzembe álló, 50 ezer m² területű napelem-park összkapacitása elérheti a 350 MW-ot²⁴. A napenergia mellett óriási potenciál rejlik a szélenergia kihasználásában, főként az ország ÉK-i részén, ahol az átlagos szélesebbesség eléri, sőt meg is haladja 8,5 m/s-ot²⁵ (42. ábra). Az ilyen magas értékek mellett feltétlenül rentábilis a szélerőmű parkok telepítése. A tervek szerint egy 65 szélerőműből álló, 195 MW teljesítményű parkot alakítanak Piauí állam területén. Brazília távlati célja, hogy az ország teljes energiaszükségletének 5 %-át biztosítsák szélerőművek²⁶. A legmerészebb tervek szerint ez az arány 2021-re akár a 10 %-ot is eléri.

42. ábra. Brazília szélpotenciál térképe. Forrás: greenchipstocks.com

7.2.1. A brazil gazdaság néhány jellemzője

1. Mezőgazdaság:

- földbirtokok koncentrációja → hatalmas nagybirtokok (latifundiumok), alacsony színvonalú gazdálkodást folytatnak
- Latifundium: elterjedt a részes bérleti rendszer és a ledolgozás, amikor a bérlő a termékek egy részével vagy munkájával rója le az általa művelt parcella bérleti díját. Hitelbe kapnak eszközöket, munkaruhát → adósságok → végképp a latifundiumokhoz vannak láncolva (peón-rendszer)
- A bőven rendelkezésre álló, olcsó munkaerő nem ösztönöz a korszerű agrotechnika alkalmazására
- A kikötőktől távol eső területeken a szállítási nehézségek akadályozzák a nagyobb arányú termelést
- Exportcikkek: kávé, cukor, szójabab

2. Ipar:

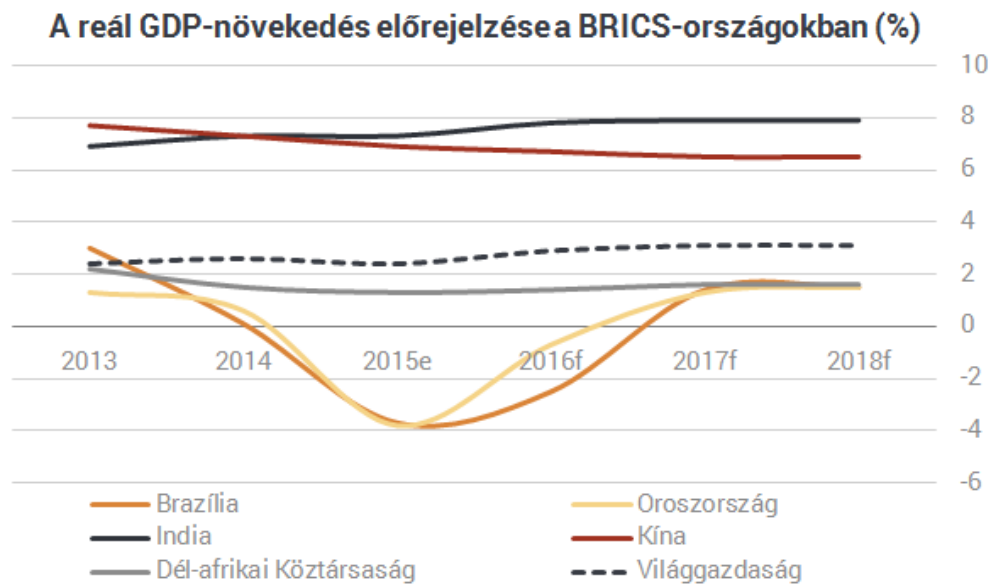
- A kontinens bővelkedik ásványkincsekben, a bányászatban a nagy észak-amerikai monopóliumoknak még mindig nagy a szerepük. A külföldi bányatársaságok működését több országban állami ellenőrzés alá próbálják vonni.
- A Brazil-félföldön hatalmas vasérc és bauxitmezők terülnek el.
- Latin-Amerika feldolgozóiparának 1/3-a három nagyvárosban összpontosul: São Paulo, Buenos Aires, Mexikóváros. A feldolgozóipar vezető ága a textil- és élelmiszeripar, de néhány országban (Mexikó, Brazília, Argentína) a nehézipar is kibontakozott.
- Exporttermékek: vasérc, gépek és berendezések, cipő, közlekedési eszközök
- Importtermékek: nyersolaj, műszaki berendezések, vegyipari termékek, autófelszerelések, elektromos áram
- Az iparosításban főleg külföldi magántőkére támaszkodnak. Az állam inkább csak lassan visszatérülő beruházásokban (pl.: közlekedés, nehézipar fejlesztése) vállal szerepet.
- Az idegen (főként USA-beli) cégek profitjuk nagy részét kiviszik a térségből, csak keveset fordítanak új beruházásokra.
- Latin-Amerika mezőgazdasági termékek és ásványi nyersanyagok szállításával vesz részt a nemzetközi munkamegosztásban. Egy-egy ország kiviteli cikkei között nagyon kevés áru fajta szerepel → ezek szélsőséges áringadozásait az exportálható mennyiségek

egymás közti felosztásával igyekeznek enyhíteni (pl.: nemzetközi kávé- és kakaóégyezmény)

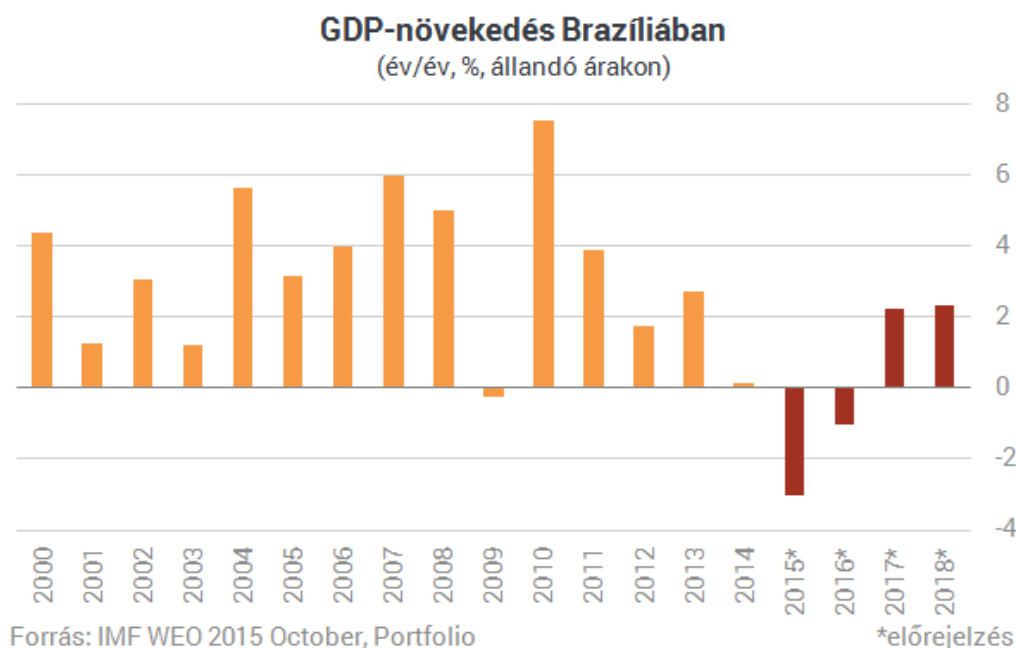
43. ábra. A Brent típusú kőolaj árfolyama 200-2019 között.

Brazília az ország történelmében soha nem látott recesszióba csúszott az elmúlt két évben (2015-16). A súlyos gazdasági válságba jutott, magas munkanélküliségi rátával rendelkező országban a lakosságot elkésérítették a politikai elitet, így a Temer-kormány több miniszterét is érintő ismétlődő korrupciós botrányok.

44. ábra.

A gazdaság 2016-ban 3,6 százalékkal zsugorodott, míg 2014 decembere óta már 8 százalékos az esés. A munkanélküliség soha nem látott mértékeket öltött, két év alatt 76 százalékkal lett magasabb a nem dolgozók arány az országban. A 12,6 százalékos munkanélküliségi ráta azt jelenti, hogy 12,9 millió munkanélküli van Brazíliában.

45. ábra.

A latin-amerikai állam gazdasági minisztere, Henrigue Meirelles elismerte, hogy ez az ország legsúlyosabb válsága. Utoljára a nagy világgazdasági válság idején fordult elő, hogy két évig csökkent a brazil gazdaság, de még az akkori zsugorodás (5,3) is elmaradt a mostanitól.

Brazília visszaesése azért is szomorú, mert egykor a világ egyik legdinamikusabban fejlődő nemzete volt, a BRICS-országok tagjaként jelentős növekedési potenciállal rendelkezett, valósággal vonzotta a befektetőket. A tagországok jellemzője egykor az volt, hogy mind gyorsan fejlődő nemzetek voltak. Az öt ország lefedi a világ lakosságának közel felét (3,6 milliárd ember), összesített GDP-jük a világ GDP-jének 22 százalékát teszi ki 2016-ban.

Hogy mi lehet a megoldás a gazdasági válságból való kilábalásra, azt nehéz megmondani. A szakértők 0,5 százalékos emelkedést jósolnak 2017-re, ami ugyan arra elég, hogy az ország kilépjen a recessziótól, de a munkanélküliek száma ettől aligha fog csökkenni.

Brazíliában a költségvetési hiány szintén rekord magas (10 százalék feletti), míg az alapkamat 12,25 százalékos, amit a jegybank tovább akar csökkenteni. Ennek oka, hogy az elemzők a magas kamatokat teszik felelőssé a beruházások csökkenése miatt. Az infláció az országban szerencsére enyhült, 2016 elején még 11 százalékos volt, 2017 januárjára ez az adat 5,4 százalékra mérséklődött.

5.4.Oroszország

5.4.1. Oroszország helye a világban

A világ legnagyobb területű állama (17 075 400 km²), a világ 9. legnagyobb népességű állama. (138 millió fő, 2012), de népessége folyamatosan csökken. Európa szerves részének tekinti magát → orosz-EU stratégiai partnerség, de: számos konfliktus. A fontosabb ázsiai, csendes-óceáni regionális szervezeteknek is tagja (Sanghaji Együttműködési Szervezet, APEC).

A világ 6. legnagyobb GDP-vel rendelkező gazdasága (PPP-alapon, 2012), megelőzi Nagy-Britanniát és Franciaországot, s a világ összes GDP-jének 3%-át adja (2011). Oroszország megszűnt gazdasági nagyhatalom lenni, de igyekszik magát nagyhatalomként feltüntetni (pl. csatlakozás a G7-hez, OECD-tagság iránti kérelem stb.) legfeljebb regionális nagyhatalomként definiálható.

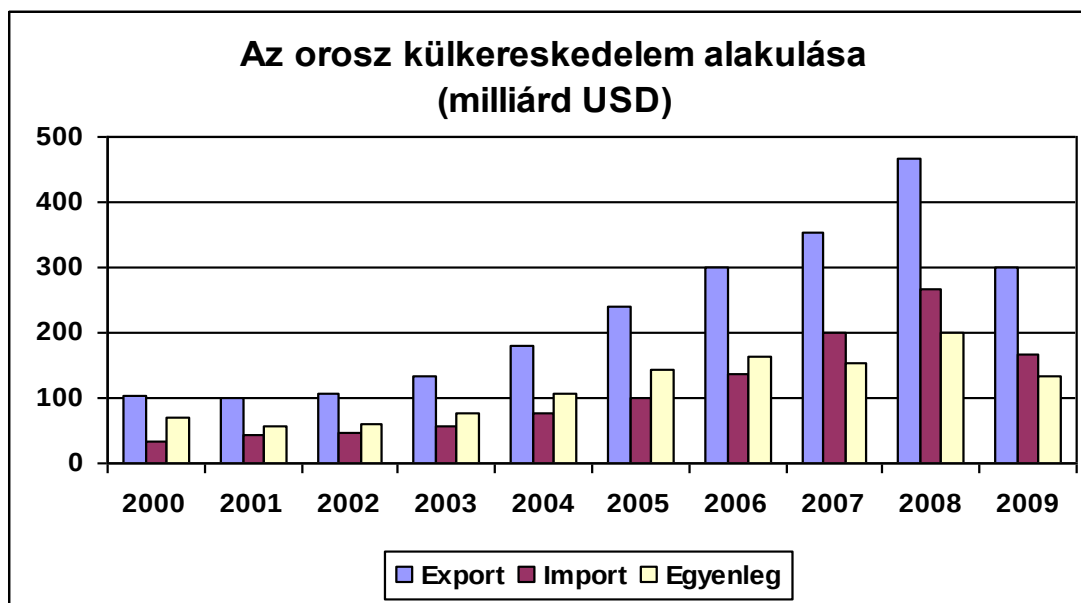
8. táblázat. Az orosz GDP alakulása, Oroszország részesedése a világ GDP-jéből (PPP alapon)

	Mrd USD PPP-ben		Mrd USD PPP-ben	Mrd USD hiv. árf.-on	Mrd RUB	
	Helyezés	Részesedés (%)			állandó áron	folyó áron
1992	5.	4,183	1171,966	85,592	30144,914	19,010
1993	6.	3,751	1093,645	183,816	27522,306	171,500
1994	8.	3,176	974,871	276,902	24026,973	610,700
1995	10.	2,953	954,376	313,451	23041,867	1428,500
1996	10.	2,746	937,464	391,775	22210,571	2007,800
1997	10.	2,679	967,190	404,946	22517,331	2342,500
1998	10.	2,473	925,838	271,038	21313,810	2629,600
1999	10.	2,542	999,125	195,907	22667,472	4823,200
2000	10.	2,668	1123,298	259,702	24944,568	7305,600
2001	10.	2,743	1207,157	306,583	26214,526	8943,600
2002	10.	2,794	1284,894	345,486	27458,086	10830,500
2003	9.	2,896	1407,759	431,429	29449,649	13243,200
2004	9.	2,952	1548,717	591,902	31555,696	17048,100
2005	8.	3,007	1697,957	764,256	33571,347	21625,400
2006	8.	3,085	1887,841	989,428	36148,211	26903,500
2007	7.	3,175	2098,432	1294,050	39062,083	33102,900
2008	6.	3,259	2263,633	1660,009	41256,000	41256,000
2009	7.	3,049	2109,551	1229,227	37996,776	39016,100

Oroszország magas jövedelmű, vegyes gazdasági szerkezettel rendelkező gazdaság, amelyben állami tulajdonban vannak a gazdaság stratégiai ágazatai. Az 1990-es években végrehajtott piaci reformok nyomán az orosz ipar és mezőgazdaság jelentős része magánkézbe került, ugyanakkor az energiaipar és a védelmi ipar továbbra is állami irányítás alatt maradt.

Oroszország gazdasága szokatlan abból a szempontból a világ vezető gazdaságai között, hogy gazdasági növekedését elsősorban az energiaipar bővülése határozza meg. A gyorsan fejlődő *BRIC-országok egyike*: a kétezres évek első évtizedében 7%-ot meghaladó gazdasági növekedés jellemezte, de a szerkezeti változások továbbra is váratnak magukra. A világ jelentősebb gazdaságai közül az egyetlen WTO-n kívüli ország.

Az ország természeti erőforrásokban igen gazdag állam, energetikai nagyhatalom. Ide értendő földgáz- és kőolajvagyon, melyek az orosz export döntő többségét teszik ki. 2012-ben a kőolaj- és a gázszektor az ország éves GDP-jének mintegy 16 százalékát tette ki, valamint a szövetségi költségvetés 52 százalékát és az ország exportjának több mint 70%-át alkotta.

46. ábra.

9. táblázat. Oroszország exportja (%)

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2008	2009
Európai Unió	33,6	32,9	34,0	36,4	35,1	52,3	55,7	56,7	53,3
USA	5,5	5,3	6,5	4,2	3,1	2,6	2,4	2,9	3,1
Kína	4,2	4,7	4,8	5,6	6,2	5,4	4,5	4,5	5,5
Törökország	2,1	2,3	2,2	3,2	3,6	4,5	5,3	5,9	5,4
Nem FÁK-országok együtt	81,5	80,5	85,3	85,4	86,1	86,5	85,0	85,1	84,5
FÁK-országok együtt	18,5	19,5	14,7	14,6	15,3	13,5	15,0	14,9	15,5

10. táblázat. Oroszország importja (%)

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2008	2009
Európai Unió	38,3	36,7	36,8	36,5	38,5	44,1	43,7	43,7	45,0
USA	5,6	7,6	7,9	7,7	5,2	4,6	2,7	2,9	5,5
Kína	1,8	2,4	2,9	3,8	5,7	7,4	6,9	7,4	13,6
Törökország	1,2	1,5	1,0	1,2	1,6	1,8	1,2	1,3	1,9
Nem FÁK-országok együtt	70,9	73,2	72,3	73,3	76,3	80,8	85,0	86,3	87,0
FÁK-országok együtt	29,1	26,7	27,7	26,7	23,7	19,2	15,0	13,7	13,0

5.4.2. Oroszország legjelentősebb természeti erőforrásai és környezeti problémái

Oroszország a 17098240 km²-es területével Földünk legnagyobb országa. Kelet-nyugati kiterjedése a Balti tengertől a Csendes-óceánig tart. Az országot az Urál-hegység választja két nagy tájföldrajzi egységre, amely maga is önálló tájföldrajzi egység. A nyugati fele ez európai kontinensen Kelet-Európai síkságán fekszik, míg a keletei területeit teljes egészében Szibéria foglalja el. Délnyugati részén a Kaukázus-hegység önálló egységet.

Oroszország egyik legfontosabb energiahordozója egyértelműen a kőszén, habár jelenleg csak a világranglista 6. helyén áll az éves kitermelésben, de egyes felmérések szerint Oroszország birtokolja a világ szénkészletének 36 %-át, ami 5335 milliárd tonnának felel meg (Kovács-Tompa 2010). Ez az óriási készlet hat jelentősebb szénlelőhelyen összpontosul:

- Donyec-medence
- Kuznyeck-i-medence
- Pecsora-medence
- Kanszk-Acsinszki-medence, Dél-Jakutszki-medence
- Moszkvai-barnaszén-medence

A legnagyobb móltra visszatekintő bányavidék egyértelműen a Donyec-medence, ám ennek csak a kisebbik, keleti fele tartozik Oroszországhoz, a nagyobbik része Ukrajna területén fekszik. Az itteni karbon kori rétegek kialakulási kora a legújabb adatok szerint 320 millió év (Privalov et al 2004). A jól kokszolható feketekőszén és antracit rétegek vastagsága 0,5-2,5

méter között változik. Környezetvédelmi szempontból kedvezőtlen, hogy a kéntartalma 2-3 %, de emellett jól kokszolható.

A Kuznyeck-i-medence perm korban kialakult 130 művelő, 1-35 méter vastag szénréteget rejt. A szénnek többsége feketeszen, valamit semi-antracit. A kéntartalmuk alacsony, de a hamu mennyisége erősen változó.

A Pecsora-medence szenei főként perm koriak. A mintegy 5000 méter vastag teljes rétegsora erősen meggyűrődött. Összesen 20-30 művelő réteg tekintélyes, 3-20 méter vastagságú szinteket tartalmaz. A rétegek nyugat felé haladva fokozatosan mélyülnek, így nehezítik azok kitermelését. A szén kéntartalma általában 1,5 % körül alakul, csak egyes területeken éri el a 4 %-ot. A csak részben kokszolható szén hamutartalma erősen ingadozik, értéke 10-40 % közötti.

A Kanszk-Acsinszki-medence és Dél-Jakutszki-medence szenei júra koriak az egyszerű településű feketeszen réteg vastagsága 40-70 méter.

A korábban jelentős kapacitással rendelkező Moszkvai-szénmedence barnaszén kitermelése napjainkra csökkenő értékeket mutat ez többek között a bonyolult és költséges kitermelési technológiáknak tulajdonítható.

Oroszország fő kiviteli cikke és egyben legnagyobb bevételi forrása a kőolaj és a földgáz. E két ásványi nyersanyag éppen aktuális világpiaci ára döntő hatással van az ország gazdaságára. Az orosz olajkészletek (beleértve olajpalából származó palaolajat) mintegy 80 milliárd hordóra tehető. A legújabb hivatalos orosz becslések szerint a könnyen elérhető rétegek legalább 17,8 md tonna olajat rejtene, míg a nehezebben kiaknázható készletek is megközelítik a 11 md tonnát³¹. A készletek három nagy körzetbe csoportosulnak: Kaukázus előtere, az Ural-hegység nyugati és délnyugati előtere, valamint Nyugat-Szibéria. Az orosz kőolaj kitermelés egészen az I. Világháború elé nyúlik vissza a Kaukázus előterében lévő miocén kori roppant kőolajkészletekből (47. ábra). Az 1930-as években a kiterjedtek a kutatások az Ural-hegység nyugati előterére folytatódtak, ahol csaknem egy 1 millió km² kiterjedésű kőolaj régióra bukkantak. A kőolaj tárolóközetét szolgáló késő devon kori rétegek viszonylag sekény mélységűek, így a kitermelés technikailag nem bonyolult. A hatvanas évek végén az Urálon-túli területek kutatása is megkezdődött, de a feltárások igen nehezen indultak és számos tényező akadályozta a munkát. A kitartó munka eredményeként a részletes kutatófurásokkal a világ

második legnagyobb olaj- és földgázmezőjét sikerült feltárni. A mintegy 3 millió km² kiterjedésű ásványvagyon az Uráli területekkel mutat hasonló kifejlődést³². Említést érdemel a Közép-Volga melléke, a kőolaj mellett jelentős földgáz és olajpala lelőhelyek is találhatóak.

47. ábra. Oroszország legjelentősebb kőolaj és földgáz mezői. Forrás:

<http://windowoneurasia2.blogspot.com/2014/10/window-on-eurasia-moscow-forced-to.html>

A jelentős kőolaj és földgázkészletek mellett Oroszország rendelkezik a világon a legnagyobb palaolaj-készlettel. A teljes mennyiség, mintegy 75 milliárd hordó.

Oroszország a vasércbányászat tekintetében világgranglista 5. helyén állt 2015-ben 101 millió tonna kitermelt ércel. A legnagyobb lelőhelyei Kurszk, Urál (Magnyitogorszk), Kuznyecki-medence, Kola-félsziget, Angara vidéke, Jakutsk környéke.

A legjelentősebb vasérc előfordulás a Kurszk térségében található. A mintegy 120000 km²-es lelőhely akkora mennyiségű magnetitet tartalmaz, hogy az mágneses anomáliát idéz elő. Az óriási kiterjedésű pre-kambirumi magmatizmus következtében kialakuló magnetit-kvarcit telepek mintegy 25 md tonnára becsülhető része 32-37 % érc tartalmú, míg 30 md tonnát kitevő részé 52-66 % vasat tartalmaz. A Stojlenskoje, Lebedinskoje és Mikhailovskoje menti rétegeket külfejtéssel termelik, míg a Korobkovskojei telepeket mélyműveléssel bányásszák. A vasérc mellett jelentős rézérc előfordulások találhatóak az Urálban. A 732000 tonnás kitermelt

rézércel 2015-ben a világranglista 7. helyét foglalta el. A fontos ötvözőelemnek számító nikkelérc bányászatában 5. a világranglistán 180000 tonnával.

Habár Oroszország jelentős mennyiségű energiahordozóval rendelkezik, az utóbbi időben egyre nagyobb szerepet kapnak a megújuló energiaforrások is. Jelenleg az ország villamos áram szükségletének 16 %-át állítják elő vízierőművekben, míg a hőerőművekben a 68 %-át. A világon a második legjelentősebb vízenergia készlettel rendelkezik, de ennek csak 20 %-át használják ki. A mintegy 102 vízierőmű összesen mintegy 52000 MW összteljesítménnyel rendelkezik. A potenciális készlete pedig 2,295 TWh/év. Az egyéb megújuló energiaforrások mindössze 1 %-al vannak jelen. Az Orosz Szélerőenergia Társaság célul tűzte ki, hogy a 2020-ra az teljes áramszükségletének 4,5 %-át szélerőművekkel látja el. A napenergia hasznosítása is komoly lendületet vett, a szektor vezetése 2020-ra 150 MW kapacitást szeretne elérni. Az ország teljes napenergia potenciálja 2,213 TWh/év. A szélerőenergia tekintetében még kedvezőbb kilátásokkal rendelkezik Oroszország, mivel a gazdaságosan kihasználható teljes szélerőenergia potenciálja 6,218 TWh/év.

Oroszország környezeti problémái

A cári Oroszország félféudális viszonyaiból pár évtized alatt a Szovjetunió világ egyik meghatározó hatalma lett, majd a második világháborút követően tovább erősödve, az Egyesült Államokkal farkasszemet nézve örökölte a világ „békéje” felett. A természetre, mint leigázandó, pusztán az ember jólétét szolgáló materiálként tekintett a kommunista ideológia. Ez a mérhetetlen iparosítás következtében be is következett. Az atom-, majd a hidrogénbomba feltalálásával, valamint a nukleáris energia nem kellő körültekintéssel történő alkalmazásával további potenciális szennyezőforrások zúdultak a természetre. A hidegháborúba belerokkant, a csőd szélére jutott kommunista szuperhatalom a 90-es évekre a darabjaira hullott, hátrahagyva a szinte felmérhetetlen környezetkárosítást.

Egyik legjelentősebb problémát a talaj- és felszín alatti vizek szennyeződése jelenti. A ipari központokat körülvéő termőföldek szennyezése rendkívül magas fokú. A szennyezés legfőbb kibocsátói hőerőművek, kohászati művek, valamint a járműforgalom. A legsúlyosabb helyzet a kibocsátóforrástól öt kilométeres körzetén belül van. Az ország egymillió lakosnál nagyobb ipari városinak környezte csaknem 20 %-ban szennyezett³³. A monitoring program keretében kiválasztott helyeken 1997-ben végzett vizsgálatok adatai szerint a teljes termőterület 3 %-a volt szennyezve nehézfémekkel. Ezek a következők: Pb-, Cd-, Cr-, vagy Sn mennyiségük a háttértértéket 10-40-szeresen is meghaladja. Az ipari termelés visszaesének köszönhetően

szennyezett területek aránya nem növekedett tovább. A korszerűtlen és túlzott vegyszerezés miatt a mezőgazdasági területek csaknem 3 %-án a talaj nagy koncentrációban tartalmaz DDT-t, metafoszfátot és trephlan-t. Az olajipar által okozott talajszennyezés Oroszországban jelentős probléma. A nagyszámú baleset következtében az olajágazat nagy területeket szennyezett. Így pl. az 1995-1997 időszakban csak Nyugat-Szibériában több ezer olajelfolyással járó baleset történt¹³. Míg a katonai létesítmények többsége az 1950-es – 1960-as években épült, nagymértékben elhanyagolt és messze a korszerű színvonal alatt van. A környezeti károk többségét a létesítmények üzemeltetése idézte elő. A szénhidrogén származékok, oldószeres, savak és nehézfémek, ezek közül a szénhidrogén a leggyakoribb szennyezőanyag (a vizsgált esetek felében). Becslések szerint a szénhidrogénnel szennyezett termőterület nagysága 3100 ha. Számos egykori katonai bázisra volt jellemző, hogy a talaj, a talaj- és felszíni víz egyaránt szennyezett volt, olyannyira, hogy a talajvíz felszínén szabadfázisú kerozin, vagy gázolaj úszott. Az utóbbi két és fél évtizedben a környezet- és természetvédelem helyzete sokat változott. Az ipar hanyatlása a légkör és természetes vizek szennyezését a vállalt mérték fele alá csökkentette. Így például az olajszennyezés mértéke a korábbinak negyedére, a nehézfémeké felére-negyedére csökkent. Az Orosz Szövetség környezetvédelmi erőfeszítései csak akkor lesznek eredményesek, ha ebben az üzletágban a beruházások is nőnek, esetleg nemzetközi forrásokból. Az országban különböző kampányok indulnak az erősen szennyezett területek megtisztítására. Egyik kezdeményezés keretében a Ferenc József Föld szigeteit, a Wrangler szigetet, valamint a Bajkál-tó környékét kívánják megtisztítani. Elsősorban vegyi anyagok, illetve az olaj okozta szennytől 2020-ig szeretnék megszabadítani a területeket. A kampányra az orosz kormány mintegy 620 millió dollárnyi rubelt fordít³⁴. A környezetvédelem aktív lépései mellett a Roszatom orosz állami atomenergetikai konszern gépgyártó társaságához, az Atomenergomaszhoz tartozó, 2011-ben létrehozott cég így 2018-2020 között 610 megawatt összteljesítményű szélenergiaátviteli turbinákat épít, amelyre 83 milliárd rubelt (mintegy 1,3 milliárd dollárt) ruház be³⁵. Az orosz helyzet kettősségét jól bizonyítja a világsajtót bejárt cikk, miszerint Norilsk a világ legélhetetlenebb városa. A Nyugat-Szibériai város és környéke a világ legnagyobb nikkel és palládium lelőhelye. A Blacksmith Institute 2007-es felmérése szerint, a porból és a finom szemcséjű radioaktív izotópokból (cézium) álló szmog az év 365 napjából 42 alkalommal telepedik rá a városra, a savas esők és gázfelhők évente 20-28 alkalommal tapasztalhatók. A gyárak évente 500 tonna rezet, ólmot nikkelt, arzént, szelént és cinket juttatnak a levegőbe. A Blacksmith Institute becslése szerint Norilsk felelős a világ kén-dioxid kibocsátásának 1 százalékáért is, ami évente több mint két millió tonnára tehető³⁶. A szennyezés következtében a légúti betegségek miatti halálozás 15,8%-kal, a rák kialakulása

37%-kal, a vetélések és a csecsemőkori morbiditás kialakulása 21,6%-kal magasabb, mint Oroszország más részein. Az óriási környezetszennyezés miatt a norilszki lakosok várható élettartam mindössze 46-48 év³⁶.

5.4.3. Oroszország ipara

Oroszország nagy és bonyolult fegyveriparral rendelkezik, amely alapján képes csúcsmínőségű katonai technológiákat kifejleszteni és gyártani, ide értve az ötödik generációs vadászpilótákat példának okáért.

11. táblázat. Oroszország helyezései egyes ipari és mezőgazdasági termékek világszintű termeléséből (2007)

1.	Földgáz, kőolaj
2.	Burgonya
3.	Barnaszén, nyersvas, műtrágya, cukorrépa, búza
4.	Villamos energia, kész vasöntet, acél, gabona
5.	Vasérc, cement, tej
6.	Kőszén, fakitermelés, fűrészáru, szarvasmarha, baromfi
7.	Cellulóz, vaj
8.	Hal és egyéb tengeri állatok
9.	Cipő, gyapjúszövet
10.	Személyautó (összeszerelés is), papír és karton

Az orosz gazdaság a világ hatodik legnagyobb gazdasága a vásárlóerő-paritás alapján. A 2000 és 2012 közötti időszakban az orosz energiaexport az életszínvonal gyors emelkedéséhez járult hozzá. A 2008-as pénzügyi válság rávilágított az orosz gazdaság tartós szerkezeti problémáira, sebezhetőségére. A két válság közti időszak eredményei alapján a világ-gazdaság sikergazdaságai közé sorolták (BRIC), de a válság rávilágított, hogy kilóg ebből a csoportból (gazdasági dinamizmusa kisebb és kevésbé stabil, mint a másik három államé). A válságból ugyanakkor önerőből (felhalmozott tartalékainak köszönhetően lábalt ki), s nem kellett külföldi hitelt felvennie.

Oroszországban a háztartások által birtokolt pénzügyi eszközök 35 százaléka mindössze 110 befolyásos személy tulajdonában van. A Forbes magazin 2008 óta több alkalommal is Moszkvát a "milliárdosok fővárosának" titulálta.

Az IMF szerint az orosz gazdaság 2014 eleje óta recesszióba került, elsősorban a Kelet-ukrajnai háború és az azt követő tőkekiáramlás miatt. A későbbiekben az IMF felülvizsgálta állításait az orosz gazdaság állapotáról és megállapította, hogy az csak recesszió közeli helyzetben van, mivel 2014-ben az orosz gazdaság várhatóan 0,2%-kal fog nőni, míg a 2015-ös várakozások 1 százalékos gazdasági növekedést vetítenek előre.

Gyorsabban fog növekedni az orosz, mint a világgazdaság. Ezt Vlagyimir Putyin ígérte az év végén az Egységes Oroszország kongresszusán felszólalva. Az elnök arról is beszélt, hogy a nagy orosz cégeknek a globális versenyben is helyt kell állniuk, míg a kis- és középvállalkozásokat meg kell erősíteni. Tény, hogy Oroszországnak nem nagyon van más választása, mint a fenti célokat teljesíteni. Ellenkező esetben ugyanis lassan a szociális stabilitás

is veszélybe kerülhet. Arról nem is beszélve, hogy Putyin egy, a megnövekedett globális politikai ambícióknak megfelelő háttérrel nyújtó, modernizációs pályára állított, erős országot kíván utódjának átadni.

A 2017-es esztendő némi optimizmussal tölthetett el mindenkit, hiszen a korábban zsugorodó gazdaság ha nem is szárnyalt, de végre növekedni kezdett. Mindennél többet elárul, hogy a The New York Times amerikai napilap aggodalmaskodva konstataulta, hogy az orosz gazdaság a szankciók ellenére ismét bővül. Mint a lap moszkvai irodáját vezető Andrew Kramer fogalmaz, a márciusi választásoknak Putyin az infláció 2,5 százalékosra csökkenésével, a valutatartalékok feltöltésével és egy, a recesszióból kilábaló, növekedésnek induló gazdasággal vághat neki.

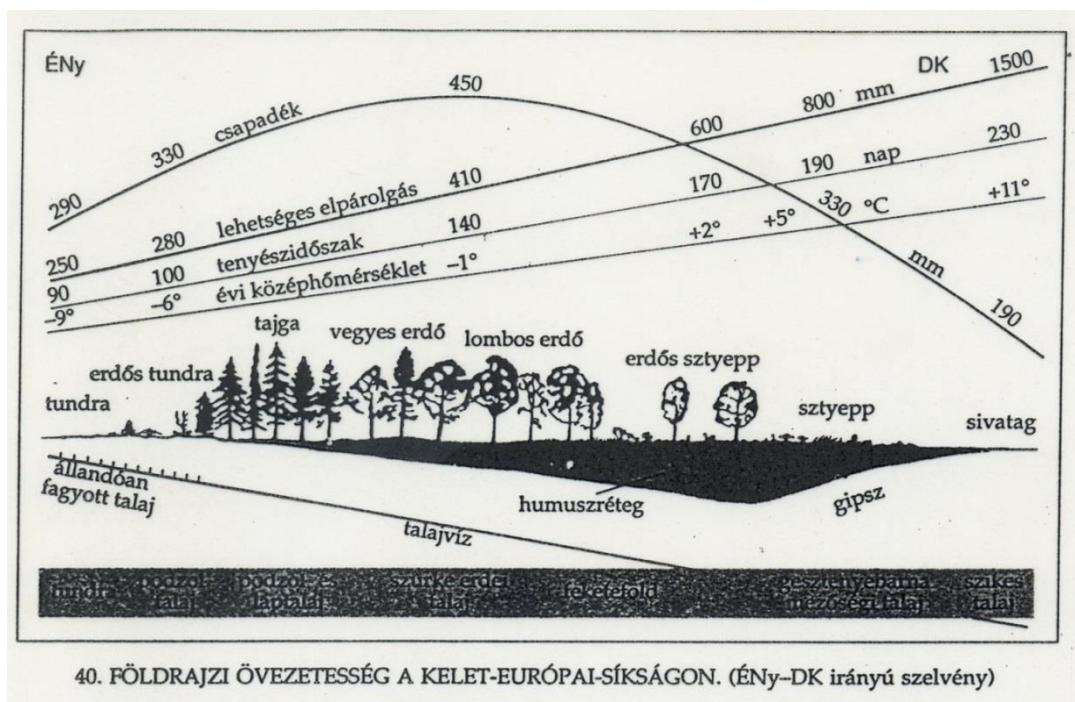
A 2017. év utolsó napjaiban Anton Sziluanov pénzügyminiszter a bruttó hazai termék (GDP) 1,8-2 százalékos növekedését jelezte, míg a gazdaságért felelős Makszim Oreskin a reálberek 4-5 százalékos emelkedésére hívta fel a figyelmet. Ezt a 2017 folyamán 42-ről 53 dollárra nőtt hordónkénti olajáron és nem utolsósorban a növekvő hazai fogyasztáson alapuló trendet erősítette meg a Bank of Amerika Merrill Lynch Oroszországgal foglalkozó elemzője, Vlagyimir Oszakovszkij is; mint más közgazdászokkal egyetemben megjegyezte, mindez immár lehetőséget ad az egyre elkerülhetetlenebb reformok felgyorsítására. Az orosz elemzők ennél pesszimistábbak, s azt emelik ki, hogy a tavalyi év első felének kétségkívül látványos fellendülése után a második fél év már inkább a stagnálás jeleit mutatta. Tény, hogy a második negyedévben még 2,5 százalékos bővülés a harmadikra 1,8 százalékra esett vissza, s az év utolsó hónapjai sem javítottak a helyzeten. Novemberben az ipari termelés 3,6, a feldolgozóipar 4,7, – éves viszonylatban 0,1 – százalékkal zsugorodott. A további kilátásokat is befolyásolják a gazdaságnak az élénkülés ellenére is meglévő szerkezeti problémái. Áruklódó például, hogy 2014 óta a mezőgazdaság 10 százalékos növekedése mellett csak a kitermelés, a bányászat (5,6 százalék), a külföldre irányuló teherforgalom (7,3 százalék) és a kereskedelem (2,6 százalék) bővült.

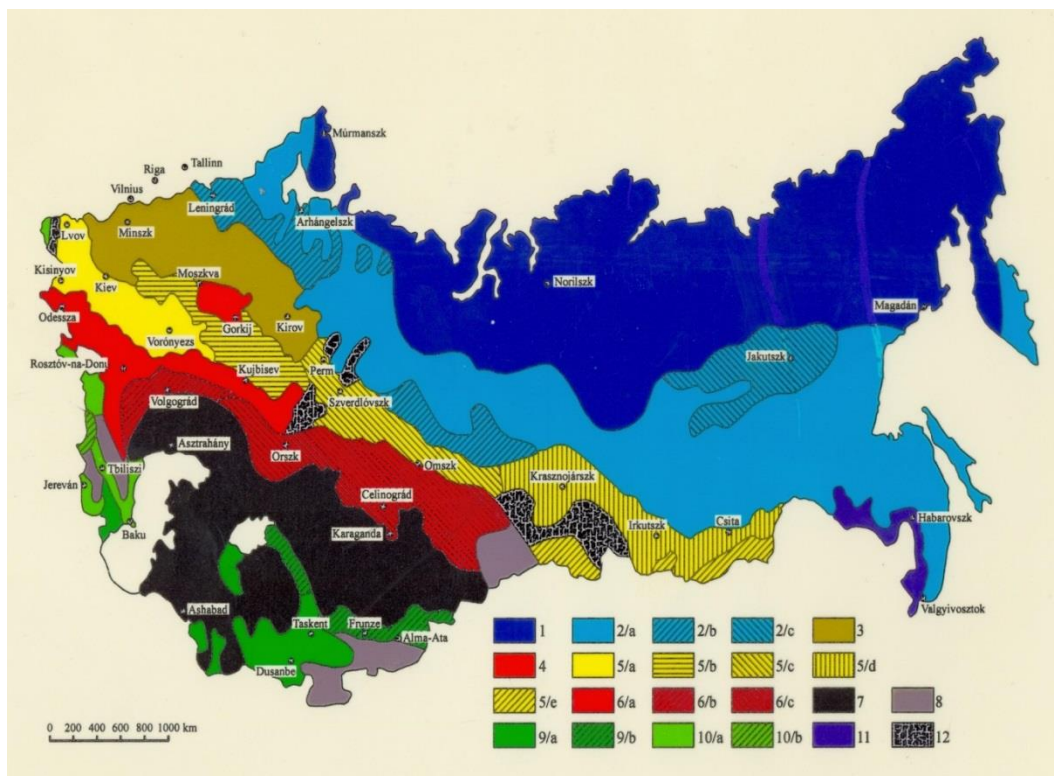
Az orosz gazdaság kezd egyenesbe kerülni, abszolút számaiban elérte a 2014 előtti szintet, s ez egy több éve szankciókkal sújtott ország esetében elismerésre méltó eredmény. Mindezt az ismert francia közgazdász, a több mint harminc ország gazdasági stratégiájának kidolgozásában szerepet vállaló Ludovic Subran állapította meg egy moszkvai előadásában. A francia kormányfő tanácsadója rámutatott arra is, hogy a további növekedés tempóját külső és belső okok egyaránt behatárolják. A belső problémák közül az ásványkincsek exportjára alapozó egészségtelen gazdaságszerkezetet, valamint az üzleti környezet javulásának elmaradását emelte ki. Úgy véli, a szankciók rákényszerítették Oroszországot belső tartalékainak hatékonyabb kiaknázására, ám az import illetően kiváltásának stratégiája kimerülni látszik. Ez minden zárt rendszer sajátja, így a jelenleginél dinamikusabb növekedés nehezen képzelhető el külső források, mindenekelőtt az exportlehetőségek növekedése és az innováció importja nélkül. Subran szerint az orosz gazdasági rendszer megmutatta, hogy ellenálló a válságokkal szemben, emellett a befektetéseket is egyre romló hatékonysággal fogják vissza a szankciók. Mindez – kiegészülve a belső erőforrásokkal – előreláthatólag 2018-ban is két százalék körüli növekedést eredményez. A lendületesebb bővüléshez azonban a külső körülmények megváltozása mellett az átfogó gazdasági reformok felgyorsítása, a modernizációs stratégia kidolgozása is szükséges.

A nemzetközi szankciókra és a csökkenő nyersanyagárakra adott helyes szakpolitikai válaszlépésekkel indokolta a Standard & Poor's nemzetközi hitelminősítő cég a döntését, miszerint visszaemelte Oroszország államadósság-besorolását a befektetésre ajánlott kategóriába. A hír hallatára a vezető orosz tőzszeindex megugrott és történelmi rekordot ért el, de szárnyra kapott a rubel is. De más jelek is arra utalnak, hogy nő a bizalom: a 2016-os 11 százalékos csökkenés után tavaly 12,5 százalékkal nőtt, az idén pedig további 11 százalékkal emelkedhet az autóeladások száma. A nagy állami vállalatok is kimondottan jól érzik magukat,

s bár az új technológiákat tekintve érzékenyen érintik az országot a nyugati szankciók, a gazdaság összességében állja a sarat.

Az orosz gazdaság tehát egyre ütésállóbb, pedig 2014 és 2016 között kettős csapás érte. Az olaj ára a hordónkénti 108-ról 30 dollárra zuhant, a szankciók pedig ugyancsak megnehezítették a cégek, a bankok és a kormány számára a finanszírozást. A lakosság jövedelme folyamatosan csökkent, s a gazdaság is csak tavaly lábalt ki a recesszióból. Ám most erősebb, mint valaha, legalábbis a Financial Times brit napilap szerint. A vállalatok és a bankok ugyanis most jóval kevésbé függnek a külföldi hitelezőktől, mint korábban. Egyes ágazatok pedig, kiváltképp a mezőgazdaság (48-49. ábra), az importkiváltás kényszerétől hajtva szárnyalnak, miközben az infláció visszaesett két százalékra.

Szakértők szerint tehát jól vizsgázott a válságkezelés, a központi bank a nehéz időkben elengedte a rubel árfolyamát, míg minden hordónyi olaj eladása után a kapott jövedelem 40 dollár feletti része kötelezően a nemzeti jóléti alapba kerül. Ezeket az eredményeket Deák András, a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Intézetének Oroszország-szakértője is elismeri. Úgy látja, a gazdaság valóban elkezdett konszolidálódni, de szerinte ez – főleg a külföldi befektetők elfordulása miatt – nyomokban sem emlékeztet a 2014 előtti dinamikus növekedésre. Igaz, az évek során érezhetően javult a külső sokkokra adott válasz: 2009-ben még nyolc százalékkal zuhant a gazdasági növekedés a nemzetközi válság hatására, 2014 után azonban már ötszázalékos visszaeséssel megúszták. Ugyanakkor a gazdaság nagy ütemű a szakértő nem számít.

- A bruttó hazai termék (GDP) növekedése a következő években legfeljebb kétszázalékos lehet, ami azt jelenti, hogy egy esetleges világgazdasági válságot Oroszország még túl tudna élni – fogalmazott lapunknak Deák. Az oly sokat emlegetett reformokból azonban szerinte aligha lesz valami.

- Mindenekelőtt azért nem, mert nincsen reformkényszer: az ilyen intézkedések politikai értelemben áldozatokat követelnek, miközben rövid távon nem adnak igazán nagy lendületet – fejtegette az elemző. Deák András rámutatott arra is, hogy az 1991 óta tartó gazdasági és főképp kereskedelmi liberalizáció véget ért, helyette az importkiváltás, az önellátás, a protekcionizmus egyfajta könnyített formája határozza meg a mai gazdaságpolitikai trendeket. Az elemző bizonyos szektorális reformokat nem zár ki, ám többről nem lehet szó. Folytatódik eközben – elsősorban energetikai téren – a kelet felé fordulás.

Nem egészen így látja a helyzetet Jaroszlav Liszovolik. Az orosz elemző szerint Oroszország nem tehet mást, mint hogy a vezető gazdasági hatalmak nyomába ered, annak ellenére, hogy a technikai fejlesztésben és a befektetésekben nem számíthat a Nyugatra. A kiábránduláson azonban már túl van az ország, így saját erejére, az elmúlt évtizedek eredményeire támaszkodva igyekszik felgyorsítani a modernizációt. Ez a közgazdász szerint nem egyenes vonalú fejlődés lesz, helyette Moszkva inkább a modernizáció úgynevezett rövid útjait választja. Ilyen például

a hatalom által manapság favorizált digitalizáció erőtetése. A szakértő az előrelépés szempontjából kulcskérdésnek nevezi az infrastruktúra fejlesztését. Mint megjegyzi, a munkaerőt tekintve hosszú távon is demográfiai gondokkal kell számolni, ami jelentős részben magyarázza a növekedés alacsony tempóját is. A problémák kapcsán felhívja a figyelmet arra is, hogy a termelékenység minden évben lassabban nőtt, mint a bérek. Így aligha csökkenthető a lemaradás a Nyugattól.

7.3. Kína

7.3.1. Kína globális helyzete, szerepe a világgazdaságban

A kínai gazdaság átfogó elemzése előtt fontos kiemelni néhány olyan sajátosságot/félelmet és gazdasági folyamatot vagy annak egy-két elemét, amely napjainkban egyre inkább foglalkoztatja a közgazdászokat és a gazdaság szereplőit. Melyek ezek? Az alábbiak:

Kína dönti romba Amerikát?

Az Egyesült Államok termelőszektorának helyzete jelentősen romlott az előző évtizedben, amit meglepő módon nem a 2008-as pénzügyi válság okozott, hanem a világhatalmi babérokra áhítozó Kína előretörése. A bérköltségek növekedése esetén azonban az ázsiai gazdaság is az amerikai óriás sorsára juthat, de még az is elképzelhető, hogy az amerikai ipar újra magához tér. Egy biztos: a globális piacok világában még semmi sem dőlt el, a foglalkoztatási költségeknek azonban egyre hangsúlyosabb szerep juthat.

2. A kelet-ázsiai tigris

Míg 2000-ben még 17,3 millióan dolgoztak az amerikai termelőiparban, 2010-re a szektorban foglalkoztatottak száma 11,5 millió főre csökkent, ami 33 százalékos visszaesést jelent egy évtized alatt. Az amerikai ipar a válságot követően lassan kezd magához térni: 2014 közepén 12,1 millió fő dolgozott a szektorban, ami kicsivel magasabb a krízis előtt szinthez képest. Bizonyára meglepő, de a drasztikus csökkenés már a 2008-as pénzügyi krízis előtt megkezdődött: a munkahelyek háromötöde a válság előtt szűnt meg. A 2010-ben még 17,3 millió főt foglalkoztató szektor 2007 közepén már csak 13,9 millió főnek biztosította a megélhetését.

Az amerikai feldolgozóipar jelentős visszaesése a kínai gazdaság felfutásával magyarázható. Kína 1990-ről 2011-re 2-ről 16 százalékra tudta emelni a globális feldolgozóipari exportból származó részesedését. Az ázsiai ország az amerikai feldolgozóipari importban is előretört az elmúlt 20 évben: az ágazat amerikai behozatalból való részesedése az 1991-es 5 százalékról 2001-re 11, 2011-re 23 százalékra emelkedett. Ezek után felmerülhet a kérdés: valóban Kína áll az amerikai ipar hanyatlása mögött?

Kína sikere a - kereskedelmi korlátozásokat magában foglaló - maoista központi tervezésről a liberalizált gazdaságirányításra történő átalakulásnak köszönhető. Az ázsiai ország a rendelkezésre álló tőkét és munkaerőt a kevésbé hatékony állami vállalatokból a magasabb hatékonysági szintet elérő magánszektor felé "terelte", olyan területre, ahol az ország komparatív - másokkal szembeni - előnye a legerősebb. A bőséges munkaerő-kínálat, a viszonylag szűkös termőföld és a természeti erőforrások az okai annak, hogy a feldolgozóipar vált a szerkezetátalakítási reformok elsődleges kedvezményezettjévé. Az intézkedések globális következményei hatalmasak: ezt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az alacsony és közepes

jövedelmű országok feldolgozóipari növekedésének háromnegyedét Kína adta 1990 óta.

A világgazdasági verseny vesztese egyértelműen Amerika lett: az egyesült államokbeli társaságok termékei iránti kereslet drasztikusan visszaesett, amelynek következménye a munkaerő leépítését hozta az ágazatban. Az Economist View-ban megjelent tanulmány szerzői szerint a kínai import további térnyerése 560 ezer állás megszűnéséhez vezetett volna, ami a tényleges elbocsátások közel 10 százaléka (5,8 millió fő).

3. Az amerikai-kínai interdependencia

Az amerikai feldolgozóipart érintő negatív sokkok a gazdasági kapcsolatokon keresztül közvetett módon is hatnak az ágazat foglalkoztatottságára, ennek az egyik fő forrása a vevők és a szállítók közötti kapcsolati hálók lehetnek. Abban az esetben, ha a ruházati szektorban vagy a bútoripar területén kiélezettebbé válik a verseny Kína és Amerika között - ezekben a szektorokban az ázsiai ország az erősebb -, az iparág visszaesése a gazdaság húzóágazatainak csökkenését eredményezheti: a szövetanyagok, a fakitermelés és a gépipar területén. A gyakorlatban számtalanszor előfordul, hogy a két - egymással szerződéses kapcsolatban álló - szereplő közel helyezkedik el egymáshoz, így a szektorok között tovagyrúzó negatív hatások ugyanabban a régióban vagy nemzetgazdaságban vezetnek a kibocsátás visszaeséséhez. A cikk szerzői a kereskedelmi kitettség input és output adatait használták a termelő és nem-termelő ágazatok sokkhatásának vizsgálatára. A vevői-szállítói kapcsolatok következtében 985 ezer munkahely szűnhet meg a termelőszektorban, 2 millió pedig a teljes amerikai gazdaságban: ez kétszerese a kínai verseny okozta közvetlen hatásnak.

A kereskedelmi kapcsolatok mellett az aggregált kereslet változása és a munkaerő újraelosztásának hatása releváns a téma szempontjából. Abban az esetben, ha az egyre szorosabbá váló kereskedelmi viszonyok miatt szűnnek meg a feldolgozóiparban munkahelyek, a negatív hatást az ipari dolgozók szolgáltató vagy - a gazdaság - más szegmensébe történő átvándorlása ellensúlyozhatja. Az állásvesztés következtében ugyanis az egykori munkavállalók kevesebb terméket és szolgáltatást vásárolnak, ami a teljes fogyasztást és a beruházások szintjét is visszafoghatja. Maga az aggregált kereslet és az újraelosztás ellentétes irányban hatnak, így csak a foglalkoztatottságra gyakorolt nettó hatását lehet számszerűsíteni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy ezek a hatások a gazdaság aggregált szintjén működnek - szemben az ágazati szintű következményekkel -, ráadásul az adatok is csak szűkösen állnak rendelkezésre.

Az adathiányt az Egyesült Államok tagállami vagy regionális szintű ipari elemzésével lehetne orvosolni. A területeken olyan ingázási zónákat kellene meghatározni, amelyek a kereskedelmi kapcsolatban lévő országrészeket és a jól definiált helyi munkaerőpiacokat jelentik - áll az Economist View szakértői közleményében. Mivel ezek a kijelölt területek élesen különböznek az ipari specializáció mintáitól, különbözőképpen érintik a kínai importverseny növekedésének hatásai is. Erre jó példa az észak-karolinai Asheville városa, amely a bútorgyártás egyik központja, s termelése nagyban függ a kínai behozatal mértékétől, míg a floridai Orlando gazdaságát nem befolyásolja a kínai import: a keleti parti település az idegenforgalom fellelőjére. Abban az esetben, ha Kína alulmarad a versenyben, s egy adott amerikai régióban új szerződések jönnek létre, a többi helyben lévő iparágban is bővülésre lehet számítani, amely a környék munkaerőpiacának fellendülésével társulhat.

A kínai importnövekedés 1999 és 2011 között az aggregált kereslet és az újraelosztás nettó hatásának az eredményeképpen 2,4 millió munkahely megszűnéséhez vezetett az Egyesült Államokban. Ez a szám nagyobb, mint a nemzeti ipar közvetlen input-output hatása alapján kapott 2 milliós álláshely veszteség, de ez valószínűleg még mindig kevesebb, mint a kínai sokknak az amerikai foglalkoztatásra gyakorolt tényleges hatása. Az országos ipari becslés

ugyanis nem tartalmazza az újraelosztás és az aggregált kereslet hatását, míg az ingázási területben nem szerepel az említett két hatás nemzeti komponense.

4. Az USA és Kína gazdasági/kereskedelmi háború esélyei

Az elmúlt években Kína elsősorban a munkaerő-igényes termékek importjában tudta növelni az Amerikai behozatalból származó részesedését: a bútoripar, a cipőgyártás és egyéb munkabér-érzékeny termékek előállítását helyeződött át a délkelet-ázsiai országba. Ezen iparágak USA-ba történő visszatérésére csekély az esély, sőt az is elképzelhető, hogy a kínai munkaerőköltségek növekedése esetén még olcsóbb helyet keresnek az említett cégek a csendes-óceáni térségben. Kína a 2000-es években az elektronikai szektorban is jelentősen tudta növelni befolyását: számos mobiltelefont és laptopot gyártanak az ország területén (Huawei, Lenovo). A meglehetősen sivár kép ellenére van remény arra, hogy újra magához tér a termelés az Egyesült Államokban. A vállalatok ugyanis a növekvő kereskedelmi nyomásra a beruházások és az innováció növelésével válaszoltak, amely akár új piacok kialakulásához vezethet. Amennyiben a rutinfeladatok automatizálása a feldolgozóiparban folytatódik, a szektor hozzáadott értéke nagyobb mértékben fog növekedni, mint a foglalkoztatottak száma.

5. Kína és a világgazdaság

Kína annak idején megpróbálta elkerülni a 2008-as világválságot, de ennek érdekében végül nagyjából ugyanazt csinálta, mint ami 2008 előtt válságba sodorta az Egyesült Államok pénzügyi rendszerét: eszméletlen mértékű hitelezésbe kezdett. Mára a kínai cégek és háztartások nagyobb adósságot görgetnek maguk előtt, mint az amerikaiak a válság előtt, az ország 2 júan hitelből termel meg 1 júan GDP-növekedést. Ha a kínai lufi kipukkad, az egész világgazdaság belerokkanhat.

Amikor 2008-ban az amerikai túlhitelezés következményeként elkezdett beütni a világgazdasági válság, a kínai döntéshozók elhatározták, hogy akárhogya is, de náluk márpedig nem fog megakadni a növekedés. Na de mit lehet tenni, ha a kínai gazdaság addig elsősorban abból élt, hogy az Egyesült Államokba exportált, márpedig az amerikaiak éppen teljesen legatyásodtak? Jobb híján a leggyorsabb és legegyszerűbb receptet vették elő: ha már úgyis a kezében van a pénzügyi szektor, kezdj el elképesztő mennyiségű pénzt önteni a gazdaságba, és minden rendben lesz. A dolog olyan jól sült el, hogy a vészmadarak szerint Kína egy, a 2008-ashoz hasonló pénzügyi válság tornácán áll. Ami ha bekövetkezne, magával rántaná az egész világgazdaságot, így a kínai befektetéseknek és keresletnek egyre jobban kitett Európai Uniót is.

6. Kína belső eladósodottsága

A kínai cégek és háztartások mára durvábban eladósodottak, mint az amerikaiak a 2008-as válság előtt. De az igazán ijesztő nem is az adósság mértéke, hanem az, hogy milyen gyorsan jött össze: 2007 óta a kínai magánhitel-állomány több mint négyszeresére nőtt, és az új hitelkihelyezés hónapról-hónapra rekordot dönt.

Ilyen észbontó ütemű eladósodást az utóbbi évtizedekben egyedül Thaiföld volt képes produkálni, aminek a vége az 1997-es ázsiai pénzügyi válság lett. Kína pedig sokkal nagyobb fogaskerek a világgazdaságban, mint Thaiföld, így jelenleg már ott tartunk, hogy egyes befektetők szerint "jobb nem belegondolni, hogy Kínával mi van".

Akik pedig belegondolnak, azok egyre borúlátóbbak. Az utóbbi időben a Nemzetközi Valutalap, számos elemző, nemzetközi nagybank és pénzügyi tanácsadó cég adott ki figyelmeztetést a kínai adóssághelyzet kapcsán, legutóbb a Fitch hitelminősítő közölte, hogy az

elszabadult hitelezés veszélyezteti a pénzügyi stabilitást Kínában, a Standars & Poor's pedig negatívra módosította Kína kilátásait.

Miközben a kínai államadósság valóban igen alacsony, nagyjából a GDP fele, a magánhitelek aránya a hivatalos adatok szerint nagyjából a GDP duplája, a Fitch szerint kb. 250 százaléka. És az előrejelzések szerint ez még korántsem az alagút vége: a Bloomberg által megkérdezett közgazdászok szerint még évekig folytatódik majd a kínai cégek és háztartások egyre durvább eladósodása.

Belső növekedési kényszer: Szellemvárosok, autópályák

Egyre több jel mutat arra, hogy Kína úgy akarta kivágni magát a 2008-as válságból, hogy végül az csinálta, amit a válság előtt Amerika: elképesztő pénzeket öntött meg nem térülő dolgokra. Például az internetes galériákból már unásig ismert szellemvárosokra, a semmibe vezető autópályákra és az ezeket előállító cement- és vasgyárakra. Gyakran emlegetett adat, hogy 2011 és 2013 között több cementet használtak fel, mint az Egyesült Államok a teljes 20. században. Ez egyébként annyira nem új jelenség Kínában: az ország már eddig is egészségtelenül magas, a GDP felére rúgó beruházási rátával termelte ki amúgy valóban elképesztő növekedési ütemét. A gond a sok befektetéssel az, hogy egyrészt ekkora mennyiségben nehéz hatékonyan csinálni, hiszen ha a cégek a fáról szedik a pénzt, kevésbé gondolják meg, hogy mire költsék.

A növekedés és a belső fogyasztás forrásai

Másrészt ha pénzünk felét befektetjük, akkor nem igazán marad majd arra, hogy fogyasszunk is, fogyasztás nélkül pedig nem fognak megtérülni a befektetéseink, hiszen nem lesz, aki megvegye a terméket, aminek az előállítását a befektetésünkkel finanszíroztuk. Ha pedig mindezt hitelből csináljuk, az ahhoz vezet, hogy az adósok közül egyre kevesebben tudják majd visszafizetni a hiteleiket, a bankoknak rengeteg hitelt kell leírniuk, elfogy a pénzük, és jöhet a világvége.

Talán a legszemléletesebb adat a helyzetről, hogy Kínában jelenleg a hitelkihelyezés üteme kétszerese a GDP növekedésének. Más szóval: két jüant költenek arra, hogy plusz egyet megtermeljenek. Ami nem nagyon jó üzlet.

Hogy valóban jön-e a világvége, azt már csak azért is nehéz megmondani, mert senki sem tudja, hogy valójában mekkora a baj. A hivatalos adatok szerint a rossz hitelek aránya mindössze 1,5 százalék, de ezt a számot senki sem veszi komolyan. A különböző becslések módszertantól és adatforrásoktól függően 6 és 21 százalék közé teszik. Az utóbbi nagyjából azt jelentené, hogy a GDP 40 százalékát kell majd leírni, ami elképesztő mennyiségű pénz, de Kínának az alacsony államadósság és a magas megtakarítási ráta miatt relatíve nagy mozgástere van a pénzügyi problémák kezelésére.

Egyre több a rossz hitel a kínai gazdaságban

Az igazi baj az, hogy az eszement hitelezési ütem és a lassuló gazdasági növekedés mellett a rossz hitelek GDP-aránya is növekszik. Tavaly például rendkívül magas, 50 százalékos volt az emelkedés, és várhatóan ez a tendencia folytatódni fog. Jellemző, hogy 2014-ben a kínai bányászati és kohászati cégek felének nagyobbak voltak a hiteltörlesztési terhei, mint bevételei. 2007-ben gyakorlatilag alig volt néhány ilyen cég a szektorban. Egyre több cég már azért vesz fel új hiteleket, hogy egyáltalán törleszteni tudja a korábbiakat, a bankok pedig egyelőre állják a cechet.

A lassuló növekedés és a hitelezési gondok pedig a közelmúltban egyre erősebb tőkekiáramlással, tőzsdepánikokkal, árfolyamproblémákkal és a híresen magas devizatartalékok csökkenésével párosultak. Ezeket az egymást erősítő folyamatokat pedig az utóbbi idők reformjai sem voltak képesek orvosolni.

Az állam gazdasági szerepe

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az állam nyakig benne van a dologban. Az állami kézben lévő bankóriások a kormány parancsára kezdték önteni a pénzt a már eddig is elég alacsony hatékonysággal termelő állami nagyvállalatoknak. Emellett pedig az egész történet egyik legszürkébb területe a helyi önkormányzatok által infrastruktúra-fejlesztési céllal gründolt különböző alapok irtózatossá eladósodása, ezeket a kormány már kénytelen volt elkezdni kimenteni, miután a GDP harmadára rúgó hitelállományt halmoztak fel. Tehát ha elkezdenek dőlni a dominók, az állam közvetlen kitettsége is igen nagy lesz, és elég sok szereplőt kellene majd kihúznia a csávéból.

A veszéllyel a kínai kormány is tisztában van, bár azt állítja, hogy kézben tartja a dolgot. A legutóbbi terv szerint még áprilisban ezer milliárd jüannyi, azaz egy kicsivel több mint egy magyar GDP-nyi rossz hitelt írának le, aminek fejében az érintett bankok tulajdonrészt kapnának a törlesztésre képtelen vállalatokban. Bár ezzel papíron valóban jobban nézne ki a helyzet, hosszabb távon csak kozmetikázásról van szó: a bankok így sem kapják meg a pénzüket, a bajban lévő cégeknek pedig legfeljebb csak hosszabb lesz a határyúdalu.

Nagyjából ezt mondta nemrég az ország egyik legnagyobb hitelezőjének, az állami tulajdonú Kínai Építési Banknak az elnöke is, aki szerint nincs szükség arra, hogy "a rossz hiteleket rossz tulajdonrészt" váltsák. Fennáll a veszély, hogy Kína ugyanazt fogja csinálni, mint annak idején Japán az 1990-es évek pénzügyi válsága után: ahelyett, hogy hagyná bedőlni a fizetéseképtelen cégeket, a hitelkiváltó hitelek sorozatával adósságon fenntartott, de valójában értelmetlen és működéseképtelen "zombi vállalatokat" kreál.

A kínai gazdaság megítélése

Természetesen, mint minden, Kínát érintő kérdésben, a nemzetközi elemzők most is megosztottak azt illetően, hogy mekkora a baj. Az optimista vonal szerint Kína problémái "átlagosak" egy átalakuló szerkezetű gazdaság számára és korántsem olyan vészesek, mint amilyenek a hurrogók beállítják őket.

Ráadásul az ország jelentős erőforrásokkal rendelkezik a gondok kezelésére, a vezetés már évtizedek óta bizonyítja, hogy képes jól menedzselni a gazdasági kihívásokat, és egyébként is nagyobb mozgástere van.

Ami való igaz, ahogy az is, hogy sokan azok közül, akik pénzügyi válsággal riogatnak, már évek óta jósolják Kína bedőlését különböző okokra hivatkozva, eddig azonban egyszer sem lett igazuk. Mindazonáltal azt még az optimista oldal is elismeri, hogy súlyos és nehéz reformokra lesz szükség ahhoz, hogy Kína felülkerekedjen problémáin.

És ahogy a szkeptikusok tíz éve mondogatják, hogy baj lesz, úgy az optimisták ugyanennyi ideje hajtogatják, hogy jön majd a reform, és mindent megold. A Kínai Kommunista Párt pedig nagyjából ugyanaz óta beszél a reformról, de valahogy mindig a várakozásoknál kicsit kevesebbet tesz az ügy érdekében. Ha pedig igazuk lesz a vészmadaraknak és Kínában valóban kitör a pénzügyi válság, az valószínűleg ismét hazavágná az amúgy is a recesszió felé sodródó világgazdaságot, és hozzánk is begyűrűzne.

A kínai növekedés is lassulhat, mert az elmúlt évekbeli növekedés erősen eladósodásra épült (a nem-pénzügyi szektor GDP-arányos hitelállománya a 2008-as 50% körülről 260%-ra ugrott mostanra, így a deleveragingnek el kellett már kezdődnie és ennek növekedési áldozatai

lesznek). Buitter kijelentette: sok jelentős kockázat halmozódott fel a kínai gazdaságban, igaz azt nem lehet megmondani, hogy ezek a kockázatok mikor fognak realizálódni, azaz jelentős reálgazdasági válságba átesni. De ha ez bekövetkezik, ehhez a jelentősen megváltozó külpiaci környezethez a magyar gazdaságnak is alkalmazkodnia kell.

6. Kína gazdasági növekedése

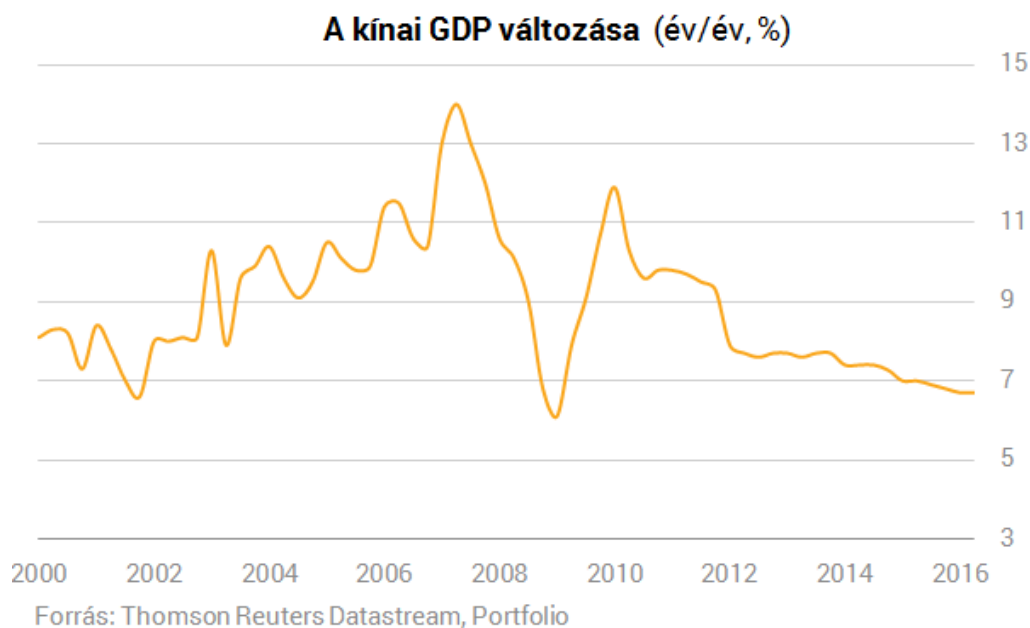
Japánt megelőzve Kína vált a világ második legnagyobb gazdasági hatalmává. A kínai GDP 2015-ben 4900 milliárd, a japán 5080 milliárd dollár volt, ám míg Kína 2017-ben akár 10 százalékos növekedést is elérhet, Japán a legjobb esetben is 3 százalékra számíthat. Kína 2005-ben Franciaországot és Nagy-Britanniát, 2007-ben Németországot hagyta maga mögött, és a Világbank számításai alapján 2025 körül a világelső USA-t is megelőzheti. Ji azonban emlékeztetett arra, hogy tavalyi 3620 dolláros egy főre jutó GDP-je alapján Kína még mindig fejlődő ország, a Világbank ranglistáján csak a 124., míg Japán 37 780 dollárral a 32., az USA pedig 47 240 dollárral a 17. helyen áll. Kína a világ legnagyobb exportőre, acélgyártója, autópiaca és energiafogyasztója. A gazdasági reformok 1978-as kezdete óta a GDP átlagos éves gyarapodása 9,5 százalék, és ha az ütem a következő évtizedben 7-8, az azt követően 5-6 százalékra lassul is, az 50 évi szakadatlan expanzió példátlan az emberiség történetében.

A következő tízéves tervben Peking már „csupán” 5-6 százalékos fenntartható bővüléssel számol, miközben nő a belső fogyasztás, az alacsony feldolgozottságú termelés helyett pedig a közepes szintű technológiákra helyeződik a hangsúly.

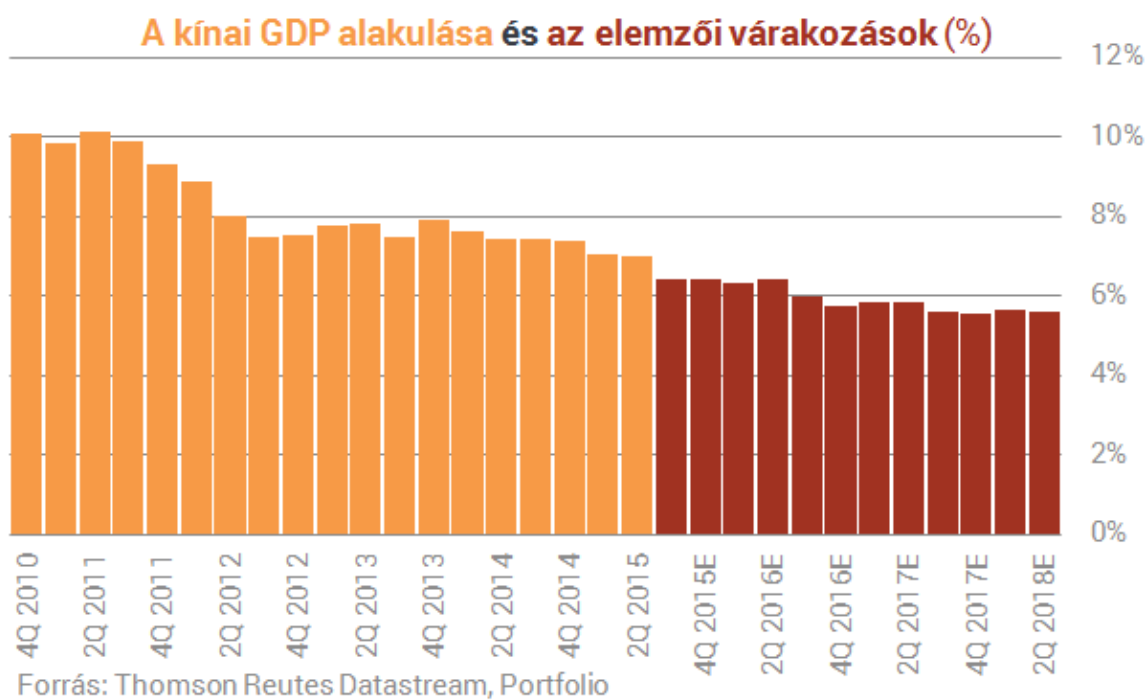
A globális kínai ambíciókat mi sem jelzi jobban, mint az angolul tanulók számának ugrásszerű növekedése. Az iskolákon kívül 30 ezer nyelviskola ad angoleckét; a British Council szerint évente 20 millióval nő az angolul beszélők száma, akik talán Kínában már többen vannak, mint az egykori brit gyarmat Indiában. A jüan az évtized végére teljesen konvertibilissé válhat. Számos külföldi vállalat már ma is Kínában hagyja a profitot, hogy majd erősebb jüanárfolyamon váltsa át.

Kína felsőfokú intézményeiben évente 7 millióan végeznek, a high-tech térhódítására pedig jellemző, hogy egy szaúd-arábiai mágnesvasút tendert kínai cég happolt el a német Siemens elől, amely végül alvállalkozóként csatlakozott a beruházáshoz.

A szegények és gazdagok közti jövedelemegyenlőtlenséget mérő GNI-index ugyanakkor romlik Kínában, jóllehet a pekingi kormány adatai szerint az utóbbi tíz évben 200 millió embert emeltek ki a szegénysorból.

50. ábra.

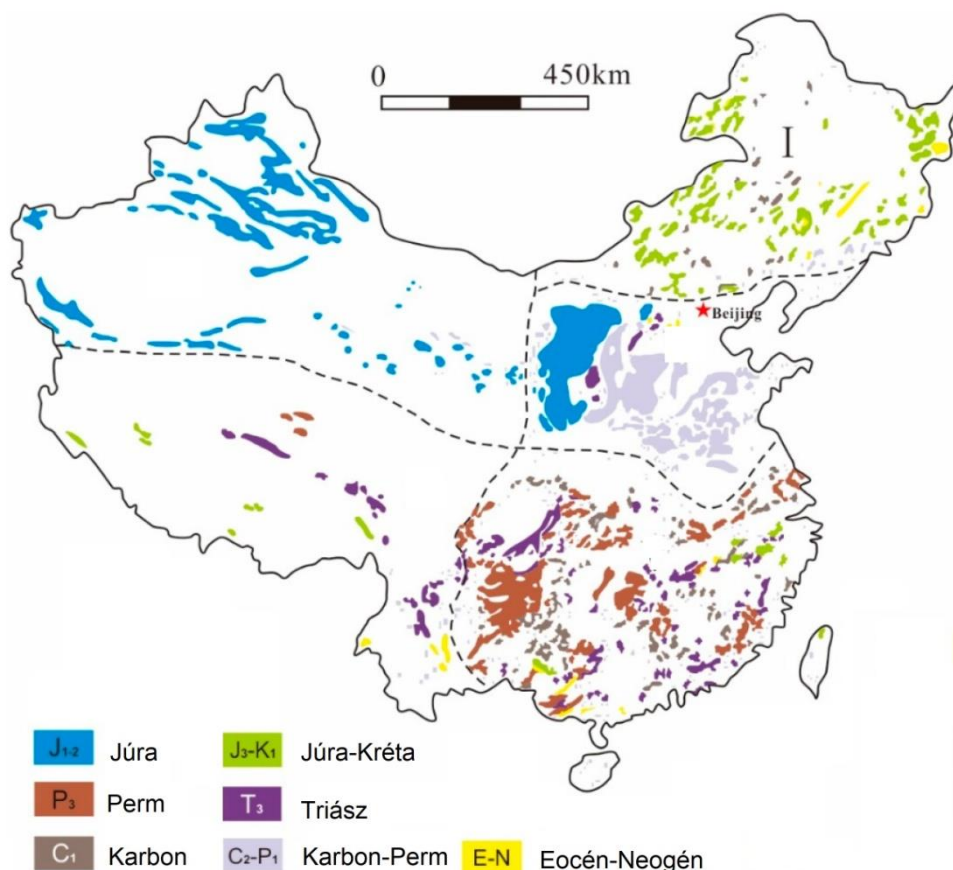

50. ábra.

5.5.2. A Kínai természeti erőforrásai és jelentős környezeti problémái

A 9640821 km² kiterjedésű Kínai Népköztársaság Földünk harmadik legnagyobb kiterjedésű országa, míg népességszámát tekintve világelső. Belső- és Kelet-Ázsia nagy részén elterülő országban óriási természeti erőforrások találhatók. Kína legjelentősebb ásványkincse és

egyben természeti erőforrása egyértelműen a kőszén. Teljes szénkészletét tekintve a világranglista harmadik helyén áll az Egyesült Államok és Oroszország után. Kitermelés volumenét tekintve viszont toronymagasan Kína vezeti a világranglistát. A 2013-2016 között kibányászott mennyiség éves átlaga meghaladta a 3,7 md tonnát. A 2016-os évben a több mint ötször annyi szenet hoztak a felszínre, mint a második helyen álló Egyesült Államokban. A szénlelőhelyek, szinte az ország teljes területén előfordulnak, de minőségi és mennyiségi tekintetben jelentős eltérések vannak (51. ábra). A legnagyobb bányavidékek Kína északi-északkeleti részében találhatóak. Az itteni főként külszíni fejtéssel kiaknázható telepek kis részben karbon, nagyobb mennyiségben a karbon-perm és a triász-júra határán képződtek. A Shanxi tartomány óriási júra kori kőszéntelepei rejtik Kína kőszénvagyonának 1/3-ad részét. Belső-Mongólia főként júra-kréta rétegeinek feltárása következtében ugrott meg kiemelkedően - az amúgy is jelentős - kínai kitermelés. Az itt folyó külszíni bányászat jelentős környezetterheléssel jár. A Jangce folyótól délre eső területek jelentős kiterjedésű, főként perm kori szénrétegei viszonylag szétszórtnak és nagy mélységben helyezkednek el.

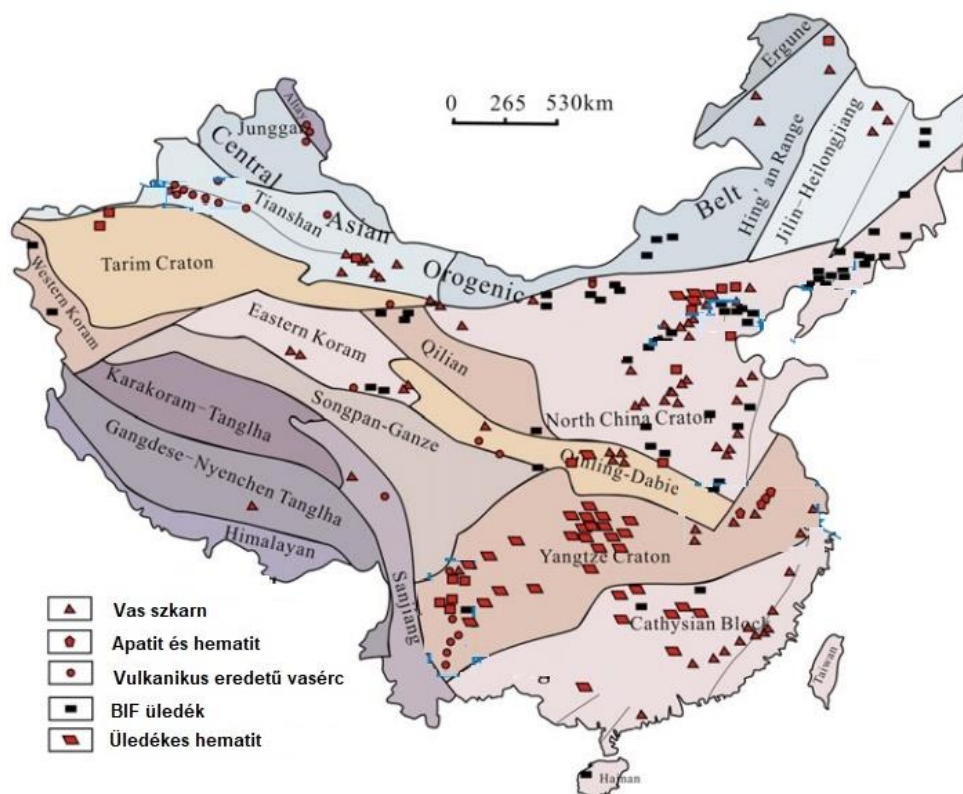
51. ábra. Kína széntelepeinek elhelyezkedése és képződési kora.

Forrás: Fluorine in Chinese Coal: A Review of Distribution, Abundance, Modes of Occurrence, Genetic Factors and Environmental Effects. Minerals 2017, 7(11), 219;

Kína 2004 és 2006 között felmérte az ország teljes olajpala készletét, ami szerint a teljes vagyon 720 milliárd tonna. Ez 48 milliárd tonna palaolajnak felel meg, ez a mennyiség egyes feltételezések szerint felülmúlja az egyesült államok készleteit is. Kína legnagyobb olajpala készletei Fusun (Liaoning tartomány), Maoming (Guangdong tartomány), Huadian és Nongan (Jilin tartomány), valamint Longkou (Shandong tartomány) városok közelében található. A legnagyobb olajtartalommal longkoui rétegek rendelkeznek, a teljes térfogat mintegy 14%- a palaolaj. A Fusuntól délre fekvő 3,6 md tonnára becsült olajpala rétegek az eocén kor során alakultak ki. A réteg vastagsága 48 és 190 méter között változik, de az átlagosan csak 80 méter. A tavi környezetben felhalmozódott réteg fekvője egy zöld agyagkő réteg, míg a tetejére egy jelentős vastagságú szénréteg települt²⁸. A Maoming közelében lévő szintén jelentős mennyiségű (4,1 md tonna) olajpala réteg 50 km hosszú és 10 km széles mezőt képez, a rétegek vastagsága 20-25 méter között változik. Az olajpala 72,1 % hamut, 10,8 % nedvességet és 1,2 % kén-t tartalmaz. A kedvezőtlen összetétele miatt azt nem érdemes kitermelni, főleg úgy, hogy a hőerőművi hasznosításra a réteg felszín alatti elgázosítását udukövetően lehetőség van. Kőolaj kitermelés tekintetében a 2016-os adatok szerint Kína az szoros versenyben a hatodik helyet foglalja el a világranglistán Irán mögött. Kína legtöbb olajlelőhelye az ország keleti sík vidéki és selfterületén található. Az Uszuri-alföldtől a Sárga-tenger, a Kelet-Kínai-tenger és a Dél-Kínai-tenger selfterületein számos mezőt tártak fel az elmúlt évtizedekben. A legnagyobb és legjelentősebb egybefüggő lelőhelye a Tarim-medencében található. Kínában, napjainkban is újabb földgázlelőhelyeket tárnak fel, így a mintegy 150 millió m³ éves kitermelésével a világranglista hatodik helyére jött fel. A mezők előfordulása szinte teljesen egybeesik a kőolajlelőhelyekével ez alól egyetlen kivételt jelent a Szecsuáni-medence, ahol csak földház található.

A szénbányászat mellett Kína a vasércbányászatban is világelső, ennek oka a kedvező geológiai adottságoknak köszönhető. A legjelentősebb vasérctelepek a 2,4-1,6 md évvel ezelőtt képződött BIF (Szalagos Vasérc Formáció, 52. ábra). A Hopej és Shandong tartományokban fellelhető érc vastartalma meghaladja a 30 %-ot és kis mennyiségű érc rendelkezik 20 % alatti vastartalommal. Az egyes telepeknek néhány tíz-, vagy százmillió tonna a teljes érc tartalma. A paleozoikum-mezozoikum határán bekövetkező magmatizmus következtében kontakt metamorfózissal nagy mennyiségű és többnyire 50 % fölötti vastartalmú szkarn vasérc keletkezett. Az Anhui tartományban fellelhető rétegek néhány millió, esetleg néhány tíz millió tonna ércet tartalmaznak. A kínai vasérc előfordulás harmadik nagy csoportja a devon kori tengeri üledékes sziderit és hematit készletek, amely a teljes vasércvagyron 8 %-át adja. A

Jangce lemezen sekélytengeri környezetben felhalmozódó sziderit 25 %, míg a hematit 35-47 % érc tartalommal rendelkezik. A készletek néhány százmillió tonnára becsülhetők, a rétegek a vas mellett jelentős mennyiségű foszfort is tartalmaznak. A változatos érc összetételű magmás eredetű telepek, az ország vasércvagyonának 14 %-át teszik ki. Az érc általában 25-45 % vasat, titánium-oxidot, rezt, krómot, kobaltot, nikkelt és platínát is tartalmaz a magmakamrában történő differenciálódási sorrendnek megfelelően.

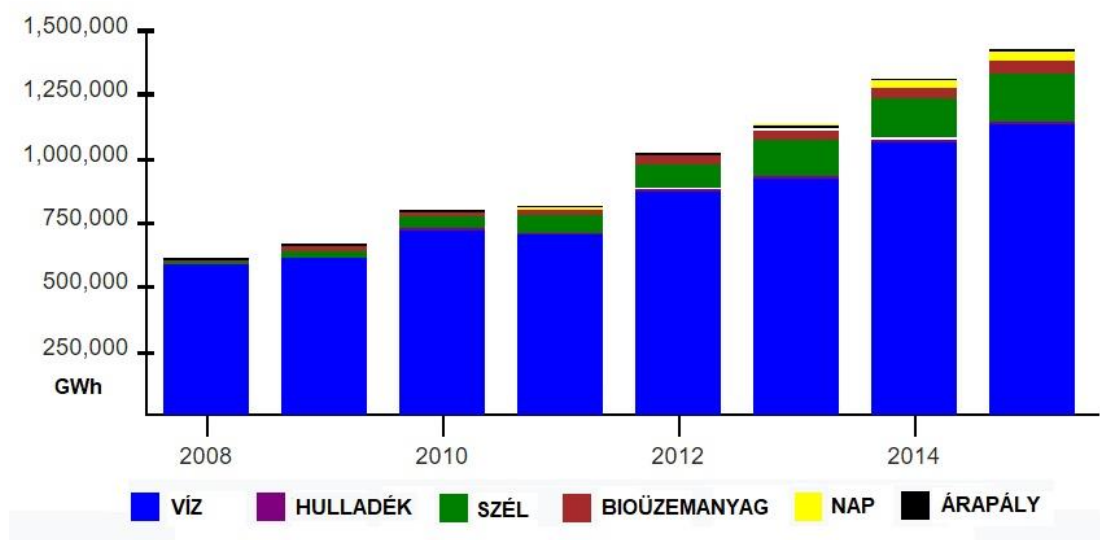

52. ábra. Kína vasérc típusinak előfordulása. Forrás:

http://www.cugb.edu.cn/uploadCms/file/20600/papers_upload/20141011144304085677.pdf

Kína iparának robbanásszerű fejlődésével az energiaigénye is egyenes arányban növekedett. Az elektromos áram előállításához habár egyre több fosszilis energiaforrást használ, (2008-hoz képest csaknem két és félszer annyi szenet) de a megújuló energiaforrások aránya is egyenesen növekszik (53. ábra, 12. táblázat). Míg 2008-ban a teljes elektromos áram termelés 17,6 %-át biztosították megújuló energiaforrásokból, addig 2016-ban már 25,44 %-át. A megújuló energiaforrásokon belül egyeduralkodónak számít a vízenergia hasznosítása, habár napjainkra részaránya némileg csökken a megújuló energiaforrásokon belül, főként a szélenergia térnyerésének következtében. A szélenergiához képest jóval kisebb, de rohamosan növekvő kapacitást mutat a bioüzemanyagok felhasználása, de ennél is jóval nagyobb fejlődési

lehetőség rejlik a napenergia hasznosításában. Kína földrajzi elhelyezkedése következtében jelentős, a mezőgazdaság számára értéktelen területekkel rendelkezik, ahol óriási kiterjedésű napelem parkokat lehet létrehozni, emellett Kína a napelem fejlesztésében és gyártásában is világelsőnek számít.

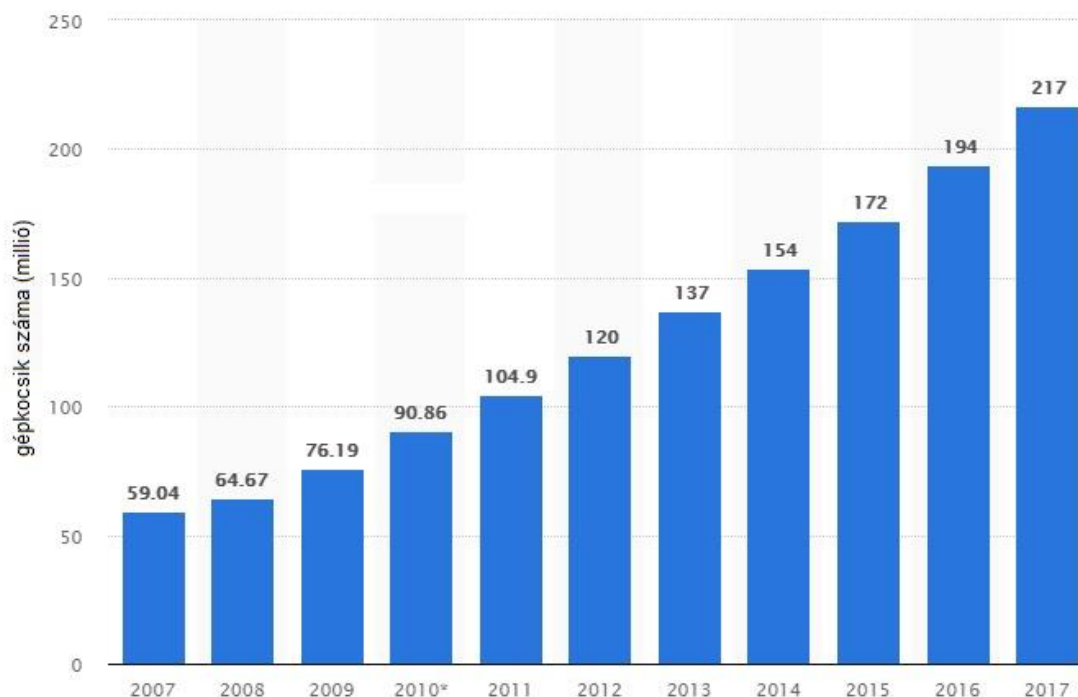
53. ábra. Kína legfontosabb megújuló energiaforrásainak részaránya az elektromos áram termelésből 2008-2016 között. Forrás: IEA - Report. www.iea.org.

12. táblázat. Kína elektromos áram termelésének megoszlása a fosszilis és megújuló energiaforrásának tekintetében. Forrás: IEA - Report. www.iea.org.

év	összes fosszilis (TWh)	összes megújuló (TWh)	megújulók aránya a teljes szektorból %
2008	2779	615	17,66
2009	3057	663	17,74
2010	3332	801	19,05
2011	3814	814	17,27
2012	3877	1019	20,41
2013	4207	1127	20,7
2014	4239	1307	23,2
2015	4264	1425	24,32
2016	4421	1581	25,44

Kína jelentős környezeti problémái

Kína legjelentősebb környezeti problémája egyértelműen a légszennyezés. A légszennyezés elsődleges kiváltó forrása a kőszén hőerőművekben, vas- és acélgyárakban, valamint háztartásokban történő felhasználása. A szenek jelentős része igen magas kén és hamutartalommal rendelkezik. Az előbbi a savas esők előidézéséért felel, míg a hamu és a korom szmog képződésért. A Nemzetközi Energiaügynökség több ízben is javasolta, hogy legalább ideiglenesen ne nyisson újabb bányaterületeket, valamint a racionalizálja a kitermelést és a felhasználást. A rossz levegőminőség következtében a kínai lakosság rendkívüli veszélynek van kitéve, amely a felső- és alsó légúti daganatos, valamint idült tüdőbetegségek formájában jelenik meg. Ezt természetesen a kínai hatóságok is felismerték és a levegőtisztaság érdekében jelentős erőfeszítéseket is tesznek, pl. a megújuló energiaforrások arányának növelésével. A 2008-as Pekingi Olimpia idejére a főváros környéki ipari üzemek leállításával, valamint a közlekedés korlátozásával jelentős eredményeket értek el. Az ilyen drasztikus beavatkozásokat azonban jelentősen megsínylené a kínai gazdaság, így a számottevő változásokra még várni kell. Az átállás rohamléptekben halad, hiszen az áram előállításához felhasznált szén mennyisége az utóbbi négy évben szinte változatlan mennyiségű, holott megtermelt áram évről-évre több. A kínai nagyvárosok másik jelentős szennyező forrása a közlekedés. Az üzemanyagok elégetése révén keletkező különböző káros anyagok (CO, CO₂, N₂O, SO₂, O₃, korom) mellett jelentős légköri aeroszol szennyezést okoz a gépjárművek elkopó gumiabroncsa is. Kína személygépkocsi parkja, 2018-ban átlépte a 220 millió darabot (54. ábra). Ez a szám hat évvel korábban még 120 millió darab volt. Az egyes becslések szerint 230-ra a 280 milliós darabszámot is átléphetik a gépjárművek. Habár egyes becslések szerint már 2018 márciusára átlépte 300 millió darabos harást a kínai gépjárművek száma²⁹. Ez a szám joggal tekinthető alulbecsültnek, annak fényében, hogy a 90-es évek végén, az 1995-ös 2 millió darabos gépkocsipark, valamint az akkori gazdasági trendekből kiindulva 2010-re 22 millió személygépkocsit jósoltak, holott ekkorra már három és félszer ennyi autó futott a kínai utakon.

54. ábra. Kína személygépjármű parkjának alakulása 2007-2017 között. Forrás:

<https://www.statista.com/statistics/285306/number-of-car-owners-in-china/>

Kína vízenergia a szempontjából is világelső között szerepel. A legelső erőművek már a 20. század elején megépültek, de az igazi felfutásuk a kommunista hatalomátvételt követően jött el. Köztudott, hogy jelenleg a világ legnagyobb vízerőműve a Jance folyón épített Három-szurdok-gát, melynek névleges teljesítménye 21 ezer MW. A gát jótékony hatásai a Kínai Nemzeti Fejlesztési és Reformtanács szerint 1 kWh elektromos energia előállításához 0,36 kg szénre van szükség, abban az esetben, ha az erőmű teljes kapacitással üzemel 31 millió tonnával csökkenti a szénfelhasználást éves szinten. A 2003-2007 közötti üzemelés során 84 millió tonna szénegyenértéknek megfelelő energiát termelt. Ennek következtébe csaknem 200 millió tonnával kevesebb CO₂, 2,3 millió tonnával kevesebb SO₂, míg csaknem 1 millió tonnával kevesebb NO jutott a légkörbe²⁹. Emellett a Jangce hajózható szakasza is jelentősen megnőtt, aminek következtében a közúti szállítás jelentős része a folyamra terelődött, így közel tíz millió tonnával kevesebb volt a CO₂ kibocsátás. Sajnos a sok pozitív hatás mellett legalább ugyanekkora súlyú negatív következménnyel is számolni kell az erőmű esetében. Az építkezés előkészületi szakaszaiban is heves viták folytak az elárasztás miatt veszélybe kerülő termőföldek, erdők, települések antropológiai lelőhelyek miatt. A munkálatok következtében mintegy 1,3 millió embernek kellett elhagynia otthonát, akik egy része nem részesült számukra elfogadható ellentételezésben. A tározó óriási, 39 km³-es köbtartalma (a Balaton víztömegének

22 szerese) felelős, egyes vélemények szerint a környéket sújtó földrengések, fölcsumamlások miatt, amely a laza konszolidálatlan üledékrétegek egyenes következménye lehet. A valódi félelemre nem a gát által kiváltott földrengés jelenti, hanem az, hogy a gát egy szeizmikusan igen aktív törésvonal fölé épült. A 2006-os évben különös szeizmikus aktivitást mutatott a térség, aminek fokozódása esetén beláthatatlan események mennének végbe. További aggodalomra ad okot gát feliszapolódása, mivel évi negyven millió tonna üledék jut a folyóba, ami a tározó felső szakaszán okoz jelentős feltöltődést. Ezzel szemben a gát alatti szakaszra szinte alig jut hordalék, ennek egyes vélemények szerint kedvezőtlenül hat a folyó hidrológiai viszonyaira és fokozódik az árvízveszély. Ami talán ennél is nagyobb probléma lehet az, az üledékhiány miatt megnövekedő munkavégző képesség. A gát alatt mintegy másfélezer kilométerrel fekvő, laza hordalékkúpra települt Sanghaj városa is veszélybe kerülhet a megnövekvő erózió miatt.

5.5.3. Kína gazdasági ágazatai és gazdasági körzetei

Energiagazdaságában és bányászatában is 1. helyen a szén áll. A Föld készletének 1/3 –a Kínában van. Magas fűtőértékű szén.

Kőszénbányászat körzetei:

- Észak- Kelet Kína. Külszíni fejtéssel bányásszák, és hőerőművekben használják fel
- Észak- Kína. Az ország vezető szénbányászati központja Kailuan
- Kínai alföld
- Sanxi tartomány
- Belső Mongólia
- Jangcétól délre eső tartományok

Kőolajbányászat körzetei:

- Kanszu tartomány
- Észak Kína
- Sárga folyó torkolatnál
- Partvidék

Földgáztermelés:

- Szecsuani medence
- Ordoszfennsík

A mezőgazdaság fejlesztésében az öntözés, a talajerő-utánpótlás, és az agrotechnika fejlesztése játszotta a fő szerepet. Az ország területének 1/10-e áll művelés alatt. A mezőgazdaság vezető ága a növénytermesztés, Kína a Föld legnagyobb gabonatermelő országa. Kína lakosságának 1/3-a a mezőgazdaságban dolgozik, aminek fő problémája az évente 13 millióval gyarapodó népesség élelmezése.

Rizs: a legfontosabb gabonanövény, a vetésterület 1-én termesztik, elsősorban a Jangce medencében és Dél-Kínában.

Búza: a vetésterület 20 %-án termesztik, a Kínai-alföldön és délebbre a rizs másodvetéseként őszi búzát, az északi területeken tavaszi búzát termelnek.

Fontos növények még a kukorica, cukorcirok (kaoliang), köles, burgonya, édesburgonya (batáta), szója, földimogyoró, szezám, gyapot, tea. A népelelmezésben fontos szerepet töltenek be a hüvelyesek és a zöldségfélék. A gyümölcstermesztésben az északi területeken az alma és a körte, míg délen a citrusfélék és az ananász játszik fontos szerepet.

Az állattenyésztés

1. a nyugati országrész száraz legelőin a nomád és félnomád pásztorok juhok, kecskét, lovat, tevéket és jakot tartanak
2. Kelet-Kínában az istállózó állattenyésztés jellemző, északon szarvasmarhát, a sűrűn lakott területeken sertést és baromfit tartanak.
3. a selyemhernyó-tenyésztésnek több ezer éves hagyománya van Kínában, elsősorban a Jangce vidékén és Dél-Kínában mellékfoglalkozásként.
4. a halászat fontos szerepet tölt be a lakosság fehérjeszükségletének kielégítésében, elsősorban a tengerek part menti vizeiben és a belvízi halászat jelentős.

A feldolgozóipar öt kulcságazata:

vaskohászat: Ansan, Senjang, Sanghaj, Vuhan, Csungking, Peking

színesfémkohászat: Senjang, Sanghaj

gépgyártás: Sanghaj, Senjang, Tiencsin

vegyipar: Nanking, Sanghaj, Senjang, Peking

textilipar: Sanghaj, Tiencsin, Kanton

Gazdasági körzetek:

I. Észak-Kína: Peking, Tiencsin, Hopej, Senhszi, Belső-Mongólia

Peking és Tiencsin hatalmas, gazdag ipari és kereskedelmi központok. Kína tartományai közül Sanhsziban bányásszák a legtöbb szenet. Hopej inkább mezőgazdasági tartomány – ez látja el a fővárost élelemmel –, a viszonylag fejletlen Belső-Mongóliában pedig – ahol a lakosság kevesebb, mint 10%-a mongol – a jellemző külterjes gazdálkodás mellett nehézipari termelés is folyik. A száraz, kontinentális éghajlatnak megfelelően a régió legfontosabb mezőgazdasági terménye a búza, emellett jelentős még a kukorica-, köles-, zab- és kaoliang-termesztés*. Hopej egész Kínában első helyen áll gyapot-termelésben, Belső-Mongólia pedig állattenyésztéséről (ló, birka, marha, teve stb.) híres. A régió hagyományosan a hanok és az északi nomádok ütköző- és keveredési zónája volt, s hétszáz éve itt található Kína politikai központja.

II. Északkelet: Liaoning, Csilin, Hejlungcsiang

Hagyományosan ezt a területet nevezték Mandzsúriának, mivel ez volt a Kínát két és fél évszázadon át uraló mandzsú nép őshazája. Kínaiaknak eredetileg tilos volt itt letelepedni, de a 19. század második felében nagyarányú betelepülés kezdődött, s mára az őslakos mandzsuk gyakorlatilag beolvadtak a hanok közé. A kései han betelepülésnek köszönhetően Kína más tájaival ellentétben Északkeleten sok erdőség megmaradt. Mezőgazdaságilag a mérsékelt övi gabonafélék – búza, kukorica, kaoliang – a jellemzők, s ebben a régióban termelik a legtöbb szójababot, napraforgót, cukorrépát és almát. Mindazonáltal a régió leginkább az iparáról híres. A 20. század első felében a nyersanyag- és területiárvában szenvedő japánok a befolyási övezetükbe vont, ásványkincsekben igen gazdag Mandzsúriában építették ki bányászati és nehézipari bázisukat, s a KNK megörökölte ezt a bázist. Liaoning Kína legvárosiasodottabb tartománya, itt a legsűrűbb a vasúthálózat, itt bányásszák a második legtöbb szenet, székvárosának, Senjangnak a gépgyártása egész Kína gépgyártásának az egynegyedét teszi ki. A Senjangtól nem messze fekvő Ansan Kína legnagyobb kohászati központja, itt állítják elő a Kínában termelt acél egynegyedét. EkHejlungcsiangb található Kína legnagyobb olajmezeje,

Tacsing. Megjegyzendő, hogy jelenleg a régió igen nagy válságban van a hatalmas, elavult, állami tulajdonban lévő kohászati üzemek miatt.

III. Kelet-Kína: Sanghaj, Santung, Csiangszu, Csöcsiang, Anhuj, Csianghszi, Fucsien

Hagyományosan Kína leggazdagabb régiója, a viszonylag elmaradott, tengerparttal nem rendelkező Anhujt és Csiangszut kivéve. A Szung-kortól (10-13. sz.) kezdve itt volt Kína gazdaságának szíve, itt feküdtek a rizs- és teatermesztés, valamint a selyemgyártás és -kereskedelem legfontosabb központjai. A 19. századtól elsősorban az itteni tengerparti nagyvárosokat nyitották meg a külföldiek előtt, ennek következtében máig ide koncentrálódik a modern ipar nagy része. A régió legészakibb tartománya Santung, itt a búza-, szójabab-, kaoliang- földmogyoró- és gyapottermesztés jelentős, de a tartomány ipara, amelyet még a németek és a japánok építettek ki, szintén kiemelkedő. Sanghaj Kína legnagyobb és leggazdagabb városa, a tartományi jogú egységek közül itt a legmagasabb az ipari termelés. Csöcsiang Kína leggazdagabb, Csiangszu és Fucsien a 3. és 4. leggazdagabb tartománya (GDP/fő-t számítva). A Jangce deltájának vidéke Kína legsűrűbben lakott területe. Santung kivételével a régióra jellemző termény a rizs és a tea. Az egész vidéken a könnyűipar – különösen a textilgyártás – az uralkodó. Fucsien szemben fekszik Tajvannal, és a tajvaniak nagy része innen származik, így Fucsient igen szoros szálak fűzik a „szakadár tartományhoz”.

IV. Közép-dél: Honan, Hupej, Hunan, Kuangtung, Kuanghszi, Hajnan

Ebben a régióban igen különböző tartományok találhatók. Honanban, Kína legnépesebb tartományában – az egyik legkorábban benépesült területen – a mezőgazdaság az uralkodó, itt termelik a legtöbb búzát, dohányt és szezámot, s jelentős a gyapottermesztés is. Erre épül a tartomány könnyű- és élelmiszeripara. Hupejben főleg rizst és szóját termesztenek, és Vuhan, a tartomány székvárosa ma már nehézipari központ. Hunan tartomány a rizs, a tea és a gyapot földje, jelentős ipara egyelőre nincs. Kuanghszi hegyes-völgyes, nehezen megközelíthető tartomány, számos nemzeti kisebbség lakja, ipara jelentéktelen, a földeken rizst és cukornádat termelnek. Kuangtung viszont Kína második leggazdagabb tartománya, székvárosa, Kanton (广州, Guǎngzhōu) egy ideig a kínai-nyugati kereskedelem kizárólagos központja volt. Kuangtung határos Hongkonggal és Makaóval, s a Hongkongi tőkebefektetések egyik legfontosabb célpontja. Rizst, édesburgonyát, cukornádat és trópusi gyümölcsöket termesztenek itt, s Kuangtungban állítják elő a kínai selyem egynyolcadát. A legfontosabb iparág a könnyűipar, különösen a textilipar. Kuangtungban található két dúsgazdag „különleges gazdasági övezet”. Hajnan, Kína második legnagyobb szigete, a 80-as években vált önálló tartománnyá és „különleges gazdasági területté”, trópusi éghajlatán főleg rizst termelnek.

V. Délnyugat: Csungking, Szecsuan, Kujcsou, Jünnan, Tibet

Viszonylag elmaradott régió, Szecsuan (és a benne fekvő Csungking) kivételével csak az utóbbi évszázadokban vált Kína részévé. Csungking város nehézipari központ, 1997-ig Szecsuan tartományhoz tartozott (addig Szecsuan volt a legnépesebb tartomány), ekkor kapott tartományi jogú városi rangot. (A környező hatalmas mezőgazdasági területeket is Csungkinghoz csatolták, így papíron Csungking lett Kína legnagyobb városa.) A rizséről, selyméről és csípős ételeiről híres Szecsuan sokáig el volt vágva Kína többi részétől, csak a 20. században épültek ki idáig a vasútvonalak, s jórészt ma is mezőgazdasági tartománynak számít. Megjegyzendő, hogy Szecsuan nyugati fele földrajzilag és történelmileg Tibethez tartozik, a tartományhoz politikai okokból csatolták. A hegyes-völgyes Kujcsou Kína legszegényebb tartománya, jelentős részét nemzetiségek lakják, ipara elmaradott. Jünnan valamivel fejlettebb, mint Kujcsou, ásványkincsekben gazdag, s jelentős mennyiségű rizst és búzát termelnek itt. Jünnanban Kína 56 nemzetiségéből 22 megtalálható. A magas hegységek közé zárt Tibetben egészen a legutóbbi időkig szinte semmiféle ipari termelés nem folyt, a földeken pedig az árpa

különböző változatait termelték. A történelem folyamán Tibet sokáig önálló állam volt – egy időben uralma nagyobb területre kiterjedt, mint a Kínai Császárságé –, csak a 18. századtól került valamelyest kínai befolyás alá, s a kínai központi kormányzat csak 1950-től gyakorol felette valódi hatalmat.

VI. Északnyugat: Senhszi, Kanszu, Csinghaj, Ninghszia, Hszincsiang

Elmaradott régió, a Senhszin kívüli területei Külső-Kínához tartoznak. Senhszi a kínai civilizáció bölcsője, valaha a kínai világ szíve volt, de mára elmaradott mezőgazdasági tartománnyá vált. A senhszi löszföldeken főleg búzát, kölest, árpát termelnek, a tartomány iparilag fejletlen. Kanszu, Csinghaj, Ninghszia és Hszincsiang elmaradott, jórészt nemzetiségek által lakott területek, külterjes gazdálkodással. Hszincsiang jelentős része sivatagos, itt főleg oázisgazdálkodás folyik, a többi területen búzát, árpát, kölest, kaoliangot stb. termelnek, illetve állatokat tenyésztnek. Az utóbbi időben létrehoztak egy-két nehézipari központot Kanszuban és Hszincsiangban, de a régió arculatát ez nem változtatta meg lényegesen. Kanszu stratégiai jelentőségét az adta a történelem folyamán, hogy itt halad keresztül a „kanszui folyosó”, amely Belső-Kínát összeköti Belső-Ázsiával. Csinghaj történelmileg és földrajzilag Tibet része, politikai okokból tették önálló tartománnyá. Hszincsiang lakosságának jelentős része az uigur nemzetiséghez tartozik, akik időről időre fellázadnak a kínai uralom ellen, sok gondot okozva ezzel a kínai kormányzatnak.

5.6. India

5.6.1. A hindu növekedési ütemtől a BRIC-ig

Van még, aki emlékszik a „hindu növekedési ütem” („Hindu rate of growth”) kifejezésre? Ennek a lényege az volt, hogy a felosztás utáni (India és Pakisztán szétválása, 1947) India gazdasága – az elképesztő méreteket öltő bürokrácia, na meg a nép hozzáállása miatt – arra van kárhóztatva, hogy 3,5 százaléknál nagyobb ütemben ne tudjon nőni. Sőt, később a népességnövekedés felgyorsulásával ez a szám már 1,5 százalékra zsugorodott.

Csakhogy mostanra a hindu növekedési ütem már történelem, az elmúlt 25 évben az ázsiai ország gazdasága átlagban 6 százalékkal nőtt évente. A kétezres évektől aztán használatba jött a BRIC mozaikszó, ami a gyors ütemben növekedő brazil, orosz, indiai és kínai gazdaságra utalt. Csakhogy ebből a négyesből Brazília és Oroszország már válságba jutott az utóbbi években, és a kínai gazdaság is akadozik, legalábbis a korábbi, bődületes számokat produkáló önmagához képest.

India azonban nem. Az IMF becslése szerint az indiai gazdaság már 2015-ben gyorsabban nőtt a kínainál (7,9 százalék szemben a 6,9-del), és ez az ütem úgy néz ki, maradni is fog a következő öt évben. Sőt a Valutaalap szerint 2018-ra India már nagyobb gazdaságon fog ülni, mint egykori gyarmattartója, az Egyesült Királyság. És már van, aki arról beszél, hogy nem is Kína, hanem India lesz a világ vezető gazdasági nagyhatalma még ebben az évszázadban.

Mekkora erre az esély?

Nem kérdés, hogy India több jó, és néha meglepő gazdasági lépést tett az elmúlt évtizedekben. Ahogy az sem, hogy elsősorban Manmohan Szingh reformjai, először pénzügyminiszterként a 90-es években, majd kormányfőként 2004-2014 között, indították be igazán a növekedést.

Ráadásul Kínával ellentétben, ahol a sokáig érvényben lévő egykepolitika miatt elöregedőben van a társadalom, Indiában a demográfiai tényezők komoly hátszelet tudnak

biztosítani a növekedésnek a következő fél évszázadban. A 2017 és 2025 között a világon munkaerőpiacra lépők várhatóan egynegyede indiai lesz.

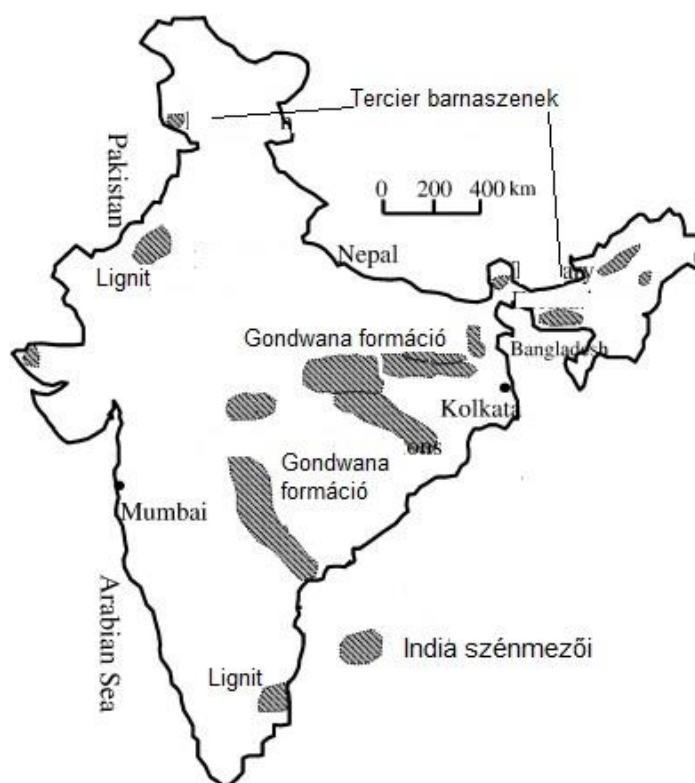
Reformok nélkül hiába a potenciál

A 2014 óta regnáló miniszterelnök, Narendra Modi mérlege viszont egyelőre nem túl erős, hiába várták tőle, hogy üzletpártiként a új szintre helyezi a gazdaságot. Bár a kormány új csődtörvényt vezetett be, ami mindenképp javítja az üzleti környezetet, valamint az új országos forgalmi adó is előrelépést jelentett, sok fontos kérdéshez egyáltalán nem nyúltak Modiék. Így aztán a földpiac szabályozása továbbra sem megoldott, az érvényben lévő munkajog még mindig fékezi a gazdaságot, az állami bankok pedig továbbra is himalájányi rossz hiteleken ülnek. Plusz az oktatási rendszerre is ráférne egy nagyjavítás. Csakhogy a helyzet az, hogy mivel a komoly energiaimportőrnek számító Indiában az energiaárak globális csökkenése rendesen segíti a növekedést, a minisztereknek sokkal kevésbé van kedvük belefogni súlyosabb politikai reformokba.

A felszínen tehát India nagyon is jól áll, de a felszín alatt komoly reformokra van szüksége, hogy kihasználja azt a hatalmas potenciált, ami az országban van, arról nem is beszélve, mennyi mindent kellene még tenni, hogy egyszer valóban a világ vezető gazdasági nagyhatalma lehessen.

5.6.2. India legfontosabb természeti erőforrásai

India Dél-Ázsia legnagyobb országa, területe 3 287 263 km². Az ország jelentős része a Gondwana őskontinensről levált Dekkán ősmasszívumon terül el. Az aljzatot archaikus korú (2,5-3 md év) kristályos és metamorf kőzetek alkotják. Ezen a talapzaton alakult ki a perm időszakban India legfontosabb a feketeszen. A 2013-2016-os adatok szerint stabilan a világ második legnagyobb széntermelője Kína után (7. táblázat). Az úgynevezett Gondwana formáció karbon kori szenei összesen 14 nagyobb szénmedencét tartalmaznak az ország északkeleti és középső részén (55. ábra). Az egyik legjelentősebb készlet Nyugat-Bengáliában a Raniganj város térségében található. A szénrétegek általában 1-30 m vastagak, de a Singrauli mező egyes részein kivételes, 134 m! vastag réteg található. Az itteni szenek hamutartalma magas és a kéntartalma is erősen ingadozik. A Ránigandzs térségében lévő telepek szenei jól kokszolhatóak. Jelentős terciér kori barnaszén és lignitkészletek találhatóak India északkeleti és északnyugati részén is. A barnaszén telepek Makum térségében 30 méternél is vastagabb lencsék formájában alakult ki, hátrányuk a magas hamutartalom. Az észak-indiai Tamil-Nadu térségében 20 méter vastagságú harmadidőszaki alacsony hamu és kéntartalmú lignit található. Emellett Gurjat és Radzsasztán tartományokban is jelentős lignitkészletek vannak.

55. ábra. India szénmezői. Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166516211000577>

Az ország kőolaj kitermelése az utóbbi évtizedekben jelentősen bővült, de még így is a világranglista 24. helyén áll. Az assami mezők kimerülése után jelentős készleteket fedeztek fel az Arab-tenger selfterületén, valamint a Bengál-öböl térségében. A Godvari folyó torkolatában lévő mezők a nyugati területek készletei is felülmúlják. Földgáztermelése 2012-ben elérte a 40 md m³-t, amivel a világranglista 22. helyén állt. A legnagyobb mezők a Bombay menti selfterületeken található (Szegedi 1998).

India legjelentősebb ásványkincse a vasérc. A 2015-ben kitermelt 156 millió tonnával a csak három ország előzi meg. A mintegy 10 md tonnás készlet jelentős része proterozoikumi tengeri üledékekben képződött. A rétegek vas mellett jelentős Mn és Co tartalommal is rendelkeznek. A teljes termelés 3/4-ét adó Chota Nagpurban található mező érceinek vastartalma 65 %. Kisebb 30 % körüli vastartalom jellemzi a Mahandi forrásvidéke és a Karnataka vidékének laterijjellegű lelőhelyeit. Ugyancsak jelentős India mangántermelése is, 2016-ban kibányászott csaknem 1 millió tonna tiszta mangánnal a 7. helyen állt a világranglistán. Fő előfordulási helyei Dekkán középső részén fekvő Singhbun és a Narmada folyó menti területek.

Az indiai elektromos áram termelése mindössze 1/5-e származik vízerőművekből. Holott az ország teljes vízenergia-potenciálja közel 150 GW. Ennek a mennyiségnek mindössze 1/5-ét azaz 29 GW-ot termeltek 2013-ig.

India negyedik a legnagyobb szélenergia-kapacitással rendelkező országok között 6270 MW-os termelésével, 2006-ban. Jelenleg a világ teljes szélenergia termelésének 3%-át India állítja elő. A komoly fejlesztések és gyártási kapacitás folyik indiai Suzlon Energy vállalatnál, amely a világ legnagyobb szélturbina gyártója. Az erőfeszítéseket jelzi, hogy 2013-ban 20150 MW, kapacitással rendelkezett az ország.

Napjainkban India vált a napenergia hasznosítás éllovasává (56. ábra). Az ország jelentős szénkészletei következtében a hőerőműben történő áramtermelés volt a legésszerűbb megoldás, ám annak súlyos egészségkárosító hatásaival nem kellő körültekintéssel számoltak. 2014-2017 között India napenergiából származó áramtermelése megnégyszereződött és a szakértők további bővülést várnak. A napenergia hasznosítás malmára hajtja a vizet a szén világpiaci árának növekedése is. A technológiai fejlődéssel a napelemek előállítási költsége pedig fokozatosan csökken és a hatásfokuk is jelentősen nő. Ez persze nem jelenti azt, hogy bezárnak a fosszilis erőművek – azok továbbra is jelentős részét adják majd az ország energiatermelésének. Ezzel együtt India kötelezettséget vállalt arra, hogy 2030 helyett már 2027-re teljesíti azt a párizsi kritériumot, hogy 40 százalékra növeli a megújuló energiaforrások használatát. India teljes villamosenergia-termelésének 60 százaléka, éves viszonylatban 330 GW, még szén felhasználására épül. Az ország az elmúlt három évben 12 GW-ra emelte napenergiára épülő termelését. India távlati céljai között szerepel, hogy 2027-re 100 GW-re kívánják emelni, a teljes napelem kapacitást³⁷.

56. ábra. A Tamil Nadu államba lévő 1000 MW kapacitású naperőmű. Forrás:

<http://headwaysolar.com>

5.6.3. India a világgazdaság utolsó reménye

India gazdaságilag mindig is örök ígéret volt, de soha nem tudta felvenni a versenyt Kínával és a többi kelet-ázsiai feltörekvő országgal. Ám most, hogy Kínában látványosan megtorpant a csoda, Indiának viszont egyre jobban megy, úgy tűnik, most már tényleg Dél-Ázsia lehet a következő évek nagy növekedési sztorija. Ami egyébként elég jól jönne az egész gyengélkedő világgazdaságnak, így az exportfüggő Magyarországnak is. Persze a nagy optimizmust árnyalja, hogy az indiai felemelkedést egy hindu nacionalistának kellene levezényelnie, aki eddig reform helyett inkább a brutális bakik terén alkotott nagyot.

A kínai gazdaság amilyen magabiztosan cáfolt meg harminc éven keresztül minden pesszimista jóslatot, olyan látványosan fékezett be az utóbbi egy-két évben. Annak pedig, hogy mostantól a világ legnépesebb országának a korábbi 10 helyett az amúgy még így is irigylésre méltó 6 százalékos éves gazdasági növekedéssel kell beérnie, nemcsak a kínai emberek, hanem az egész világgazdaság, és így az exportból élő, a keleti nyitással évek óta sikertelenül próbálkozó Magyarország kilátásaira is elég nagy hatással lesz.

Eddig ugyanis nagyjából az volt a remény, hogy a Nyugat gyengélkedése közepette majd Kína veheti át a stafétát, és válhat az új nagy fogyasztói piaccá, így pedig a gyötrődő Nyugatnak is mentőövet nyújthat. Ez a folyamat azért valamilyen szinten beindult, de hamar kiderült, hogy Kína jóval zártabb és nehezebben bevehető piac, másrészt a fogyasztás és az import növekedésének üteme messze nem olyan erős, hogy majd ezen kapaszkodjon ki a stagnálásból Európa. Ami már csak azért is aggasztó, mert a 2008-2009-es válság óta világszinten megtorpant a növekedés, úgyhogy jó lenne, ha jönne valahonnan egy-két új impulzus, ami lökést ad neki. A világgazdaság tehát most éppen egy új, Kína utáni megmentőre vár, és igazából akad is egy hasonló méretű jelentkező: az örök ígéret India. Az utóbbi években mintha kicsit jobban menne a világ második legnépesebb országának, olyannyira, hogy: **2015 óta India a leggyorsabban növekvő nagy gazdaság a világon.**

Az optimista elemzések szerint pedig most már tényleg eljött az ideje, hogy végre India legyen a következő nagy növekedési sztori, és ezzel egyúttal egy kis életet leheljen az ezer sebből vérző globális nemnövekedésbe.

Persze az indiai csodavárás hányattatott történelme mellett azért az is óvatosságra int, mert a nagy fellendülést egy erősen nacionalista, és eddig csak mérsékelt sikeres kormányfőnek kellene levezényelnie egy eszméletlenül bonyolult és csak korlátozottan irányítható országban. De végül pont ez teszi érdekessé a sztorit, már a világgazdaság sorsán kívül.

Nacionalizmus + piac = profit?

Hogy van valami igazság az optimizmus mögött, azt az utóbbi néhány év adatai, illetve a következő évek kilátásai is alátámasztják. India mostanában hosszú idő után először tud stabilan Kínánál erősebben növekedni, bár a dolog szépséghibája, hogy ehhez elsősorban azért Kína gyengülése, nem India megtámaszkodása vezetett.

Ettől függetlenül a legtöbb elemző további erősödést és stabilan 7 százalék fölötti éves növekedést vár a dél-ázsiai országtól. Sőt, egyes közgazdászok szerint India 2040-re lenyomhatja az Egyesült Államokat is a gazdaság méretét tekintve. Amihez csupán az fog kelleni, hogy a következő szűk két és fél évtizedben (Vietnam után) Indiában legyen a világon a második leggyorsabb az egy főre eső növekedés üteme.

De nemcsak az elemzők optimisták, hanem a piacok is: idén eddig szárnyalnak az indiai tőzsdék, az ottani pénzpiacok hozták a legmagasabb hozamokat a világon. A pénzemberek tehát bizakodnak, elsősorban azért, mert márciusban a kormányzó hindu nacionalisták biztos választási győzelmet arattak India legnagyobb államában, Uttar Pradesben és négy másik helyen is, így a várakozások szerint most már tényleg beindulhat a reformúthenger.

Az utóbbi volánjánál Narendra Modi miniszterelnök ül, aki 2014-ben azzal az ígérettel jutott hatalomra, hogy gyökerestül felforgatja India gazdaságát, már a szó jó értelmében:

- az államot egyre jobban kivonja a gazdaság irányításából,
- egyszerűsíti a teljesen átláthatatlan adórendszert,
- lecsap a minden átszövő korrupcióra,
- helyrerakja a legendásan rettenetes bürokráciát,
- modernizálja az infrastruktúrát, stb.

Ezek miatt pedig majd javulni fog a gazdaság teljesítménye és az életszínvonal is.

Van honnan feljönni

Persze elsőre talán meglepő lehet, hogy Modi egy ilyen ortodox, már-már ódivatú, bár egész jó sikerességi mutatójú receptet próbál alkalmazni az unortodoxia időszakában, ám az indiai kontextusban az ortodoxia és unortodoxia kicsit máshogy fest, mint nyugaton.

India abból a szempontból relative különleges helyzetben van, hogy nem a II. világháború után bevetté vált világgazdasági növekedési modellt követte, azaz Kínától és más ázsiai országoktól eltérően nem elsősorban az olcsó gyártás és a kereskedelem segítségével próbált felkapaszkodni, hanem egy relatíve zártabb gazdaság maradt.

A függetlenedés utáni időszakban (az 1950-es években) először kifejezetten egy be- és a világtól elforduló, valahol a szocialista tervgazdaság és az államkapitalizmus között mozgó gazdasági modellel próbáltak egyről a kettőre jutni, elég mérsékelt sikerrel. Aztán az 1990-es évektől piaci reformokba kezdtek és a kereskedelem is beindult. Azonban hiába hozott valódi előrelépéseket, a liberalizáció elég hamar megakadt, és végül ebből sem lett átütő sikersztori.

Sőt: Indiában a mai napig százmilliók élnek nyomorban, az infrastruktúra a legtöbb helyen csapnivaló, a közegészségügyi helyzetről nem is beszélve. A gazdaság vegetál és alig teremnek új munkahelyek, a lakosságszám viszont szépen növekszik: jellemző, hogy havonta nagyjából egymillió új álláskereső lép be az indiai munkaerő-piacra, miközben a gazdaság éves szinten képes csak ennyi munkahelyet kitermelni.

A bankrendszer döntően még mindig az állam kezében van, a vállalkozásindítás engedélyeztetése rettenetesen bonyolult, drága és hosszadalmas, egyes termékek gyártását pedig eleve nem engedélyezik bárkinek. A 100 főnél nagyobb cégeknél állami beleegyezés kell a leépítéshez, a munkakiszervezés elvben tilos, és természetesen ha valaki el akar valamit intézni, akkor elég sok zsebet ki kell tömnie, mire célt ér.

Nagyjából ebben a helyzetben jött Modi a nagy reformcsinnadrattával, illetve a gyakorlati tapasztalattal, hiszen korábban Gudzsarat állam kormányzójaként már levezényelt egy nagy gazdasági talpra állást.

Sok a szöveg, kevés a reform

A gond viszont az, hogy a Modi által országos szinten beígért reformokból eddig nem sok valósult meg. Ennek az egyik fő oka, hogy Modi pártja, az Indiai Néppárt (BJP) a parlament két házából csak az alsóban van többségben, és a nagy terveik eddig rendre megakadtak a felsőházban.

A másik ok, hogy Indiában aránylag mérsékelt a központi kormány és parlament mozgástere, a legtöbb fontos döntés a szövetségi államok szintjén születik. Emiatt az indiai gazdaság sok

szempontból nem is egységes piac: államonként annyira eltérő adózási, vállalkozási és más gazdasági szabályok és állapotok uralkodnak, hogy bizonyos esetekben sokkal bonyolultabb egy indiai cégnek az ország két különböző államában egyszerre működnie, mint mondjuk egy európai cégnek két uniós tagállamban.

A fenti két ok sokszor együttesen is érvényesül, például Modi két éve alatt tudta csak átnyomni a felsőházon az adórendszer egységesítéséről szóló törvényjavaslatot, amely pont az államok különütasságát próbálja letörni. Pont ezért is voltak fontos Modinak a márciusi győzelmek: ezzel már a BJP uralkodik India lakosságának többsége fölött, a párt vezetése alatt álló államokban és a népesség 60 százaléka. Ahogy 2014-ben, most megint azt várja mindenki, hogy a biztos politikai politikai háttérrel most már tényleg hatalmas (és pozitív) változások jönnek. Persze azért a dolog nem ilyen egyszerű. Az eddig véghez vitt nagy reformok között akadtak egészen megrázó félrenyúlások is, mint például amikor egyik napról a másikra bevonták az ország készpénzvagyonának 80 százalékát, hatalmas káoszt és pánikot okozva országszerte. Ez elemzések szerint önmagában elég volt ahhoz, hogy egy százalékot lehúzzon India tavalyi GDP-növekedéséből.

Nem sokkal később pedig az alkoholtilalom kiszélesítésével adtak egy jó nagy pofont az amúgy is szűkös állami költségvetéseknek. A büdssébevételek nagyjából negyede ugyanis eddig az alkoholra kivetett adókból jött, ezeket most valahogy ki kell majd pótolni. Ettől függetlenül persze az elharapódzó alkoholizmus és ittas vezetés valós probléma és népszerű politikai szlogen, ahogy a pénzbevonás is alapvetően jó célt, a korrupció visszaszorítását szolgálta. Az már más kérdés, hogy gazdaságilag rövid távon ezek elég nagy ballépéseknek tűnnek.

Az óvatosabb optimisták azt is felemlégetik, hogy általában véve a reformok megakadása, illetve konkrétan a pénzbevonásos fiasco részben arról is árulkodik, hogy Modi és pártja nem annyira nagy piacbarátok, inkább a jobban menedzselte, de továbbra is az állam irányította kapitalizmusban hisznek, mint a gazdaság szabadon engedésében. Ami egyben azt is jelenti, hogy nem igazán akarnak radikálisan mást csinálni a gazdaságban, mint a függetlenség óta szinte végig hatalmon lévő Kongresszus Párt, csak azt gondolják, hogy ők majd okosabban csinálják ugyanazt.

Lenne mivel feljönni

Abban igazából nincs vita, hogy India potenciálja hatalmas, csak eddig nem sikerült jól sáfárkodni az ország adottságaival. Így például az indiai állam bábáskodása mellett szemben az olcsó termelésre ráállt Kínával - elsősorban magasabb hozzáadott értékű, tőkeigényesebb iparágakba fektettek.

- Ennek a pozitív olvasata, hogy mára Indiának erős informatikai- és gyógyszeripara, több globális nagyvállalata van.
- A negatív olvasata, hogy ezek a szektorok csak nagyon kevés embert tudnak foglalkoztatni, miközben valamivel több mint félmilliárd képzetlen indiai mélyszegénységben él, mert nem tud normális munkához jutni. Emiatt az indiaiak 90 százaléka az informális (szürke) gazdaságban dolgozik.
- Magyarul ez a modell egy rendkívül kettészakadt gazdaságot hozott létre, és most az lenne a cél, hogy az elmaradottabb részt felzárkóztassák.

Ami az Indiával kapcsolatos optimizmust alátámasztja, hogy elméletben ezen a helyzeten nem lenne olyan nagyon nehéz változtatni. Annak idején Kína úgy kezdett el fejlődni, hogy 400 millió embert átvárt a földekről a gyártósorok mellé; ez pedig nem egy nagyon bonyolult és utánozhatatlan recept.

Különösen Indiának, ahol a lakosság több mint fele a mai napig a mezőgazdaságból él, és ahol rengeteg az olcsón alkalmazható, bár alacsonyan képzett munkaerő. A belső fogyasztás pedig

erősebb, mint pénz elköltése helyett hagyományosan a termelésre és megtakarításra szakosodott Kínában, így elvileg piac is van, ahova termelni lehet.

Az is előny, hogy mivel nem exportnagyhatalom, India elkerülte azokat a gazdaságdiplomáciai feszültségeket, amelyekbe Kína felemelkedése során belefutott: jelesül hogy Kína nemhogy nem lesz az európai ipar megmentője, hanem pont ellenkezőleg, az olcsó, nagy állami pénzekkel megtámogatott kínai termelés és az európai piacokat elárasztó kínai árudömping elsorvasztja az itteni gazdaságot.

Indiára még Donald Trump sem mérges, nem hogy Európa, így aztán sokkal jobb lappal indul e téren. Ezt nemrég a Világbank is kiemelte egy jelentésében, amely szerint a világkereskedelem nyűglődése és az Amerikában (retorikailag legalábbis) fellángoló protekcionizmus még kifejezetten jól is jöhet Indiának.

Liberális nacionalizmus?

Ezt az újdelhi kormány is próbálja meglovagolni, legalábbis az utóbbi években nagyon aktívan próbálják becsalogatni a külföldi tőkét az országba. A fokozatos, fű alatti nyitást jelzi, hogy előrejelzések szerint idénre az indiai gazdaság már exportfüggőbbé válhat, mint Kína, bár ez elsősorban megint csak annak köszönhető, hogy Kína az utóbbi években brutális belső hitelezéssel próbálja fenntartani növekedését, ami miatt mára az export helyett a hitel vált a növekedés egy fő (és nem igazán fenntartható) mozgatórugójává.

Persze hosszabb távon kismillió problémát kell megoldani, például egyes becslések szerint csak az infrastruktúra-fejlesztésre kell alsó hangon 1,5 ezer milliárd dollárnyi (kb. 440 ezer milliárd forintnyi) rúpia, a szegénység felszámolásának vagy az oktatás rendbetételének költségeiről nem is beszélve. A népesség többségét foglalkoztató mezőgazdaság gyenge és erősen kiszolgáltatott az időjárásnak. A bankszektor elég rossz állapotban van, így a hitelezés nem nagyon tudja hatékonyan támogatni a növekedést.

Ráadásul az utóbbi időben Narendra Modi kormányfő láthatóan inkább a hindu nacionalizmus erősítésével és a hatalom koncentrációjával van elfoglalva a gazdasági kormányzás helyett, ami nem tűnik valami pozitív fejleménynek, hiszen a nacionalista autokrácia csak elég ritkán tud jó gazdasági eredményeket produkálni. És akkor arról még szó sem esett, hogy Kína mellett Indiát is gyakran (és nem teljesen jogtalanul) éri az a vád, hogy a hivatalos gazdasági adataik nem igazán megbízhatóak, és a növekedés valódi üteme valószínűleg alacsonyabb, mint amit az újdelhi kormány bemond.

A másik oldalon viszont a fellendülés esélyét növeli a jó demográfiai helyzet (sok fiatal), a relative biztos makrogazdasági környezet, az alacsony nemzetközi energiaárak és a relatíve könnyű gazdaságfejlesztési lehetőségek. És akárhogy is nézzük, tényleg az a helyzet, hogy 2017-re India maradt az annak idején BRICS névre keresztelt nagy feltörekvő gazdaságok közül az egyetlen, ahol még van távlati remény valamiféle tartós fellendülésre, úgyhogy jobb híján a világgazdaság kénytelen lesz benne reménykedni.

India társadalma

India Kína után Földünk második legnépesebb országa; ezt a helyét már évezredekkel ezelőtt kivívta, s az utóbbi időben jócskán meg is erősítette. A függetlenség elnyerésétől (1947) óta háromszorosára nőtt az ország lakossága. Az évi közel 20 millió fős gyarapodás következtében jelenleg csaknem annyian élnek Indiában, mint az Amerikai Egyesült Államokban, Indonéziában, Braziliában, Pakisztánban, Oroszországban és Japánban együttvéve.

Ezt a népszaporodási ütemet figyelembe véve 2025-re 1,4 milliárd, 2050-re 1,64 milliárd emberrel lehet számolni az Indiai Köztársaságban, azaz - ha nem mérséklődik közben a népesség növekedése - Földünk legnépesebb állama lesz. A születési arányszám napjainkig

csak felével csökkent, és még mindig magas (2,3%). Indiában a házasság szinte vallásos kötelességnek minősül. Az anyagi ellátottság és az érzelmi érettség vagy az egyéni párválasztás még napjainkban sem meghatározója a házasságnak.

A népességnövekedés gyors üteme – különösen a demográfiai robbanás kezdeti időszakában – nem azért tűnt riasztónak, mert abszolút mértéke túlságosan magas volt, hanem mert nem kísérte olyan gazdasági fejlődés, mint a fejlettebb országokban.

India Földünk sűrűn lakott országai közé tartozik, ahol az átlagos népsűrűség (344 fő/km²) háromszorosa hazánkénak. Számos országot ismerünk, ahol a népsűrűség magasabb, ám a gazdasági élet jóval alacsonyabb színvonala miatt túlnépesedett országgént tartjuk számon Indiát. A népesség területi eloszlása szoros kapcsolatban áll a gazdálkodás szerkezetével, fejlettségével és a társadalmi tradíciókkal.

Ami a táplálkozást illeti, hiába termel ma India több mint háromszor annyi gabonát, mint fél évszázaddal ezelőtt, az egy főre jutó napi fogyasztás alig emelkedett valamit, mert az igen gyors népességnövekedés majdnem teljes egészében felemészti a többletet. A lakosság jelentős hányada nem jut rendszeresen elegendő élelemhez, és ha eszik is annyit, hogy jóllakottnak érzi magát, táplálkozása egyoldalú, fehérje- és vitaminhiányos.

A gyors növekedés ára A világ 10 legszennyezettebb városa:

1. Linfen, Kína
2. Tianying, Kína
3. Sukinda, India

A 2007-es adatok szerint kb. 2, 6 millió ember életét veszélyezteti közvetlenül a környéken folyó krómbányászat. Egy indiai egészségügyi csoport szerint a bánya környéki halálesetek 85%-ért a krómmal összefüggő betegségek felelősek, az ivóvíznek pedig 60%-a tartalmaz kétszer annyi hat vegyértékű krómot, mint a nemzetközileg elfogadott szint.

4. Vapi, India

Egy oka volt annak, hogy 2007-ben India kevésbé volt szennyezett Kínánál: a lassabb fejlődés. Nem tudom, hogy mára mennyiben érte be “éltanuló” társát, mindenesetre Vapi lakosai isszák szó szerint a levét a “fejlődésnek”. Az ivóvízben ugyanis a WHO által megengedett higany-szint 96-szorosa volt található, és minden nehézfémrel szennyezett a környéken. A helyiek azonban isszák, ami van, mert tiszta ivóvíz csak km-kel arrébb található.

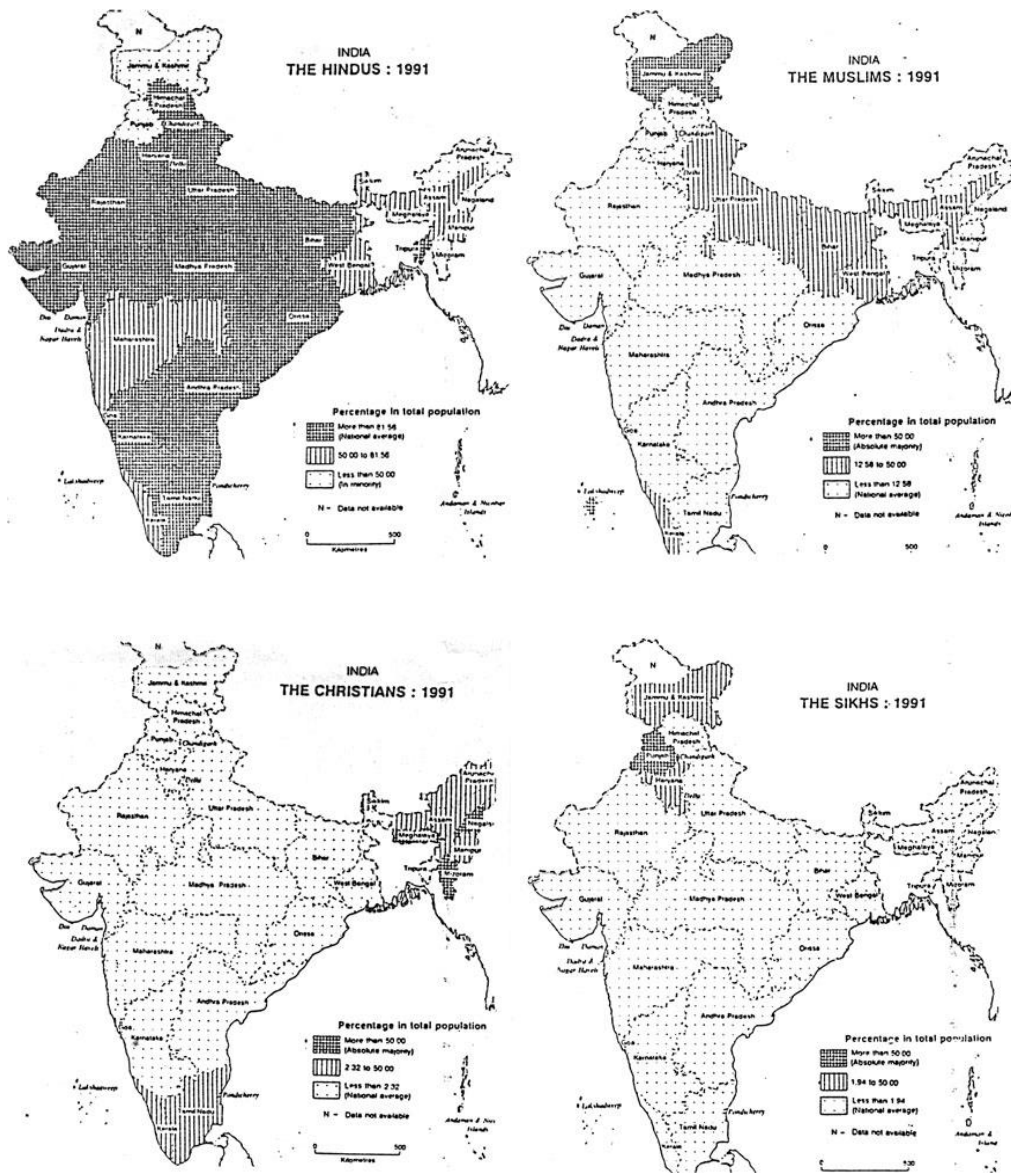
5. La Oroya, Peru
6. Dzerzhinsk, Oroszország
7. Norilszk, Oroszország
8. Csernobil, Ukrajna
9. Sumgayit, Azerbajdzsán
10. Kabwe, Zambia

Demográfiai robbanás okai és következményei:

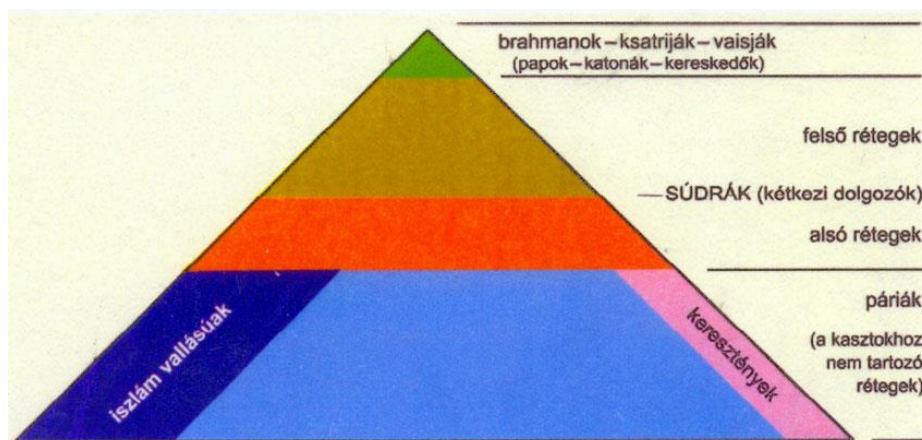
Okok: Korai házasság, jobb eü. ellátás, özvegyek férjhez mehetnek, magas születésszám.

Következmények. éhezés, férfitöbblet, analfabétizmus, magas munkanélküliség, sok az eltartott, fiatalodó társadalom, infrastruktúra szolgáltatások hiánya, nyomor

Vallási megosztottság (hindu, mohamedán, keresztény, szikh)

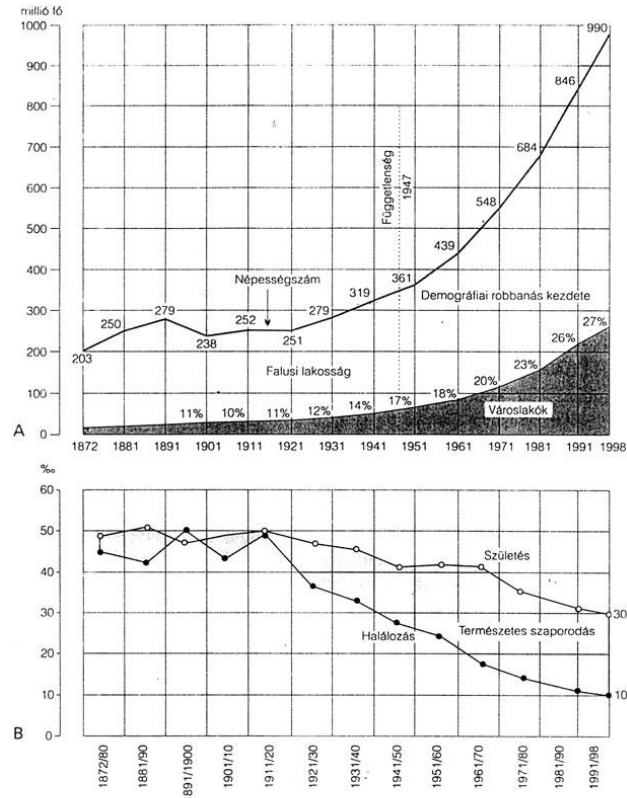
Kasztrendszer:

Etnikai-nyelvi tarkaság (1652 nyelv) három nagy nyelvcsoporth (indoárja, dravida, tibeto-burmai, munda)

Hivatalos nyelv (15)(asszami, bengáli, gudzsarati, szindi, hindi, kannada, kasmíri, malajalam, marathi, oriya, punjabi, tamil, telugu, urdu, szanszkrit, a radzsput nem hivatalos nyelv pedig 20 millióan beszélik)

Alacsony a városi lakosság aránya (30%) 3800 városa van, ebből 301 db 100 ezernél népesebb és 12 db 1 millió fölötti népességű városa van.

A népességszám, a városiak aránya (A) és a természetes szaporodás (B) alakulása 1872-1998 között Indiában

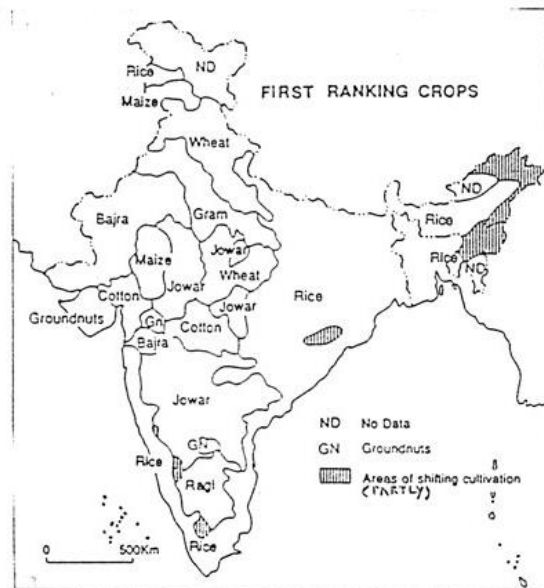
Az indiai gazdaság néhány sajátossága:

- Az angol uralom konzerválta az ázsiai termelési módot (bérleti rendszer, közös földtulajdon, faluközösség, földek adás-vétele nincs)
- Mezőgazdaság domináns szerepe (agráripari ország)
- Ipar fejletlen
- Külföldi tőke uralma
- Észak- és Dél-India közötti gazdasági szakadék
- Nagyméretű relatív túlnépesedés
- Fejletlen gazdaság
- Állam beavatkozása a gazdasági életbe
- Hazai magántőkés csoportok megerősödése (Tata-Birla, Thapar, Bharam, Mahindra, Kirloskar, Mafatlal)
- Egyre jelentősebb eladósodás és infláció
- Szakemberhiány
- Kapacitás kihasználatlanság
- Ásványkincsekben gazdag, de kevés az energiahordozó

Az indiai mezőgazdaság körzetei:

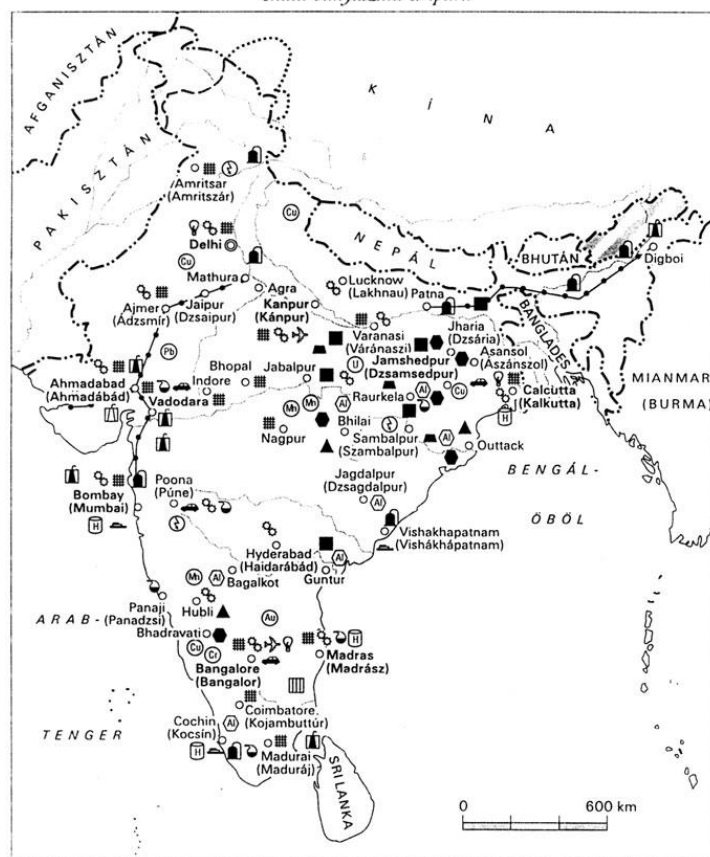
- Hindusztáni alföld
- Gangesz forrásvidéke
- Közép-Dekkán

- Dél-Dekkán
- Dekkán északnyugati része (regur talaj)
- Bengália
- Assam
- Malabar-part
- Koromandel-part
- Himalája déli előtere
- Szigetek

India iparvidékei, ipari körzetei:

- Indiai „Ruhr-vidék”
- Delhi és környéke
- Madras és térsége
- Bengália (Calcutta)
- Bombay és környéke
- Ahmedabad és környéke
- Hindusztáni alföld

Aligha lehet pusztán számokkal jellemezni az 1,2 milliárd lakosú Indiát, mert az ellentmondások hatalmasak, mintha két India létezne. Miközben a kontinensnyi ország a világ egyik legnagyobb gazdasága, az egy főre jutó jövedelem mindössze ezer dollár, amivel még az államok középmezőnyébe sem fér be. A 200 milliós, többnyire városi középosztállyal szemben 600 millióan élnek a fejlődés által nem vagy alig érintett vidéken, és legalább 300 millióan napi 1 dollárnyi pénzből tengődnek. Az indiai gazdaság ugyanakkor szárnyal, az idén 7,7 százalékos bővülést várnak, egy százalékkal többet, mint a tavalyi válságévben. A növekedés velejárója a távközlési és motorizációs forradalom. Több mint félmilliárd indiai mobiltelefonozik, a készülék tömegek számára az első olyan eszköz, amivel csatlakozhatnak a modern világhoz. Az indiai Tata konszern által gyártott Nanóból, a világ legolcsóbb, 2 ezer dolláros autójából az idén már 250 ezret gyártanak, mindet a belső piacra. A még alacsonyabb jövedelműeknek pedig elkészült a háromkerekű, akkumulátoros riksa, amelyet 330 dollárért kínálnak. Bár az ország valutatartaléka jelentős, 280 milliárd dollár, az energiaimport miatt magas a külkereskedelmi hiány. A folyó fizetési mérleget ugyanakkor a külföldön dolgozók hazautalásai és az információtechnológiai szolgáltatások exportja majdnem egyensúlyba hozzák. Az információs technológiai szektor kivitele évi 47 milliárd dollár, az összes export egyhatoda. A kormány komolyan veszi a tudásalapú gazdaság támogatását, évente 3,5 millióan végeznek egyetemet. A gazdaság zártabb a kínainál és az orosznál, a kivitel csak a GDP ötöde, és Újdelhi az agrárliberalizációban szemben áll Brazíliával, védi belső piacát és a kis parcellákat művelő parasztságát.

Felhasznált irodalom

- Abonyiné, P. J. (2002): Az általános iparföldrajz alapjai. In: Tóth József (szerk.) Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. pp. 125-164.
- Barta Gy., Bernek Á., Nagy G. (2003): A külföldi működőtőke- befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. Tér és Társadalom 17 (4): 173-190.
- Berneke Á. (2001): A stratégiai földrajzi hely fogalma a transznacionális vállalatok nemzetközi üzletpolitikájában. Tér és Társadalom 15. (3-4): 1-9.
- Berneke Á. (2000): A globális világ „új gazdaságföldrajza”. Tér és Társadalom 14(4): 87-107.
- Berneke Á. (2002) A globális világ politikai földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Cameron, R. (1994): A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas, Budapest.
- Cséfalvay, Z. (2004a): Globalizáció 1.0. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Cséfalvay, Z. (2004b): Globalizáció 2.0. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Dicken, P. (2003): Global shift. Sage, London. pp. 198-237.
- Dicken, P. (2011): Global shift: Mapping the changing contours of the world economy. Sixth edition. The Guilford Press, New York – London.
- Golobics, P. (2002a): A világgazdaság kialakulásának folyamata és jelenlegi térszerkezete. In: Tóth J. (szerk.) Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. pp. 25-82.
- Golobics, P. (2002b): A nemzetközi gazdasági integrációk – integrációföldrajzi körvonalak. In: Tóth J. (szerk.) Általános társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. pp. 191-217.
- Gregory, D. et al. ed. (2009): The Dictionary of Human Geography. 5th Edition. Blackwell, Oxford.
- IMF (2018): World Economic Outlook April 2018. International Monetary Fund, Washington.
- J. C. Willett - R. B.-Finkelman - W. Kalkrueth - A. W. Karlsen 2006: World Coal Quality Inventory: Brazil. Chapter 3, Edited by Alex W. Karlsen, Susan J. Tewalt, Linda J. Bragg, and Robert B. Finkelman U.S. Geological Survey Open-file Report 2006-1241
- Jaworek M., Kuzel M. (2015): Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position. Copernican Journal of Finance & Accounting, 4(1): 55–70.
- Kovács F.-Tompai R. 2010 : A földtani és ipari szénvagyon a vezető széntermelő országokban. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/16006/8642.pdf>
- Kozma G. (2003): Regionális gazdaságtan. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- Máté, D. (2006): Gazdasági ismeretek (Válogatott fejezetek a mikro- és makroökonómiából), EKF, Eger.
- Probáld F. (Szerk.) 1998: Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza. ELTE Eötvös, Budapest
- Probáld F. (Szerk.) 2005: Amerika regionális földrajza, Trefort Kiadó.
- Takács, I. – Baranyai, Zs. – Liebmann, L. – Takácsné, Gy. K. (2011): A közvetlen külföldi tőkebefektetések súlypontváltozásai az ezredfordulón. *Gazdaság & Társadalom* 3(különszám): 15-41.
- UNCTAD (2018): World Investment Report 2018. United Nations, Geneva.
- V. A. Privalov, R. F. Sachsenhofer, E. A. Panova and V. A. Antsifero 2004: Coal Geology of the Donets Basin (Ukraine/Russia), *BHM Berg- und Hüttenmännische Monatshefte* 149(6): 212-222
- Vernon, R. (1966): International investment and International trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*. 80(2): 190-207.
- Wallerstein, I. (2010): Bevezetés a világrendszer-elméletbe. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- WTO (2017): World Trade Statistical Review 2017. World Trade Organization, Geneva.
- Internet1 – <https://data.worldbank.org/> - Hozzáférés: 2018. augusztus 21.
- Internet2 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52547/interregionaler-warenhandel> - Hozzáférés: 2018. augusztus 21.
- Internet3 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52575/auslaendische-direktinvestitionen-pro-jahr> - Hozzáférés: 2018. augusztus 22.
- Internet4 – <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96740> - Hozzáférés: 2018. augusztus 22.
- Internet5 – https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IMF_advanced_economies_2008.svg – Letöltve: 2018. augusztus 23.
- Internet6 – <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldc-criteria.html> - Hozzáférés: 2018. augusztus 23.
- Internet7 – <https://www.un.org/ldcportal/the-2018-triennial-review-of-the-ldc-category/> - Hozzáférés: 2018. augusztus 23.
- Internet8 – <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2017-2018> - Hozzáférés: 2018. augusztus 24.

Internet9 – <http://databank.worldbank.org/data/download/site-content/wdi/maps/2017/world-by-income-wdi-2017.pdf> - Hozzáférés: 2018. augusztus 24.

Internet10 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52499/transport-und-kommunikation> - Hozzáférés: 2018. augusztus 24.

Internet11 – https://www.thegeographeronline.net/uploads/2/6/6/2/26629356/2884128_orig.jpg - Letöltve: 2018. augusztus 24.

Internet12 – https://www.itu.int/en/ITU/Statistics/Documents/statistics/2017/ITU_Key_2005-2017_ICT_data.xls - Letöltve: 2018. augusztus 27.

Internet13 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52518/information-und-kommunikation> - Hozzáférés: 2018. augusztus 27.

Internet14 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52506/zoelle> alapján szerkesztette Tömöri M. - Hozzáférés: 2018. augusztus 27.

Internet15 – https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr01_e.htm - Hozzáférés: 2018. augusztus 27.

Internet16 – <https://rtais.wto.org/UI/Charts.aspx> - Hozzáférés: 2018. augusztus 28.

Internet17 – <https://444.hu/2018/07/11/trump-a-vamokkal-nekiesett-a-vilagnak>

Internet18 – <https://www.bbc.com/news/world-43512098>

Internet19 – [http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-\(TNC\).aspx](http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-(TNC).aspx)

Internet20 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52633/die-groessten-mnu>

Internet21 – <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/256262/vermoegenswerte-mnu-bip-staaten>

Internet22 – <https://www.hydropower.org/country-profiles/brazil>

Internet23 – http://epa.oszk.hu/01700/01739/00083/pdf/EPA01739_eszmelet_2013_98_nyar_091-103.pdf

Internet24 – <https://www.businessinsider.com/afp-brazil-uses-dammed-lake-surface-for-floating-solar-panels-2016-3>

Internet25 – <https://www.portfolio.hu/short/uszo-napelem-parkokkal-kuzdene-brazilia-a-szarazsag-ellen.212371.html>

Internet26 – <https://www.greenchipsecurities.com/articles/brazil-wind-energy-auction/609>

Internet27 – <https://magyaridok.hu/kulfold/kina-rovid-idon-belul-bezarja-koszenbanyait-1221022/>

Internet28 – Dyni, John R. 2006: Geology and resources of some world oil-shale deposits. Scientific Investigations Report 2005–5294.

Internet29 – <https://www.scmp.com/news/china/economy/article/2088876/chinas-more-300-million-vehicles-drive-pollution-congestion>

Internet30 – Three Gorges Dam”, TGP, 2006. június 12.

Internet31 – <https://www.oilandgaseurasia.com/node/54728/>

Internet32 – <https://www.geoexpro.com/articles/2015/07/russian-fold-belts-the-next-hot-play>

Internet33 – <http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/annotaciok/csop5/22.htm>

Internet34 – themoscowtimes.com

Internet35 – <https://www.alternativenergia.hu/befogja-a-szelet-a-roszatom-is/76530>

Internet36 – <http://www.erdekesvilag.hu/norilszk-a-vilag-egyik-legelhetetlenebb-varosa/>

Internet37 – <http://www.origo.hu/gazdasag/20170616-india-elfordul-a-fosszilis-energiahordozoktol-es-a-napenergiat-preferalja.html>